

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ДАНҒАРА**

БВД:9 (575.3)

Ба ҳуқуқи дастнавис

ШОДМОНЗОДА ОРЗУ ШОДМОН

**ВАЗЪИ ИҚТИСОДИЮ ИҶТИМОӢ ВА ФАРҲАНГИИ
ДАНҒАРА ДАР ЗАМОНИ ШУРАВӢ ВА ДАВРАИ ИСТИҚЛОЛ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.00-Илмҳои таърихӣ ва
бостоншиносӣ (07.00.02–Таърихи ватанӣ)

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи таърихи умумӣ Донишгоҳи давлатии Данғара омода гардидааст

Роҳбари илмӣ:

Убайдулло Насрулло Каримзода - доктори илмҳои таърих, профессор, сарҳодими илмии шуъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ

Муқарризони расмӣ:

Ализода Баҳриддини Пирмуҳаммад – доктори илмҳои таърих, и.в. профессор, Директори Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Начмиддинов Толибшо Ашурович – номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихи умумӣ ва муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи «12» ноябри соли 2025, соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-093 барои ҳимояи диссертатсияҳо ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих ва доктори илмҳои таърих, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферати он дар Китобхонаи марказии илмии ба номи Индира Ганди Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) ва сомонии расмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.institute-history.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «___» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии
шурои диссертатсионӣ,
доктори фалсафа (PhD) аз
рӯи ихтисоси таърих

Мирзоев Ш.Ҷ.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Бо ба даст овардани истиклол марҳалаи комилан нав дар таҳқиқ ва омӯзиши таърихи чандинҳазорсолаи халқи тоҷик ибтидо мегирад. Зеро соҳибистиклолӣ ба раванди таҳқиқ ва омӯзиши таърих, метод ва усулҳои таҳқиқ, дастрасӣ ба сарчашмаҳои таърихӣ, ба вижа маводи бойгонӣ имконияти фаррох ва вусъати тоза бахшид. Баробари ин, таърих ва донишҳои таърихӣ ба воситаи муҳимтарини худшиносии миллӣ, ваҳдат ва ягонагии ҷомеаи кишвар табдил ёфтанд.

Омили созанда ва афзояндаи мақоми илми таърих ва донишҳои таърихӣ дар ҷомеаи кишвар ин, пеша аз ҳама таваҷҷӯҳи бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таърих, сабақҳои таърихӣ, тамаддун ва оину суннатҳои аҷдодӣ ҳамчун рукнҳои муҳими муттаҳидкунандаю ваҳдатсоз, воситаи таҳкимбахши худшиносии ва ҳувияти миллӣ мебошад.

Ҳамзамон дар замони соҳибистиклолӣ дар таърихи миллати тоҷик баъди чандин аср манфиат ва андешаҳои миллӣ дар сиёсати давлат мақоми калидӣ гирифт ва ин имкон дод, ки муҳаққиқону муаррихон дар пайгирӣ аз сиёсати Сарвари давлат бо назардошти манфиат ва арзишҳои миллӣ ба таҳқиқи саҳифаҳои гуногун ва норӯшани таърихи миллат ҳаракат намоянд.

Махсусан, дар ин раванд таҷдиди назар намудани таърихи садсолаи охир ва инъикоси дастовардҳои назарраси замони соҳибистиклолӣ мақоми тоза ва вижа пайдо намуд. Аз ҷумла, мавзӯи мавриди таҳқиқоти илмӣ мазкур, ки ба омӯзиш ва таҳқиқи таърихи давраи навтарини яке аз минтақаҳои калонтарини ҷумҳурӣ ноҳияи Данғара равона шудааст, қадаме дар ин самт мебошад. Рисола пеш аз ҳама ба омӯзиш ва таҳқиқи таърихи таъсисёбӣ ва рушди ноҳия Данғара дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ва таҳаввулоти ҷиддии иқтисодиёи иҷтимоӣ ва фарҳангии ин минтақа дар давраи соҳибистиклолӣ бахшида шудааст.

Ноҳияи Данғара соли 1932 дар ҳайати собиқ вилояти Кӯлоб таъсис ёфта, дар натиҷаи дигаргунсозӣҳои замони шуравӣ ва ҶШС Тоҷикистон тадриҷан рӯ ба инкишоф ниҳода, ба як минтақаи комилан пешрафта табдил ёфтааст. Ноҳия вобаста ба зуд-зуд тағйир ёфтани сохтори маъмурии ҷумҳурӣ борҳо аз тобеяи як вилоят ба вилояти дигар гузаштааст. Аз ҷумла, соли 1944 аз ҳайати вилояти Кӯлоб ба тобеяи вилояти Кӯрғонтеппа,

вале соли 1947 аз нав ба ҳайати вилояти Кӯлоб ҳамроҳ гардидааст [83, с.17]. Новобаста аз ин ноҳия дар замон шуравӣ аз як минтақаи рушнаёфтаи Бухорои Шарқӣ ба ноҳияи пешрафта ва яке аз минтақаҳои муҳими кишоварзӣ табдил ёфт. Ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия қомилан дучори таҳаввулот гардид.

Марҳалаи нави рушди ноҳия ба давраи соҳибистиклолӣ рост меояд. Дар партави сиёсати созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баробари дигар минтақаҳои кишвар ноҳияи Данғара низ қомилан симои худро дигар намуда, ба минтақаи қалони саноатӣ кишоварзӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ мубаддал гардид.

Аммо то имрӯз ташкилбӣ ва ташаккули ноҳияи Данғара ҳамчун як минтақаи саноатӣ кишоварзӣ дар доираи як рисолаи таҳқиқотӣ мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Гарчанде то имрӯз доир ба таърихи ноҳияи Данғара мақолаву китобҳои алоҳидаи илмӣ-оммавӣ таълиф шудаанд, вале онҳо таърихи ташкилбӣ ва рушди ноҳияро ба шакли қомил дар заминаи манобеи таърихӣ инъикос карда наметавонанд. Мубрамии интиҳоби мавзӯи мазкур боз дар он зоҳир меёбад:

- метавон инъикоси дигаргунсозии ҷиддии сиёсӣ, иқдисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии дар сад соли охир ба даст овардаи ҳалқи тоҷикро дар мисоли таърихи ноҳияи Данғара тасвир намуд;

- минтақаи Данғара дар арафаи барқарорсозии Ҳокимияти Шуравӣ яке аз минтақаҳои ақибмондаи Бухорои Шарқӣ аморати Бухоро буд ва дар натиҷаи дигаргунсозии замони шуравӣ ба маркази алоҳидаи маъмурӣ ва ноҳияи пешрафтаи соҳаи кишоварзӣ табдил ёфт. Таҷрибаи таърихӣ раванди ин дигаргунсозӣ барои дарки таърихи гузашта ва қорҳои бунёдқунандаву созандаи имрӯза дорои аҳамияти вижа мебошад;

- дар кӯтоҳтарин муддат бо шарофати соҳибистиклолӣ ва фазои озоду мусоиди соҳибдавлатӣ новобаста аз мушкилоту маҳдудиятҳои дохилию берунӣ ноил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ваҳдату ягонагӣ ва таъсири он дар мисоли рушди як ноҳия муҳимтарин нишондиҳандаи дастовардҳои беназири ҳалқи тоҷик дар замони соҳибистиклолӣ мебошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Раванди таҳқиқи мавзӯи нишон дод, ки то имрӯз аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ хориҷӣ доир ба таърихи ноҳияи Данғара таҳқиқоти маҷмӯии илмӣ ба

анчом нарасидааст. Маводи нашршуда низ аз якчанд мақолаҳои оммавӣ ва китобҳои ҷудогонаи характери публисисти дошта иборат мебошанд. Муаллифон дар маҷмӯъ баъзе масъалаҳои ҷузъиро бе истифодаи услубҳои илмӣ таҳқиқотӣ ва сарчашмаҳои бозътимоди таърихӣ бо сабки оммавӣ инъикос намудаанд. Вале то андозае дар ин асару мақолаҳои оммавӣ ва ёддоштӣ баъзе, саҳифаҳои гуногуни ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия мавриди тасвир қарор гирифтаанд.

Асосан муаллифони мақолаву асарҳои ҷудогона мутахассисони самтҳои гуногун, аз ҷумла сиёсатмадор, ҳуқуқшинос ва намояндагони касбу кори мухталиф мебошанд. Новобаста аз ин дар раванди таҳқиқи мавзӯ, мақолаву китобҳои ин муаллифон ва дигар таълифоти дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ва соҳибистиқлолӣ, ки ба саҳифаҳои ҷудогонаи ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара бахшида шудаанд, мавриди истифода қарор гирифтанд.

Ҳамзамон, бояд тазаккур дод, ки оид ба ҷанбаҳои мухталифи ҳаёти иқтисодию-иҷтимоӣ ва фарҳангии вилояти Хатлон дар солҳои 1921-2021 таҳқиқоти алоҳидаи илмӣ мавҷуданд, ки дар онҳо инъикоси баъзе масъалаҳои марбут ба таърихи ноҳияи Данғара низ ҷой доранд.

Дар маҷмӯъ, асарҳои зиёди бунёдию дастаҷамъӣ, ёддоштӣ, мақолоти илмӣ-оммавӣ ва рисолаҳои илмӣ, ки роҷеъ ба таърихи замони Шуравӣ ва Истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳусус вилояти Хатлон таълиф ёфтаанд, масоили гуногуни ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғараро низ дар умум мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор додаанд. Адабиёти истифодашударо, ба назари мо ба таври зайл метавон гурӯҳбандӣ намуд:

Ба гурӯҳи аввал осору мақолот, маърузау суҳанронихо [1–7] ва Паёмҳои ҳамасолаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон [8–22] дохил мешаванд, ки хангоми сафарҳои қорӣ ба минтақаҳои мухталифи ҷумҳурӣ, аз ҷумла вилояти Хатлон, баҳусус ноҳияи Данғара ироа ва баррасӣ гардидаанд ва фарогири инъикоси равандҳои иқтисодӣ - иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебошанд, Масъалаҳои рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ пайваستا дар маркази диққати Сарвари давлат ҷой гирифтаанд ва ҳамасола дар Паём ва суҳанронихо, асару мақолаҳо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегиранд.

Дар ин самт, махсусан асарҳои ба таърихи замони Истиқлол бахшидаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро метавон ба таври алоҳида зикр намуд, ки дар онҳо раванди рушди ҷумҳурӣ ва хусусиятҳои хоси он мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтаанд [85 - 88].

Ҳамзамон бархе аз масъалаҳои марбут ба мавзӯи рисола, дар адабиёте, ки ба фаъолияти қорӣ ва сафарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба навоҳии муҳталифи ҷумҳурӣ, аз ҷумла ноҳияи Данғара бахшида шудаанд, низ ҷой доранд [204–212; 214].

Ба гурӯҳи дуюм асарҳои илмӣ бунёди ва дастҷамъонае шомил мегарданд, ки ба таърихи Тоҷикистони шуравӣ ва Тоҷикистони соҳибистиқлол бахшидашуда, дар баробари дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ, масоили муҳталифи ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғараро низ баррасӣ намудаанд. Ба ин гурӯҳ асарҳои бунёди ва дастҷамъонаи «История таджикского народа» [107 - 110], «Из истории колхозного строительства в Таджикской ССР» [102; 106], «Из истории культурного строительства в Таджикистане» [103-105], «Из истории индустриализация Таджикской ССР» [107], «Народное хозяйство Таджикской ССР (Ст.сб.) (1981/1987/1988)» [80; 81], «Очерки по истории Таджикистана» [108], «Очерки истории народного хозяйства Таджикистана (1917-1965 гг.)» [109], «Очерки истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965)» [116], «Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиқлол» [119], «Осуществление государственной программы в области образования в Хатлонской области» [115] ва ғайраҳо дохил мешаванд. Дар адабиёти зикршуда раванду ҷанбаҳои муҳталифи ҳаёти иқтисодӣ - иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара то андозае ба таври умум таҷассум ёфтааст.

Ба гурӯҳи сеюм монографияҳо ва осори илмие дохил мегарданд, ки бевосита масоили муҳталифи вазъи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии вилояти Хатлон, аз ҷумла ноҳияи Данғараро дар раванди инъикоси таърихи умумии халқи тоҷик мавриди таҳқиқ қарор доданд. Ба ин гурӯҳ, пеш аз ҳама, асарҳои Б. Ғ. Ғафуров [99; 100], Б. А. Антоненко [96], Р. М. Масов [113; 114], Р. А. Абулхаев [92-94], Ф. Абдурашитов [90; 91], Ф. Ҳомидов [126], Ш. Акрамов [95], И. С. Ашуров [130], З. Кабутов, М.

Махсумов [111], Ш. Умар, Ч. Бобоев [97], Х. Абдуназаров [89], Ч. Ҳ. Талбаков [125], С. М. Парпиев [120] ва дигарон махсуб доништа мешаванд.

Асарҳои Б. Ғ. Ғафуров, Б. А. Антоненко ва Р. М. Масов асосан масъалаҳои умда ва мубрами таърихи халқи тоҷик, тамоили асосии рушди ҶШС Тоҷикистон, пешрафти вилоятҳои алоҳида, аз ҷумла вилояти Хатлон, ноҳияи Данғара, масоили таърихшиносии тоҷик ва рушди илми таърихро инъикос менамоянд.

Масъалаҳои рушди кишоварзӣ ислоҳоти аграрии замони шуравӣ ва соҳибистиклолӣ, масъалаи муҳоҷирати дохилӣ ва берунӣ дар асару монографияҳои Р. Абулҳаев, Ф. Абдурашитов, Ф. Ҳамидов, С.М.Парпиев, И.С.Ашуров, Ш. Акрамов, К. Ҳ. Барфиев ва С. О. Мирзохонов мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Рушди дастовардҳои фарҳангӣ, баҳусус таърихи ташкилӣ ва фаъолияти Театри ҷумҳуриявии мусикӣ-драммавии ноҳияи Данғара дар асари З. Кабутов ва М. Махсумов баррасӣ шудаанд.

Муҳтавои асосии монографияҳои Х. Абдуназаров, Ч. Бобоев, Ч. Ҳ. Талбаков, Умари Шерхонро саҳифаҳои гуногуни таърихи вилояти Хатлон ва ноҳияи Данғара ташкил медиҳанд.

Ба гурӯҳи чорум рисолаҳои илмие шомил мегарданд, ки ба таҳқиқи масоили гуногуни вазъи иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии вилояти Хатлон дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ва Истиклол бахшида шудаанд, ки доир ба ноҳияи Данғара низ маълумот медиҳанд. Ба ин гурӯҳ асосан таҳқиқоте, ки хусусияти таърихиву иқтисодӣ доранд ва пеш аз ҳама рисолаҳои номзиди Г. А. Афзалов [138], Ҳ. Н. Аламов [137], Р. Аҳмедов [139], М. Ч. Буриева [140], Б. С. Музаффаров [141], Ҳ. Г. Рӯзибоев [142], инчунин Ғ. Сафарзода [143] дохил мегарданд.

Ба гурӯҳи панҷум мақолаҳои илмӣ-оммавӣ ва оммавие шомил мешаванд, ки дар маҷаллаву рӯзномаҳо ба масъалаҳои марбут ба ҳаводиси давру замон дар Иттиҳоди Шуравӣ ва замони Истиклол интишор ёфта, пахлуҳои мухталифи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғараро инъикос менамоянд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ тавассути қорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои қори илмӣ-таҳқиқотии Шӯбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон барои солҳои 2016 - 2020 дар самти «Таърихи халқи тоҷик, қонуниятҳои

умумӣ ва хусусиятҳои хоси раванди таърихи давраи муосир» ва, ҳамзамон тибқи нақшаи корҳои илмӣ таҳқиқоти кафедраи «Таърихи умумӣ»-и Донишгоҳи давлатии Данғара дар самти илмҳои ҷомеашиносӣ омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Ҳадафи асосии таҳқиқоти рисола инъикоси таърихи ташакулёбӣ ва рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ва давраи истиқлол мебошад. Барои амалӣ намудани ҳадафҳои дар пеш гузошта, омӯзиш ва баррасии масъалаҳои зерин зарур доништа шуданд:

- омӯзиши мавқеи ҷуғрофию маъмурии Данғара ва хусусиятҳои хоси он;

- ташкил ёфтани ноҳияи Данғара ҳамчун воҳиди маъмурӣ ва шароити иқтисодию иҷтимоии ноҳия дар замони шуравӣ;

- муайян ва асоснок намудани манобеъ ва иқтисодии истеҳсолии ноҳия;

- тасвири ҳаёти фарҳангии ноҳияи Данғара ва дастовардҳои он дар замони шуравӣ;

- бӯхрони иқтисодию иҷтимоии ибтидои давраи истиқлол ва таъсири он ба ноҳия;

- инъикоси тадбирҳо ва омилҳои асосии ба маркази саноатӣ табдил додани ноҳия дар замони истиқлол;

- инъикоси раванди ислоҳоти соҳаи маориф ва ташаккули низомии таҳсилоти касбӣ дар ноҳия;

- баррасии таҳаввулот дар ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар замони истиқлол.

Объекти таҳқиқот таърихи ташаккули ноҳияи Данғара ҳамчун як маркази саноатӣ кишоварзӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асри XX - ибтидои асри XXI мебошад.

Мавзуи (предмет) таҳқиқот ин омӯзиши раванди дигаргунсозӣ дар ҳаёти сиёсӣ маъмурӣ, иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар ду марҳалаи таърихӣ, яъне замони шуравӣ ва давраи истиқлол (солҳои 1921-2021) махсус меёбад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертсионӣ дар Донишгоҳи давлатии Данғара анҷом дода шуда, ду марҳаларо дар бар мегирад: - марҳалаи аввал – аз соли 2019 то 2022 ва интиҳоби мавзӯ ва роҳбари илмӣ, тартиб додани нақшаи кор, ҷамъ кардан, ба низом даровардани мавод оид ба мавзуи интиҳобшуда, ҷустуҷӯи

хуччатҳои бойгонӣ, омӯхтан ва таҳлили хуччатҳои бойгонииҳои марказӣ ва ҷорӣ, таҳқиқоти муҳаққиқон дар бораи вазъи иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара, таҳқиқоти таърихшиносӣ, навиштани муқаддима ва боби якуми рисола, наشري мақолаҳо дар мавзӯи рисола, иштирок дар конференсияҳои илмӣ, супоридани имтиҳонҳои номзадӣ аз таърихи фалсафаи илм ва забони хориҷӣ; - марҳалаи дуюм - солҳои 2023 - 2024 – навиштани боби дуюм, қамъбасти рисола, наشري мақолаҳо дар мавзӯи таҳқиқот, суҳанронӣ дар конференсияҳои вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, супоридани имтиҳони номзадӣ аз рӯи ихтисос ва пешниҳоди рисола барои ҷимоя.

Доираи хронологии таҳқиқот ду марҳалаи таърихии давраи наватарини ҳалқи тоҷик, солҳои 1921– 2021– ро дар бар мегирад. Пас аз барқарорсозии Ҳокимияти Шуравӣ ва гузаронидани тақсими миллӣ – ҳудудии соли 1924 дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ҳалқи тоҷик дигаргунӣҳои кулӣ ба миён омаданд. Новобаста аз силсилаи беадолативу камбудӣҳо дар раванди тақсими соли 1924 ба миёномада, аввал ҷумҳурии мухтор ва соли 1929 ҶШС Тоҷикистон таъсис ёфт, ки ин оғози саҳифаи нав дар таърихи давлатдорӣи тоҷикон мебошад.

Ноҳияи Данғара ҳамчун воҳиди маъмурӣ соли 1932 таъсис ёфта бошад ҳам, ҳанӯз аз ибтидои барпошавии сохти шуравӣ ба гирдобӣ дигаргунсозӣҳои сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ кашида шуда буд.

Асоси назариявӣ – методологии таҳқиқотро, пеш аз ҳама принсипи таърихият, воқеъшиносӣ ва даврабандии илмӣ таърихи ҳалқи тоҷик, ки дар асари бунёди шашҷилдаи «Таърихи ҳалқи тоҷик», асарҳои академик Б. Ғафуров, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон инъикос ёфтаанд, ташкил медиҳанд. Ба сифати асосҳои методологӣ маҷмӯи усулҳои таҳлили илмӣ, таърихӣ-муқоисавӣ, таърихӣ-проблемавӣ, ҷуғрофӣ-хронологӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқот. Сарчашмаҳои асосии таҳқиқотро хуччатҳои расмӣ мақомоти давлатӣ, санадҳои меърию ҳуқуқӣ, ҳисоботи солонаи ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ, маводи бойгонӣ, маълумоти фаровони оморӣ ва матбуоти даврӣ ташкил додаанд.

Дар раванди таҳқиқи рисола, пеш аз ҳама аз маводи Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМД ҶТ), бойгонииҳои вилояти Хатлон, Раёсати хоҷагии ҳалқи вилоят ва

бойгонии чории амалакунандаи вилоятиву ноҳиявӣ ба таври васеъ истифода гардидаанд [35–72]. Яке аз сарчашмаҳои муҳимми таҳқиқи таърихи давраи навтарини халқи тоҷик, аз ҷумла ноҳияи Данғара ин маҷмӯи ҳуҷҷатҳо, санадҳои оморӣ, ҷашнӣ ва ё ҷамъбасти мебошанд, ки солҳои гуногун нашр шудаанд [32; 33; 34; 82; 83; 84].

Ҳамзамон аз ҳуҷҷатҳои меъёрии-ҳуқуқӣ қонуну қарор ва амру фармонҳои марбут ба самтҳои гуногун истифода гардид, ки ба мо доираи имконияти саҳеҳи таҳқиқоти илмиро оид ба масоили баррасишаванда ба вучуд овард. Дар таҳқиқи масъала мавқеи назаррасро ҳуҷҷатҳое, ки ба ташкилоту корхонаҳои истеҳсоли ва муассисаҳои алоҳида, ба мисли корхонаҳои саноативу хоҷагиҳои кишоварзӣ ва фарҳангӣ марбутанд, ишғол менамоянд.

Дар таҳқиқи таърихи давраи истиқлол ҳамчун сарчашмаи муҳим барномаҳои зиёди давлатии сатҳи ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ ташкил медиҳанд. Аз ҷумла, қабул гардидани «Барномаи рушди иҷтимоӣ -иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 1995-2000 ва 2005 - 2015», ки ба рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара низ бетаъсир намонд, аз зумраи манобеи муҳим мебошад.

Инчунин «Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020» ва «Барномаи мақсадноки давлатии рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ ва зиёд намудани истеҳсоли меваю парвариши ниҳолҳои мевадиҳандаву ҳамешасабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2020», ки дар пешрафти ноҳия нақши муҳимро соҳиб мебошанд, истифода шуданд.

Ҳамзамон дар диссертатсия маводи рӯзномаҳои ҷумҳуриявии «Садои мардум», «Ҷумҳурият», «Минбари халқ», «Народная газета», «Коммунист Таджикистана», «Азия-Плюс», «Тоҷикистон», расонаҳои вилоятӣ «Новый Хатлон» ва ноҳиявӣ «Зардбор», «Навобод», «Симои Данғара» низ ҳамчун манобеъ ба таври фаровон истифода шудааст. Маълумоти матбуоти даврӣ имкон медиҳад, ки ҳаёти рӯзмарраи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар марҳалаҳои гуногуни таърихӣ бештар ва ба шакли возеҳтар инъикос ёбанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки бори нахуст ташкилёбии ноҳияи Данғара, вазъи иқтисодию иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ба маркази калони кишоварзӣ саноатӣ табдил ёфтани он дар

ду марҳалаи таърихӣ дар доираи як рисолаи илмӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Гарчанде таҳқиқот ду марҳалаи таърихро фаро мегирад ва онҳо аз рӯи хусусиятҳои худ тафовут доранд, вале маҳз дар ҳамин давра дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара таҳаввулоти куллӣ ба миён омад, ки он инъикоси воқеии худро дар нуқтаҳои зерини рисола пайдо намудааст:

- бори нахуст омилҳои асосии рушди иқтисодӣ - истехсолии ноҳияи Данғара дар ду марҳалаи таърихӣ мавриди таҳлил қарор гирифтанд;

- ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар замони шуравӣ бори нахуст ба таври мукамал матраҳ ва тавсиф ёфт;

- сарчашмаҳо ва роҳҳои асосии рушди иқтисодии истехсолии ноҳияи Данғара, ҳамчун маркази калонтарини кишоварзӣ таҳқиқ гардид;

- таъсири бухрони сиёсӣ ва иқтисодию иҷтимоии охири дарваи шуравӣ ва ибтидои замони истиқлол ба вазъи умумии ноҳия ба доираи таҳқиқ кашида шуд;

- таҳаввулоти ҷиддии миқдорию сифатии дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар замони истиқлол ба вуқӯъ омада, мавриди таҳлилу таҳхис қарор гирифт;

- омилҳо ва заминаҳои асосии ба як маркази саноатии ҷумҳурӣ табдил ёфтани ноҳияи Данғара мавриди таҳқиқ қарор гирифтанд;

- самтҳои афзалиятноки фаъолияти муассисаҳои илмӣ таълимӣ, аз ҷумла макотиби олии ноҳия ва раванди тайёр намудани мутахассисони касбӣ дар замони истиқлол омӯхта шуданд;

- нақши муассисаҳои фарҳангии ноҳия дар тарбияи ҷаҳонбинии дунявӣ ва арҷгузорӣ ба арзишҳои таърихӣ милли, болоравии сатҳи маърифати аҳолии ноҳия дар замони соҳибистиқлолӣ муайян гардиданд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- таърихи ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара ҳанӯз дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ тавачҷӯҳи муҳаққиқонро ҷалб намуда бошад ҳам, вале шумораи зиёди таълифот асосан ба инъикоси масоили умумии ҷумҳуриявӣ вилоятӣ ва қисман ноҳиявӣ равона гардидаанд;

- таҳлили манобеъ ва адабиёти илмӣ марбут ба таърихи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара нишон

медихад, ки чанбаҳои гуногуни мавзӯи таҳқиқшаванда дар таърихнигории ватанӣ то андозае инъикос ёфтаанд, вале таърихи ноҳия ба таври мукамал ва дар маҷмӯъ мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор нагирифтаанд. Адабиёти давраи шуравӣ ва ҳам таълифоти замони Истиқлол асосан хусусияти илмӣ-оммавӣ ва маъмурию ёддоштӣ дошта, бештар дар заминаи маълумоти матбуоти даврӣ навишта шудаанд;

- таҳқиқи мавзӯи нишон дод, ки ноҳияи Данғара гарчанде аз ибтидои замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон чун дигар манотиқ ба бухрони шадидаи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мубтало гардида бошад ҳам, вале дар ибтидои асри XXI, баъди ба марҳалаи рушд ворид гардидани ҷумҳурӣ, дар партави пайгирии ҳадафҳои стратегияи Ҳукумати ҷумҳурӣ ва роҳандозии лоиҳаҳои бузурги созанда, тавассути сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бештар ба қомеъҳои назарраси иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ноил гардид;

- паҷуҳиш нишон дод, ки ба туфайли барқароршавии сулҳ ва ризоияти миллӣ, оромӣ ва суботи ҷомеа дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоии ҷумҳурӣ, аз ҷумла, ноҳияи Данғара ба тадриҷ гардиши қуллие ба амал омад, ки минбаъд боиси рушди бемайлони иқтисодии ноҳия, пеш аз ҳама дар соҳаи кишоварзӣ гардид. Инро метавон дар ташкили хоҷагиҳои нави деҳқонӣ, зиёд гардидани масоҳати заминҳои қорам, вуҷудати бузурги шабакаи обёрикунии мушоҳида намуд;

- таҳқиқ муайян намуд, ки баъди соҳибистиклол гардидани Тоҷикистон маблағгузориҳои ҳориҷӣ ба соҳаи саноат ва хоҷагии кишоварзӣ ҷумҳурӣ, аз ҷумла дар ноҳияи Данғара вуҷудати тоза пайдо намуд ва ин боиси пешрафти босуръати соҳаи мазкур дар ҷумҳурӣ ва ноҳия гардид. Бо шарофати истиқлол ва сиёсати хирадмандонаи Сарвари давлат теъдоди сармоягузориҳои ҳориҷӣ ва ҳаҷми сармоягузорӣ дар ду даҳсолаи охир ба маротиб афзуд, ки ин дар рушди иқтисодиёти вилояти Хатлон ва ноҳияи Данғара нақши муассир гузошт;

- дастовардҳои замони Шуравӣ ва давраи Истиқлол дар самти маорифи ноҳияи Данғара бо туфайли гузаронидани ислоҳоти соҳа боиси ба вуҷуд омадани дигаргуниҳои ҷиддӣ дар ҳаёти минтақа гардиданд. Натиҷаи ниҳони он дар таъсиси мактабҳои типии нав, аз қабилҳои мактабҳои президентӣ,

гимназияҳо, литсейҳо, мактабҳои олии, миёнаи касбӣ ва дигар муассисаҳои хусусӣ арзёбӣ мегарданд;

- беҳдошти ҳифзи иҷтимоӣ ва сатҳи тандурустии аҳоли, ки мунтазам дар маркази диққати Ҳукумати ҷумҳурий ва Сарвари давлат қарор доранд низ ба таҳаввулоти кулلى дучор омад. Баҳри неқӯаҳволии аҳоли дар замони истиқлол тадбиру чораҳои зиёде андешида шуданд, Данғара низ аз он дар қанор намонд. Махсусан, таъсиси Донишгоҳи давлатии Данғара, Донишгоҳи тиббии вилояти Хатлон дар ноҳияи Данғара, Коллеҷи тиббӣ боиси пешрафти илм ва омода намудани муттаҳассисони соҳаи тандурустӣ гардиданд;

- аз таҳлилҳо муайян гардид, ки нақши муассисаҳои фарҳангӣ-равшаннамоеи ноҳияи Данғара ҳам дар давраи шуравӣ ва ҳам дар замони истиқлол дар тарбияи маънавию фарҳангии аҳоли хеле бориз мебошанд. Дар давраи соҳибистиклолӣ маҷмааҳо ва марказҳои нави фарҳангӣ ташкил ёфтанд, ки ин боиси болоравии худшиносӣ ва ҳувияти милливу ватандӯстӣ ва эҳтиром нисбат ба анъанаҳои гаронмояи аҷдодӣ дар байни аҳоли гардиданд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалиии таҳқиқот. Бори аввал дар асоси таҳлили доираи васеи маводи бойгонихо, маълумоти омориву санадҳои меъёрӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ ва адабиёти илмӣ таърихи ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ ва Истиқлол (1921-2021) мавриди омӯзиши ҳамаҷониба қарор гирифт. Натиҷаҳои таҳқиқ ва ҳулосаҳои илмӣ рисола ба раванди омӯзиши таърихи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон, махсусан омӯзиши таърихи давраи наватарини халқи тоҷик ба мутахассисони соҳаи таърих ва дигар илмҳои ҷомеашиносӣ мусоидат хоҳад намуд.

Маводи диссертатсия дар раванди таълим ва омӯзиши фанҳои ҷомеашиносӣ, пеш аз ҳама «Таърихи халқи тоҷик», «Таърихи муносири Тоҷикистон», «Таърихнигории таърихи халқи тоҷик» ва курсҳои махсус оид ба таърихи давраи наватарин ба таври васеъ истифода хоҳанд шуд.

Ҳулосаҳои таҳқиқот ва таҳлилҳои илмӣ дар рисола ҷойдошта барои нишон додани вазъи ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ва Истиқлол (1921–2021) ҳангоми таълифи асарҳои ҷомеаи бунёдӣ оид ба таърихи кишвар, вилояти Хатлон метавонанд мавриди истифода қарор гиранд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро дақиқияти маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркардаи натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, таҳлил, баррасӣ ва муқоисаи илмию амалӣ таъмин менамояд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ пешниҳод гардидааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба бандҳои 1, 2, 6 шиносномаи ихтисосҳои КОА дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ихтисоси 07.00.00–Илмҳои таърихӣ ва бостоншиносӣ (07.00.02–Таърихи ватанӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки ӯ дар асоси манбаъҳои муътамад, шумораи зиёди асарҳои илмӣ нашргардида ва маълумоти матбуоти даврӣ роҷеъ ба ҳаёти иқтисодиёи иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони Шуравӣ ва Истиқлол (1921–2021) таҳқиқоти маҷмӯии нисбатан мукаммали илмиро бори аввал дар таърихнигории ватанӣ ба анҷом расонидааст. Дар натиҷаи таҳқиқу омӯзиши сарчашмаҳои муҳталиф, адабиёти илмӣ муҳаккиқ таърихи давраи навтарини яке аз калонтарин ноҳияҳои ҷумҳурӣ, маркази калони агросаноатии кишвар ноҳияи Данғараро пешниҳод намудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллифи он дар конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва минтақавии илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявӣ, семинарҳои илмию амалии олимони ҷавон ва унвонҷӯёни Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокима ва ҳимоя карда шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи якҷояи кафедраҳои фанҳои гуманитарӣ ва таърихи умумии факултети идоракунӣ давлат ва ҳукуки Донишгоҳи давлатии Данғара, протоколи №11 аз 22.06.2024 муҳокима гардида, барои дифоъ тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Доир ба натиҷаҳои таҳқиқот, ки бо кори диссертатсионӣ алоқаманданд, 15 мақолаи илмӣ нашр гардид, ки аз ҷумла 6 мақолаи илмӣ дар нашрияҳои аз тарафи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда ба таъб расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 188 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардида, аз муқаддима, се боб, ҳафт зербоб, хулоса, тавсияҳо ва феҳрасти манобеъ ва адабиёти истифодашуда (бо 359 номгӯй) иборат мебошад.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯ асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи он, мақсад, вазифаҳо, навовариҳои илмӣ, асосҳои методологӣ, заминаи манбаии қор, доираи хронологӣ ва ҷуғрофӣ, предмет ва объект, муқаррароти ба дифоъ пешниҳодшуда, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ, саҳми шахсии довталаб дар таҳқиқ, тасвиб ва амалишавии натиҷаҳои диссертатсия ба таври мушаххас муайян шудааст.

Дар боби аввали диссертатсия - “Таъсисёбии ноҳияи Данғара ва аввалин дигаргунсозии сиёсӣ иқтисодӣ”, ки аз ду зербоб иборат мебошад, диссертант оид ба мафҳуми “Данғара”, пайдоиши он таъсисёбии ноҳия ҳамчун воҳиди маъмурӣ, ташаккули низоми идоракунонии он ва дигаргунсозии иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар ибтидои замони шуравӣ, рушди ноҳия дар давраи шуравӣ дар асоси далелу санадҳои бойгонӣ оморӣ ва маводи матбуоти даврӣ ба таври муфассал маълумот медиҳад.

Дар зербоби аввали ин боб “Таъсисёбии ноҳияи Данғара ва ташаккули низоми идоракунии он”, унвонҷӯ доир ба мавқеи ҷуғрофии ноҳия, ҳудуди он, оид ба мафҳуми “Данғара” маълумот дода, таъкид менамояд, ки дар давраи асрҳои миёна минтақаи Данғара яке аз водии обод ва пешрафта будааст, ки маркази он шаҳристони Золи Зар маҳсуб ёфта, дар Булғени Боло, Пушинг, Кангурт, Булғени Пойин, Тоҷалға, Қалъаи Хусрав, Тамлиёт, Кулок биноҳои зиёд аз хишти пухта сохтаву гачкоришуда вучуд доштаанд [25].

Ҳокимияти шуравӣ дар ҳудуди ноҳияи Данғара дар натиҷаи амалиёти ҳарбии Дастаи ҳарбӣ – экспедитсионии Ҳисор барпо гардидааст. Артиши Сурх ба тарафдорони амири Бухоро шикаст дода, 15 март соли 1921 Кӯлобро ишғол намуд, аммо тобистони ҳамин сол тамоми ҳудудҳои Бухорои Шарқӣ, аз ҷумла минтақаи Кӯлобро низ ҳаракати зиддишуравӣ фаро гирифт [28]. Пас аз шикасти ҳаракати босмачигарӣ июл–август соли 1922 Ҳокимияти Шуравӣ аз нав дар ҳудуди Кӯлоб, аз ҷумла ноҳияи Данғара барқарор гардид [27].

Бухорои Шарқӣ ба вилоятҳои Фарм, Ҳисор, Кӯлоб ва муваққатан Шеробод тақсим шуд [26; 42-46]. Чунин тарзи идоракунии то моҳи августи соли 1924 идома ёфт. Август соли 1924 пас аз анҷоми маъракаи интиҳобот ба Шуроҳои маҳаллӣ анҷумани Шуроҳои маҳаллии кентӣ, туманӣ ва вилоятӣ ва 1–5 сентябри ҳамин сол анҷумани 1–уми Шуроҳои намояндагии

халкии Бухорои Шарқӣ барпо гардид[23; 144-145], ки Кумитаи Иҷроияи Марказии Шуроҳо (КИМ)-и Бухорои Шарқиро интиҳоб намуд.

Пас аз ташкилёбии ҶМШС Тоҷикистон раванди шуравикунонии мақомоти идорӣ, гузариш аз кумитаҳои инқилобӣ ба мақомоти интиҳобӣ – Шуроҳо дар давоми солҳои 1925–26 ба амал омад. 1-12 декабри соли 1926 Анҷумани якуми муассисони Шуроҳои ҶМШС Тоҷикистон баргузор гардид. Мақоми олии идоракунии ҷумҳурӣ Кумитаи иҷроияи марказии ҶМШС Тоҷикистон интиҳоб шуд ва ҷумҳурӣ аз ҷиҳати маъмурӣ ба ҷамоат, кент, туман ва вилоят тақсимбандӣ гардид. Бо қарори алоҳида аз 16 июли соли 1927 ҷумҳурӣ ба округҳои Фарм, Ҳисор, Кӯлоб, Қӯрғонтеппа, Панҷакент ва Вилояти Мухтори Бадахшони кӯҳӣ тақсим карда шуд.

Тибқи Эъломиyai ташкилёбии ҶШС Тоҷикистон аз 16 октябри соли 1929 харитаи маъмурии ҷумҳурӣ аз ВМБК, округҳои Хучанд, Ёротеппа, Ҳисор, Фарм, Қӯрғонтеппа, Кӯлоб ва Панҷакент таркиб ёфта буд. Аммо ибтидои солҳои 30–юм дар заминаи қарор «Дар бораи барҳам додани округҳо» аз 15 июли соли 1930 ва қарори муштараки КИМ ва ШКХ ҶШС Тоҷикистон аз 30 майи соли 1930 дар ҳудуди ҷумҳурӣ тақсимои нави маъмурӣ гузаронида шуд. Ин маърака бо фосилаҳо то соли 1939 идома ёфт[26].

Бо қарори КИМ ҶШС Тоҷикистон аз 8 июли соли 1932 Данғара, ки то ин вақт дар тобеияти маъмурии ноҳияи Кангурт буд [13; 50-51], ҳамчун ноҳияи алоҳида таъсис дода шуд ва маркази он деҳаи ҳозираи Сафобахш (Оқсу) муқаррар гардид. Соли 1932 ҳудуди маъмурии ноҳияи Данғара 90 нуктаи аҳолинишинро дар бар мегирифт, ки дорои 21 000 нафар аҳоли буд. Масоҳати ноҳияи Данғара 2,0 ҳазор км² – ро ташкил медод ва зичии аҳоли дар 1 км² ба 24,6 нафар баробар буд. Дар солҳои аввали таъсисёбии ноҳия 7 ҷамоат, аз ҷумла ҷамоатҳои деҳоти Оқсу, Булён, Иғрон, Макеев, Сангтӯда, Тутқавул ва Яккатутро дар бар мегирифт[2].

Ноҳияи Данғара дар давоми солҳои 1932-1939 дар ҳайати округи Кӯлоб ва солҳои 1939-1944 дар ҳайати вилояти Кӯлоб қарор дошт. Соли 1944 бо сабаби ташкилёбии вилояти Қӯрғонтеппа ноҳияи Данғара ба қаламрави он ҳамроҳ гардид. Аммо, соли 1947 бо сабаби барҳамхӯрии вилояти Қӯрғонтеппа ноҳия аз нав ба ҳайати вилояти Кӯлоб ҳамроҳ шуда, то соли 1955 дар сохтори он қарор дошт[73]. 25 августи соли 1955 бо сабаби барҳам хӯрдани вилояти Кӯлоб ноҳияҳое, ки ба он дохил

мешуданд, ба тобеияти марказ гузаронида шуданд[18; 108]. Чунини таъғироти маъмурӣ, пеш аз ҳамма аз як вилоят ба вилояти дигар гузаштани ноҳия то охири мавҷудияти низоми шуравӣ зуд-зуд ба амал меомад.

29 - уми декабри соли 1973 вилояти Кӯлоб ва 4 – уми апрели соли 1977 бо қарори Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон аз нав вилояти Қӯрғонтеппа таъсис ёфтанд, ки ин навбат ноҳияи Данғара ба ҳайати вилояти Кӯлоб ҳамроҳ карда шуд. 8–уми сентябри соли 1988 бо қарори Президиуми Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон вилояти Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа муттаҳид шуда, вилояти ягонаи Хатлон ташкил гардид. Моҳи феввали соли 1990 бошад вилояти Хатлон аз нав барҳам дода шуда, ба ҷой он вилояти Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа ташкил ёфтанд. Аммо, 2–юми декабри соли 1992 вилояти Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа боз муттаҳид гардида, вилояти Хатлон таъсис ёфт. Ҳамин тавр вобаста ба тақсимои маъмурӣ-ҳудудӣ ноҳияи Данғара гоҳ дар тобеияти вилояти Кӯлоб ва гоҳ дар ҳайати вилояти Қӯрғонтеппа ва аз соли 1992 дар ҳайати вилояти Хатлон қарор дорад.

Раванди сохтмони низоми шуравӣ дар Данғара ба мисли дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ ба вуқӯ омада, охири солҳои 20-ум нахустин ячейкаҳои ҳизбӣ, комсомолӣ ташкил ёфтанд. Сохтмони мақомоти давлатӣ ва идории ноҳия пас аз ташкил ёфтани ноҳия соли 1932 таъсис ёфтанд.

Ҳамин тариқ ноҳияи Данғара ҳамчун воҳиди мустақили маъмурӣ аз соли 1932 таъсис ёфта, ташаккули низоми идоракунии он вобаста ба дигаргуниҳои ҷомеаи шуравӣ ба амал омадааст. Бояд таъкид намуд, ки банду бастии маъмурии ҷумҳурӣ дар пайрави ба таъғирот ва дастуру супоришҳои мақомоти марказии хизбию давлати Иттиҳоди Шуравӣ ба амал меомад. Вале новобаста аз ҷой доштани баъзе аз камбудихо дар давоми солҳои 30-40-уми асри гузашта ноҳияи Данғара ҳамчун ноҳияи маъмурӣ-ҳудудии ҷумҳурӣ ташаккул ёфт.

Дар зербоби дуюм -“Дигаргунсозиҳои иқтисодӣ ва рушди ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ”, диссертант дар заминаи таҳқиқ ва таҳлили маводи зиёди бойгонии оморӣ ва матбуоти даврӣ раванди дигаргунсозиҳои иқтисодиро тасвир намуда, рушди босуръати минтақаро дар дар як марҳалаи мушаххаси таърихӣ нишон медиҳад. Таъкид мешавад, ки сокинони ноҳия дар мубориза барои ҳокимияти нав ва бар зидди босмачиён, татбиқи дигаргунсозиҳои иқтисодӣ фаъолона ширкат намуда, ба бунёди

аввалин хоҷагиҳо, пеш аз ҳама кохозу совхозҳо, муассисаҳои дигари иҷтимоӣ маъмурӣ мушарраф гардиданд. Солҳои 30-40 – уми асри XX комсомолони ноҳия ба таъсиси колхоз ва ПМТ оғоз намуданд. Комсомолони ноҳия бо меҳнати зарбдоронаи худ дар сохтмони роҳи мошингарди Душанбе-Хоруғ ва канали калони Фарғона ширкат варзиданд.

Бо саршавии Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) рафти сохтмони озоишта ҳалалдор гардид ва дар қатори дигар миллату халқиятҳо фарзандони диловари ноҳияи Данғара низ ба ғимояи Ватан бархостанд. Беш аз 2230 нафар сокинони ноҳия ба муҳофизати ватан сафарбар гардиданд ва аз ин 1264 нафарашон дар муҳорибаҳои шадид ҳалок гардида, 966 нафар, ки қисмашон маҷрӯҳу маъюб буданд, ба ватан баргаштанд[19; 110]. Ҷасорату мардонагии сокини ноҳияи Данғара, аз ҷумла Қаҳрамони Иттиҳоди Шуравӣ Исмаи Шарифов дар адабиёти илмиву оммавӣ қайҳо тасвири пурраи ҳудро пайдо кардааст.

Дар солҳои азнавбарқароркунӣ (1946-1950) фаъолияти меҳнаткашони ноҳия хеле назаррас буд. Меҳнаткашони ноҳия ҷун дигар минтақаҳои Тоҷикистон дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ фаъолона ширкат намуда, соҳиби дастовардҳои бузурги меҳнатӣ гардиданд ва ноҳияро ба яке минтақаҳои ободу пешрафтаи ҷумҳурӣ мубаддал гардониданд. Ин солҳо воқеан дар ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодии минтақа таҳаввулоту кулӣ ба амал омад ва бо меҳнати созандаи аҳоли, ташкилотҳои ҳизбии шуравӣ, идораҳои соҳавӣ, хоҷагиҳои кишоварзӣ, дар соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқи ноҳия пешравиҳои назаррас ба даст омаданд.

Яке аз равандҳои асосии дигаргунсозӣ дар ин давра электрикунонии минтақаҳои деҳоти ноҳия маҳсуб меёфт. Сокинони ноҳия фаъолона дар сохтмони иншооти барқии ҷумҳурӣ, гузаронидани хатҳои нави барқӣ, неругоҳҳои “Шаршара”, “Сангтӯда”, “Норак”, қандани нақби ирригатсионии Данғара, азхудкунии заминҳои нава ва обёрикунонии онҳо ниҳоят фаъолона ширкат менамуданд. Ноҳияи Данғара минтақаи сохтмони зарбдори комсомолии ҷумҳурӣ эълон гардида буд ва дар бунёди маҳаллаҳои нава азхудкунии заминҳои он зиёда аз 1,5 ҳазор нафар комсомолону ҷавонон ширкат доштанд.

Ташаббуси созандагӣ ва фаъолияти ҷавононро дар ин марҳала ба назар гирифта Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки сохтмони нақби Данғара на

танҳо барои ҷавонони ноҳияи мазкур, балки барои кулли минтақаи Тоҷикистони Ҷанубӣ мактаби мардонагӣ ва касбомӯзӣ буд ва баҳри пешрафти ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоии ҷумҳурӣ нақши мусоид гузошт[59; 1].

Ҳамин тарик, то оғози сиёсати бозсозӣ дар нимаи дуҷуми солҳои 80-ум, Тоҷикистон, аз ҷумла ноҳияи Данғара дорои иқтисодии мустақами иқтисодию иҷтимоӣ буданд. Захираҳои фаровони табиӣ, тараққиёти соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ, аз ҷумла пахтакорӣ, соҳаҳои гуногуни саноат барои боз ҳам беҳтар шудани некуаҳволии аҳоли заминаи хуб гузоштанд.

Дар боби дуҷуми диссертатсия - “Рушди кишоварзӣ ва ҳаёти фарҳангии ноҳия дар солҳои 50-80-уми асри XX”, ки аз ду зебоӣ иборат мебошад, диссертант рушди босуръати кишоварзии ноҳия ва дастовардҳои онро дар самти фарҳанг ва маориф мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Зербоби якуми боби дуҷуми рисола - “Рушди кишоварзӣ ва соҳаҳои он дар солҳои 50 – 80 – уми асри XX”, асосан ба таҳлили раванди ташкил ва пешрафти яке аз соҳаҳои асосии сардармади хоҷагии халқи ҷумҳурӣ-соҳаи кишоварзӣ равона гардидааст. Рушди соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ дар заминаи коллективонии хоҷагии қишлоқ ва тавассути нақшаҳои панҷсолаи рушди ҷомеаи шуравӣ ба роҳ монда мешуд.

Шароити табиӣ ва ҷуғрофии ноҳияи Данғара барои рушди ин соҳаи муҳим хеле мусоид буд. Аммо заминҳои зиёди бекорхобида, набудани низоми мукаммали обёрӣ, хоҷагиҳои яккадаст, техникаи зарурӣ дар аввал имкон намедоданд, ки тамоми имконияти ин минтақа ба таври зарурӣ истифода шаванд. Тадричан бо устуворшавии низоми шуравӣ дигаргунсозии ҷиддии иқтисодию иҷтимоӣ, пеш аз ҳама сохтмони низоми обёрӣ, азхудкунии заминҳои наво, ташкили хоҷагиҳои нави коллективӣ ноҳияи Данғара ба яке аз ноҳияҳои асосии кишоварзии ҷумҳурӣ табдил ёфт.

Таъсиси аввалин совхозии ғаллакори «Данғара» ба ибтидои соли 1929 рост меояд[7; 106], ки новобаста аз шароити душвор дар соли аввал кишти ғалла дар 150, зағир 200, кунҷит 60, арзан 20, юнучқа 20 ва ползӣ 10 гектар ва дар маҷмӯъ дар майдони 460 гектар ба нақша гирифта шуд[31].

Дар солҳои аввали ибтидои фаъолияти совхозу колхозҳо мушкилоти асосӣ азхудкунии даҳҳо гектар заминҳои бекорхобида буд. Баҳри ҳалли ин масъала азхудкунии 35 000 гектар замин, аз

ҷумла дар гирду атрофи Данғара - 11000, Олимтой – 7000, Ўртабуз – 13000 ва Бурунтеппа – 4000 гектар ба нақша ғирфта шуд[20; 87].

Бо таъсиси Пойгоҳи мошину тракторҳо (ПМТ) ба совхозии нақтаъсиси «Данғара» моҳи январӣ соли 1930 аввалин тракторҳои «Катер-Пиллер»-и амрикоӣ ва «Интернатионал» - и Россия оварда шуданд.

Умуман, дар даҳсолаи аввали коллективонии хоҷагии кишлоқи ҷумҳурӣ, яъне то 1– уми январӣ соли 1939 дар ноҳияи Данғара 66 колхоз ва 2872 хоҷагии умумӣ ташкил ёфт, ки аз он 2540 хоҷагии колхозӣ ва 332 хоҷагии яккадаст буданд ва сатҳи коллективонии хоҷагии кишлоқ 88, 4 % ташкил меод[30; 46]. То 20-уми мартӣ соли 1939 дар колхозҳои ноҳия 49 трактори тамғаи СТЗ, 12-У-1, 2-СТЗ ва 11 – НАТИ мавриди истифода қарор доштанд[30; 38].

Дар диссертатсия раванди рушди соҳаи кишоварзии ноҳия, дастовардҳои хоҷагиҳои калон дар самтҳои гуногуни истеҳсолот бо овардани рақамҳои мушаххас вобаста ба даҳсолаҳои тараққиёт мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, таъкид мешавад, ки хоҷагиҳои номдори ноҳия дар солҳои 60-ум колхозҳои ба номи Ленин, Фрунзе, К. Маркс, “Ғалаба”, “XXII - Партсезд”, “Коммунизм”, “Ғайрат” махсуб меёфтанд. Ин хоҷагиҳо соли 1966 ба давлат 2200 тонна ғӯшт, 4100 тонна шир ва 2590 тонна пашм ва соли 1970 2310 тонна ғӯшт, 5420 тонна шир ва 2870 тонна пашм супориданд[70].

Воқеан, солҳои 1964-1970 давраи болоравӣ ва рушди соҳаи чорводорӣ буд, дар ноҳия ин солҳо шумораи чорвои шохдори калон зиёд гардида, соли 1964 ба 8450 ва соли 1969 ба 8500 сар расид. Саршумори чорвои майда низ зиёд гардида, соли 1970 ба 23 500 сар расид[70]. Дар ноҳия паррандапарварӣ низ ба роҳ монда шуд ва саршумори он соли 1964 ба 11943, соли 1970 ба 14500 сар расонида шуд.

Дар ноҳияи Данғара парвариши дигар намудҳои зироат низ ривож меёфт. Аз ҷумла, иқлими он барои кишти пахта низ мусоид буд ва ноҳия солҳои 1966-1970 дар маҷмӯъ 2700 тонна пахта ҷамъоварӣ кард[70].

Пиллапарварӣ дар ноҳия низ хеле рушд ёфта буд ва истеҳсоли он соли 1966 ба 335 ва соли 1970 то ба 360 сентнер расид[76].

Соҳаи сердаромади дигари хоҷагии кишоварзии ноҳия боғдорию тоқпарварӣ махсуб меёфт ва истеҳсоли ангур дар ноҳия соли 1966 ба 35 ва соли 1970 то ба 70 тонна афзоиш ёфта буд[72].

Таҳлили маълумоти сарчашмаҳо ва маводи оморӣ нишон медиҳад, ки дар солҳои 60-70-уми асри гузашта ҳоҷагии кишоварзии ноҳия дар натиҷаи меҳнати зарбдори сокинони он соҳиби дастовардҳо ва пешрафти назаррас гардидааст. Дар натиҷаи ташкили ҳоҷагиҳои коллективона, гузаронидани корҳои обёрӣ, маҳсусан нақби Данғара, азхудкунии заминҳои бекорхобида, муҳоҷиркунии аҳолии минтақаҳои кӯҳистон, саросар ҷалб намудани аҳоли ба меҳнати дастачамъона ва, албатта механикунонии раванди истеҳсолот собиқ Дашти Данғара ба минтақаи пешрафти кишоварзии ҷумҳури табдил ёфт.

Азхудкунии даштҳои Данғара на танҳо боиси рушди зироати ғаладона ва соҳаи пахтакорӣ дар ноҳия гардид, балки ба пайдоиш ва пешрафти дигар соҳаҳои ҳоҷагии кишлоқ, ба мисли боғпарварӣ, пиллапарварӣ, тоқдорӣ, меваҳои ситрусӣ ва чорводорӣ ҳам мусоидат намуд.

Соли 1978 майдони умумии заминҳои қорами ноҳия 30381 гектарро ташкил медод, ки аз он 1377 гектар обӣ буданд. Аз ин миқдор 20903 заминҳои кишти ғалла, асосан гандуму ҷав, 1116 пахта, 6734 хӯроки чорво, 672 себзор ва 229 гектарро тоқзор ташкил медод. Дар соли 1978 ноҳия ба давлат 11416 тонна ғалладона, аз қабили ҷав, гандум ва зироатҳои лубиёгӣ, 152 тонна себ, 18 тонна меваи донақдор, 140 тонна маҳсулоти полезӣ, 2208 тонна гӯшт, 5828 тонна шир, 216 тонна пашм, 29 429 дона пӯсти қароқулӣ, 153 ҳазор дона тухм, 243 сентнер пилла ва 19 сентнер асал супорид[22; 66].

Яке аз ҳоҷагиҳои қалони ноҳия совхозии ба номи В.И. Ленин буд, ки аз 24-уми июни соли 1987 то соли 1992 роҳбарии онро Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба зимма доштанд. Ҳоҷагии мазкур на танҳо дар ноҳия ва вилоят, балки дар миқёси ҷумҳури як аз ҳоҷагиҳои пешрафта маҳсуб меёфт.

Ҳамин тавр кишоварзӣ ҳамчун яке аз соҳаҳои асосии ҳоҷагии халқи ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ниҳоят рушд ёфт. Таҳлили маълумоти мавҷуда нишон медиҳад, ки раванди дигаргунисозиҳо ва рушди соҳаи кишоварзии ноҳияро метавон ба як чанд марҳала тақсим намуд. Марҳалаи аввал аз барқароршавии Ҳокимияти Шуравӣ ва ташкили ноҳия то ибтидои солҳои 50-уми асри XX-ро фаро мегирад. Ин давраи ташкили аввалин ҳоҷагиҳои шуравӣ, вусъати қорҳои аграрӣ, коллективонии ҳоҷагии кишлоқ, таъсиси аввалин колхозу совхозҳо дар ноҳия мебошад. Марҳалаи дуюм солҳои 50 - нимаи аввали солҳои 80- уми асри гузаштаро дар

бар мегирад. Ин давра рушди кишоварзии ноҳия ва ба минтақаи пешрафтаи хоҷагии кишлоки ҷумҳурӣ табдил ёфтани он мебошад. Дар ин марҳала кишоварзони ноҳия ба дастовардҳо ва ташаббусу меҳнати зарбадори худ дар баланд бардоштан ҳосилнокии меҳнат, азхудкунии заминҳои наво, обёрии сунъии минтақа, махсусан сохтмон ва ифтитоҳи нақби обёрии Данғара, ташкили хоҷагиҳои наво пайваста дар сафи пеш буданд ва борҳо ғолиби мусобикаи сотсиалистӣ дар Итиҳоди Шуравӣ ва ҷумҳурӣ гардиданд.

Зербоби дуҷуми боби дуҷуми рисола - “Маориф ва ҳаёти фарҳангии ноҳия” ба таҳлили таҳаввулоти ҷиддӣ дар низоми маориф ва ҳаёти фарҳангии ноҳия дар замони шуравӣ равона гардидааст.

Дар диссертатсия бо истифода аз маводи фаровони ҳуҷҷатӣ раванди ташкили низоми навои шуравии маориф дар ноҳия, мубориза ба муқобили бесаводӣ, қушодашавии нахустин мактабҳои наво, таъминоти кадрӣ муассисаҳои таълимӣ, раванди фарогирии хонандагони синнусоли мактабӣ ба таълим мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Диссертант таъкид менамояд, ки гарчанде ҳалқи тоҷик дорои маданияти бойи таърихӣ қадима бошад ҳам, вале дар ибтидои асри XX бо сабаби парокандагии сиёсӣ, набудани иртиботи ягонаи фарҳангӣ дар ҳолати ногувори маънавию маданӣ қарор дошт. Дар арафаи Инқилоби октябр ва барқароршавии Ҳокимияти Шуро, ташкилёбии ҶШС Тоҷикистон сатҳи фарҳангии тоҷикон, бахусус низоми маориф, илм, ҳунар ва иҷтимоӣ дар пояи ниҳоят сусти тараққиёти худ қарор доштанд. Дар натиҷаи амалигардонии нақшаҳои тараққиёти ҷомеаи сотсиалистӣ, яъне саноатикунонӣ ва коллективонии хоҷагии кишлоқ ҳаёти иқтисодии ҷумҳурӣ беҳтар гардида, барои инкишофи фарҳанг замина ва имконияти мусоид фароҳам овард. Маҳви бесаводӣ, инкишофи маорифи халқ яке аз самтҳои асосии инқилоби маданӣ буд. Аз рӯзҳои аввали ғалабаи Инқилоби Октябр азнавсозии мактабҳо ва тамоми сохтори маорифи халқ шуруъ гардид. Аммо, дигаргунсозии фарҳангӣ ва сохтани мактабҳои навои шуравӣ, махсусан ба забони тоҷикӣ дар қаламрави имрӯзаи Тоҷикистон нисбат ба дигар минтақаҳо дертар, танҳо пас аз ташкилёбии Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон вуҷудати тоза пайдо намуд[51; 115].

Тибқи гузориши Комиссариати халқии маорифи ҷумҳурӣ аз 11 феввали соли 1925 дар ҳудуди Бухорои Шарқӣ ҳамагӣ 4 мактаб интернат, 3 мактаби ибтидоӣ бо 152 хонанда вучуд доштанд[53;

124]. Аз ин рӯ, вазифаи муҳимтарини комиссарияти маориф сохтмони мактабҳои нави шуравӣ ва маҳви бесаводӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ буд. Соли таҳсили 1925/ 26 дар ҳудуди ҷумҳурӣ 42 мактаби маҳви бесаводӣ бо 600 нафар хонанда амал мекард[70; 141].

Барои пешравии соҳаи маорифи ноҳия душворӣ ва монеаҳои зиёд ҷой доштанд, пеш аз ҳама дар мактабҳои ҷумҳурӣ шумораи зарурии хонандагон ва омӯзгорон намерасиданд Вале новобаста аз мушкилоти ҷойдошта дар ҳудуди ноҳия солҳои 1924-1925 аввалин мактабҳои нав кушода шуданд. Аз ҷумла, соли 1923 дар деҳаи Пушинг, соли 1924 дар деҳаи Оксу (ҳоло Сафобахш), 1927 дар Сангтӯда, 1929 дар Гичовак ва Хушманзар, соли 1930 дар Паркамҷӣ, 1931 дар Ғарғара ва соли 1932 дар ҳуди Данғара нахустин мактабҳои нав ба кор даромаданд[24; 144]. Соли таҳсили 1940-1941 дар ҳудуди ноҳияи Данғара 39 мактаби ибтидоӣ ва 12 мактаби нопурраи миёна фаъолият доштанд[29; 99].

23-юми июли соли 1940 қарори ШКХ ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани институти муаллимтайёркунӣ дар шаҳри Кӯлоб» ба тавсиб расид. 3-юми августи соли 1940 ин қарор аз тарафи Шурои вакилону меҳнаткашони вилояти Хатлон дастгирӣ ёфт. Дар соли таҳсили 1940-1941 60 нафар ба институти муаллимтайёркунии шаҳри Кӯлоб фаро гирифта шуд, ки 5 нафари онҳо аз ноҳияи Данғара буд. Ҳамзамон дар назди институти муаллимтайёркунии шаҳри Кӯлоб курсҳои тайёри барои 60 нафар кушода шуд, ки дар он низ аз ноҳияи Данғара 5 нафар шунаванда таҳсил мекард[29; 145].

Диссертант марҳала ба марҳала рушди низоми маориф, сохтмони мактабҳо ва фарогирии хонандагони ситннусоли мактабиро таҳқиқ намуда, муқаррар менамояд, ки новобаста аз камбудии ҷойдошта маорифи ноҳия дар давраи шуравӣ рушд намуда, бесаводии аҳолии қомилан аз байн бурда мешавад. Низоми таълиму тадрис на танҳо аз ҷиҳати шумора, балки сифатан тағйир меёбад. Таҳаввулотҳои низоми маориф ва сифатан дигаргун шудани онро унвонҷӯ дар мисоли мактабҳои алоҳида бо овардани далелҳои саҳеҳ нишон медиҳад. Баробари он масоили ҷалби духтарон ба таълим, фаъолияти китобхонаҳои мактабӣ, шумораи китобҳо, аз ҷумла китобҳои дарсӣ ва бадеӣ, зиёд будани нуктаҳои хурди аҳолинишин, ки бо сабаби кам будани шумораи хонандагон ба бунёди мактаб монеа мешуданд, мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Ҳамзамон дар зербоби мазкур доир ба дигаргусозиҳо дар ҳаёти фарҳангии ноҳия, ташкили нуктаҳои хизматрасонии фарҳангӣ, ташкили клубҳо, хонаҳои маданият, чойхонаҳо, нуктаҳои тиббӣ ва муассисаҳои дигари маърифатӣ-фарҳангӣ маълумоти дақиқ дода шуда, бо ҳулосаҳои амиқ ҷаъолияти онҳо тасвио ёфтааст. Унвонҷӯ ҳулоса менамояд, ки новобаста аз камбудихо ва норасоихо дар замони шуравӣ чой дошта, дар ин давра ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоии ноҳия комилан симои худро таъғир дод. Ин пеш аз ҳама дар сохтмони хоҷагиҳои калони кишоварзӣ, низоми пешрафтаи обёрӣ, азхудкунии заминҳои зиёди бекорҳобида, сохтмони роҳҳо, ташаккули низоми нави таълиму тадрис, сохтмони биноҳои муассисаҳои таълимӣ, рушди марказҳои гуногуни иҷтимоию тандурустӣ ва фарҳангӣ зоҳир мегардад. Рушд ва пешрафти ноҳия аз ибтидои ташкилётӣ то ниммаи дуоми солҳои 80-уми асри гузашта ба як низоми муайян мушоҳида мегардад.

Боби сеюми диссертатсия - “Данғара дар даврони истиқлол (солҳои 1991 -2021)”, ки аз се зербоб иборат аст, ба таҳқику таҳлили дастовардҳои ноҳия дар замони соҳибистиклолӣ равона шудааст.

Дар зербоби аввали боби дуом – “Ба ноҳияи саноатӣ табдил ёфтани Данғара”, муаллифи рисола натиҷаҳои таҳқиқоти хешро доир ба масъалаи рушди муассисаҳои саноатӣ ва ба яке аз марказҳои саноатии ҷумҳурӣ табдилёфтани ноҳияро бо далелу санад манзур намудааст. Диссертант таъкид менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои манбаъҳои зиёди ашёи хоми табиӣ, канданиҳои ғоиданоки зеризаминӣ ва захираву имкониятҳои мусоид барои рушди саноат мебошад. Аз тарафи дигар, саноат бояд ба яке аз соҳаҳои асосии сердаромади Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил ёфта, рушди беамалони он аз сохтмон ва бунёди муассисаҳои нави саноатӣ вобаста аст. Масъалаи саноаткунонии Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол ҳадафи чоруми стратегии Ҳукумати ҷумҳурӣ буда, ҳадафи он беҳтаршавии сатҳи неқӯахволӣ, бо чойи кор таъмин намудани аҳоли ва рушди босуръати кишвар мебошад. Ноҳияи Данғара вобаста ба имконият ва пойгоҳи истехсолии худ баҳри пешравии раванди саноаткунонӣ ва таъмини амнияти иқтисодии ҷумҳурӣ ниҳоят мусоид мебошад.

Ба ҳамин мақсад дар замони истиқлол ба ноҳияи Данғара ҳамчун минтақаи саноатии дорои имконияти васеъ дар партави

сиёсати Ҳукумати ҷумҳурӣ ва Сарвари давлат бештар таваҷҷӯҳ зоҳир гардид. Дар ин самт пеш аз ҳама эълон шудани Минтақаи озодаи иқтисодии Данғара иқдоми саривақтӣ ва созанда буд.

Сарвати табиӣ ноҳия низ хеле фаровон мебошад. Аз ҷумла, дар ноҳия захираи зиёди намаксанг, мергел, оҳаксанг, кангломерат, регсангҳо, гачҳои даврии бӯр ва малеогон, обҳои зеризаминӣ мавҷуданд[79; 138]. Имконияти ноҳия дар коркарди саноати маҳсулоти кишоварзӣ, пеш аз ҳама ғалладона, пахта, гиёҳҳои шифобахш, коркарди мева низ хеле васеъ мебошад.

Бо мақсади истифодаи комили иқтисодии ноҳия дар самти саноатикунонӣ дар замони соҳибистиклолӣ чораву тадбирҳои зиёд андешида шуданд. Пеш аз ҳама бо назардошти рушди босуръати саноати ҷумҳурӣ зарурати пайваст намудани минтақаҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла ноҳияи Данғара ба низоми ягонаи дохилиҷумҳуриявӣ барқӣ ба миён омад.

Дар ноҳияи Данғара дар охири давраи шуравӣ ва аввали замони соҳибистиклолӣ 25 корхонаҳои саноатӣ мавҷуд буд, ки асосан 6 адади он фаъол буданд. Дар заминаи татбиқи сиёсати давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон, махсусан, пас аз қабули ҳадафи чоруми стратегӣ, яъне саноатикунонии ҷумҳурӣ шумораи корхонаҳои саноатӣ дар ноҳия ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии онҳо бо суръати баланд инкишоф ёфт. Ин буд, ки ноҳияи Данғара дар замони истиқлол сазовори дастовардҳои зиёди саноатӣ иқтисодӣ гардид. Соли 2017 дар ноҳия ҚСП Ҷунтаи Син - Силу текстил, ҚСКМС Данғара, Дарё-2015, корхонаҳои хиштбарории Данғара, ҚДММ “Меҳровари Худобахш”, ҚДММ “Грин-Голд”, ҚДММ “Миср-2001”, ҚДММ “Девид-бетон”, ҚДММ “Ауфен”, ҚДММ “Ориён-Сорво”, ҚДММ “Тоҷпласт”, ҚДММ “Каёнӯш-дӯзандагӣ”, ҚДММ “Тоҷи Осиё”, ҚДММ “Ю и Сервис”, ҚММ “Паси Гач”, ҚММ “Сино”, ҚММ “Ҷунтаи - Данғара”, ҚСШП “Хушобак”, корхонаи хизматрасонии “Сулаймон”, корхонаи чарми “Ал-Асад” ва дигар иншооти ҳаётан муҳим мавриди истифодаи аҳоли қарор доштан[76]. Инчунин дар минтақаи озодаи иқтисодии Данғара сохтмони “Корхонаи коркарди нафт”, “Конструксияҳои металлӣ” ва “Корхонаи коркарди намак” бо ҷалби сармоягузори хориҷӣ идома дорад.

Дар Минтақаи озодаи иқтисодии Данғара яке аз корхонаҳои калонтарини минтақа ҚДММ “Ауфен” фаъолият менамояд, ки муассиси он соҳибкори ҷинӣ Руан Бан Дзюн маҳсуб меёбад, ки дар сохтмон ва ифтиттоҳи он беш аз 18 миллион доллари америкоӣ

харч намудааст. Дар чор хати технологӣ-инноватсионии он соли 100-120 ҳазор тонна, ё ин ки 1,2 миллион метри мураббаъ конструкцияи филизии чавобгӯӣ ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ истеҳсол карда мешавад[61; 1-2].

Соли 2017 корхонаҳои саноатии ноҳия дар ҳамбастагӣ бо бахшҳои хусусӣ ба маблағӣ 1 миллиарду 43 миллиону 521 ҳазору 100 сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол намуда, ҳаҷми истеҳсолро нисбат ба соли гузашта 481 миллиону 945 ҳазору 100 сомонӣ зиёд ва суръати афзоишро 185,8 % таъмин намуданд[1]. Дар ноҳия то 1-уми январӣ соли 2020, беш аз 37 корхонаи саноатӣ, 33 ташкилоти сохтмонӣ ва 2 муассисаи нақлиётӣ фаъолият мекарданд[74; 6], ки ин аз рушди бемайлони соҳаи саноату сохтмони ноҳия гувоҳӣ медиҳад.

Ҳамин тавр, тавассути сиёсати созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иқтисодиёти ҷумҳурӣ, ва аз ҷумла ноҳияи Данғара ба рушди босуръат ноил гардида, дар ду даҳсолаи охир соҳиби дастовардҳои назаррас шуд.

Зербоби дуҷуми боби сеюми рисола -“Дастовардҳои кишоварзӣ дар замони истиқлол” асосан ба таҳқиқ ва таҳлили дастовардҳои самти кишоварзӣ ноҳия дар замони соҳибистиқлолӣ равона гардидааст. Дар ин зербоб диссертант бештар ба масоили асосҳои ҳуқуқии ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ҷумҳурӣ ва ноҳия, омилҳои пастравии соҳа дар ибтидои замони истиқлол, тадбир ва чораандешии саривақтии давлат ва ҳукумат дар самти рушди хоҷагии қишлоқ таваҷҷуҳ намудааст. Таъкид мегардад, ки дар замони истиқлол гузаштан ба иқтисодиёти бозоргонӣ зарурати қабули қонунҳои навро ба миён овард, ки соҳаи кишоварзӣ аз он истисно набуд. Аз ҷумла, соҳаи кишоварзӣ, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ба бесару сомониҳо дучор гардида буд, тақозои шароиту имконияти замони нав зарурат ба қабул ва амалишавии чунин қонунҳоро ба миён овард. Нахустин санаде, ки соҳаи кишоварзӣ ҷумҳуриро ба танзим овард ин қонун “Дар бораи ислоҳоти замин” маҳсуб меёбад, ки 5 – умӣ марти соли 1992 қабул гардид[46; 96]. Дар баробари он моҳи июни соли 1996 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи азнавсозии корхонаҳои хоҷагии қишлоқ” қабул гардид, ки дар асоси он колхоз ва совхозҳои зараррасон барҳам дода шуда, дар заминаи он хоҷагиҳои шахсии фермерӣ ва деҳқонӣ таъсис дода шуда шуданд.

Барои рушди соҳаи кишоварзии ноҳия дар замони истиклол афзудани масоҳати заминҳои нав азхудшуда бештар мусоидат. Давоми солҳои 2001-2016 дар ноҳияи Данғара бо ҷалби сармоягузори тавассути лоиҳаи “Обёрии заминҳои водии Данғара” дар ду марҳала 4248,5 гектар замин обёрӣ ва аз худ карда шудааст. Марҳалаи аввал солҳои 2001-2006-ро дар бар гирифта, 2500 гектар замин аз худ карда шуд[80]. Марҳалаи дуюми лоиҳа соли 2008 оғоз ёфта, 31 – уми март соли 2016 ба анҷом расид, ки тибқи он 1750 гектар замин обёрӣ гардид. Инчунин тавассути барномаҳои бехтар намудани вазъи мелиоративии заминҳои обёришавандаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2005-2009 ва 2010-2014 дар ноҳияи Данғара низ ба маблағи 756 000 сомонӣ корҳои мелиоративӣ гузаронида шуда, ҳолати номӯътадили 739 гектар замин бехтар гардид[62; 6].

Дар диссертатсия тавассути татбиқи барномаҳои давлатӣ зиёд гардидани ҷойҳои иловагии корӣ, баланд бардоштани дараҷаи истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ, зиёд намудани масоҳати заминҳои нав ва бехтар намудани сатҳи некуаҳволии сокинони ноҳия, ташкилшавӣ ва фаъолияти хоҷагиҳои деҳқонӣ кооперативҳои истеҳсолӣ ва тичоратӣ, рушди соҳаҳои гуногуни хоҷагии қишлоқ, пеш аз ҳама чорводорӣ, боғу тоқпарварӣ, афзоиши истеҳсоли маҳсулоти ғалладонагӣ, занбурпарварӣ, пахтакорӣ ва дигар пешравӣҳо мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, таъкид мешавад, ки кишоварзони ноҳия соли 2019 80 ҳазор тонна ғалладона, 46,1 ҳазор тонна сабзӣ, 33, 1 ҳазор тонна полезӣ, 197,7 ҳазор тонна мева, 6,8 ҳазор тонна ангур, 778 тонна гушт, 930 тонна шир, 31 тонна асал, 4,7 тонна пилла ва 203 000 дона тухм истеҳсол гардид. Нақшаи дурнамои истеҳсоли пахта 9555 тонна 115 % иҷро гардид[56; №1]. Аз ҷумла, 3254 тонна маҳсулоти кишоварзӣ ба хориҷи кишвар содир карда шуд.

Ҳамин тавр, рушди кишоварзии ноҳияи Данғара аз ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ва дигаргунсозӣҳои аграрии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиклол, яъне солҳои 1991-2021 вобаста буда, саҳми Сарвари давлатро дар бунёдкорӣ ва тараққиёти минбаъдаи кишвар муайян мекунад. Бори нахуст дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминҳое, ки мувофиқи фармонҳои Президенти ҷумҳурӣ Эмомалӣ Раҳмон ба шахрвандон ҳамчун хоҷагиҳои ёрирасон тақсим карда шуданд, минбаъд дар байни мардум “заминҳои Президентӣ” маъмул гардидаанд. Маҳз ба чунин тадбири чораандешӣҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ, соҳаи кишоварзӣ

ноҳияи Данғара ба дастовардҳои назаррас ноил гардид, ки айни замон яке аз ноҳияҳои серсоҳаи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад.

Дар зербоби сеюми боби дуюми рисола - “Данғара маркази фарҳангии минтақа”, дигаргуниҳои ҷиддии дар самти фарҳанг, маориф, тавҳсилоти миёна ва олии касбӣ, ҳаёти фарҳангии сокинони ноҳия бо истифода аз маводи бойгонӣ, расонаҳои хабарӣ ва ҳисоботи расмӣ дар замони соҳибистиклолӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Диссертант дар заминаи таҳлили ҳамаҷа раванди таҳаввулоти ҷиддии ҳаёти фарҳангиро ва омилҳои асосии ба яке аз марказҳои фарҳангии минтақа табдил ёфтани ноҳияи Данғаро ба таври шаффоф тасвир намудааст.

Дар диссертатсия таъкид мешавад, ки инкишофи ҷомеа, тараққиёти устувори иқтисодӣ, таъмини амнияти милливу давлатӣ, баробар шудан ба сатҳи иқтисодиёти ҷаҳонӣ, технология ва илму фарҳанг пеш аз ҳама ба рушди босуботи соҳаи маориф, раванди низом ва сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимии зинаҳои мухталиф алоқаманд аст.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста таъкид менамоянд, ки дар манотиқи ҷангзадаи кишвар амалан муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ аз фаъолият боз монда буданд. Танҳо дар солҳои 1992 – 1995 зиёда аз 20 ҳазор нафар омӯзгор аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба дигар кишварҳо рафтанд, як қисми омӯзгорон, хонандагон ва донишҷуён бошанд, фирорӣ шуданд[87; 58]. Аммо дар замони истиқлол шумораи муассисаҳои таълимии ноҳияи Данғара афзуда, боиси рушди босуръати низоми маориф гардид. Соли 2001 бо ташаббуси Бонки осиёи рушд 9 муассисаи таълимии ноҳия аз таъмири асосӣ бароварда шуданд. Умуман, дар замони истиқлол 35 бинои нави таълимӣ бо тамоми шароити таҷҳизоти муосири таълимӣ бо 1500 нафар ҷойи нишаст сохта, мавриди истифода қарор гирифтанд. Дар баробари бехтар гардидани шароити таълиму тарбия дараҷаи азхудкунии хонандагон низ афзуд. Барои дарёфти истеъдод гузаронидани олимпиадаҳои ҷаҳонӣ зарур аст, ки симоҳои ҳақиқии хонандагон муайян гардида, ҳавасмандии онҳо афзояд.

Соли 2005 дар 63 мактабҳои миёна ва асосии ноҳия 1252 омӯзгорони варзида ва соҳибтаҷриба ба таълиму тарбияи хонандагон машғул буданд. Соли 2016 дар ноҳия 75 муассисаи таълимӣ, аз ҷумла 60 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, 10 муассисаи таҳсилоти умумии асосӣ, 2 муассисаи таҳсилоти

ибтидоӣ, мактаби Президентӣ, литсейи тамоюли техникӣ, маркази таҳсилоти иловагӣ, маркази технологияи иттилоотӣ ва 3 кӯдакистон бо фарогирии 32 886 хонанда аз тарафи 1700 омӯзгор ба таълиму тарбия машғул буданд. Соли 1992 теъдоди муассисаҳои таълимӣ 58 ададро ташкил меод, ки дар онҳо 1145 нафар омӯзгор ба таълиму тарбияи 18 589 хонанда машғул буданд[55; №33].

Соли 2017 мувофиқи маълумоти оморӣ дар ноҳияи Данғара - 78 муассисаи таълимӣ, аз ҷумла 61 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, 9 муассисаи таҳсилоти умумии асосӣ, 2 муассисаи таҳсилоти ибтидоӣ, як литсейи тамоюли техникӣ, як гимназияи ҷумҳуриявӣ, як мактаби Президентӣ, як маркази таҳсилоти иловагӣ, як маркази технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, як маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳо, 3 кӯдакистон, як маркази таҳсилоти иловагӣ ва як маркази технологияи иттилоотӣ фаъолият намуда, дар муассисаҳои зикршуда 1873 омӯзгор ба таълиму тарбияи 35368 хонанда шуғл меварзанд[1]. Дар соли таҳсили 2016-2017 танҳо хонандагони муассисаи таълимии давлатии мактаби Президентӣ барои кӯдакони болаёқат дар озмунҳои вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ сазовори 40 ҷойҳои ифтихорӣ гардиданд, ки аз баланд будани сифати таълиму тарбияи муассисаи мазкур шаҳодат медиҳад.

Ҳамзамон дар зербоби мазкур, унвонҷӯ иштироки ҷавонон ва ташкилоти ҷавонон, кумитаҳои иттифокҳои қасаба, фаъолияти беш аз 48 муассисаи фарҳангӣ-фароғатӣ ва Қасри фарҳанги ноҳия, ансамбли ҳунарии созиву овозии «Ганҷинаи умед», ташкилҳои Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ-драмавӣ бо 296 ҷойи нишаст, фаъолияти эҷодии театри асосии ноҳия, иштироки театри мазкур дар озмунҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ба таври муфассал мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Агар соли 2015 дар ноҳия 5 хонаи фарҳангӣ, 2 маркази фарҳангии варзишӣ, театри мусиқӣ-драмавӣ, 1 осорхона ва 16 клуб фаъолият менамуд[93], соли 2019 теъдоди хонаҳои фарҳангӣ ба 12, маркази фарҳангии варзишӣ ба 4 ва клубҳо ба 8 адад расида буд. Соли 2005 дар ноҳия 28 китобхона, аз ҷумла як марказӣ, ду бачагона бо фонди 200,0 нусха китоб мавриди истифодаи 11 380 хонанда қарор дошт. Соли 2019 дар ноҳия 28 китобхона, фонди умумии китобҳо ба 198,5 ҳазор нусха расида буд[76; 14].

Шумораи аҳолии ноҳия низ солбасол меафзуд. Мувофиқи маълумоти оморӣ соли 2000 аҳолии ноҳия 98,8 ҳазор нафарро

ташкил меод, ки аз ин теъдод 83,2 % тоҷикон, 16,2 % ўзбекон ва 0,6 % дигар миллату халқиятҳо ташкил меоданд. Соли 2015 шумораи аҳолии ноҳия ба 140,4 ҳазор нафар ва соли 2019 ба 160,9 ҳазор нафар расида, зичии он ба 1 км мураббаъ 80,5 нафар рост меояд[77; 7д].

Яке аз дастовардҳои замони истиқлол ташкил ёфтани муассисаҳои нави таҳсилоти миёна ва олии касбӣ дар ноҳия мебошад. Аз 1-уми августи 2005 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноҳия нахустин муассисаи таҳсилоти олии касбӣ таъсис ёфт, ки он таҳти унвони филиали Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур дар ноҳияи Данғара номгузорӣ гардид. Дар филиал факултаҳои иқтисодӣ, муҳандисӣ, агротехникӣ ва забонҳои хориҷӣ аз рӯи 15 ихтисос 400 донишҷӯёро дар шӯъбаи рӯзона ва 100 нафарро тибқи ғоибона ба таҳсил фаро гирифта буд.

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2-юми майи соли 2013 таҳти №25 Донишгоҳи давлатии Данғара ба фаъолияти шуруъ намуд. Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон 23-юми ноябри соли 2007 санги асосии бинои нави ин донишгоҳ гузошта шуд ва бахшида ба 25-солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми сентябри соли 2016 бо тарзи наву замонавӣ мавриди ифтитоҳ қарор гирифт[78; 5]. Дар донишгоҳ аз рӯи 25 ихтисос дар 5 факултет мутахассисонро тайёр менамуданд. Донишгоҳи давлатии Данғара аз 17 бинои таълимӣ барои 4000 донишҷӯ дар як баст, толори варзишию фарҳангӣ, ошхона, ду бинои хобгоҳ барои донишҷӯён, 3 бинои истиқоматӣ барои омӯзгорон иборат аст[57; 7]. Ҳамзамон, мутобиқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 феввали соли 2016 таҳти №79 Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон таъсис дода шуд. Дар соли таҳсили 2018-2019 теъдоди донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон ба 1093 нафар ва ҳайати омӯзгорону кормандони асосӣ ба 132 нафар расид.

Хулоса, бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соҳаи фарҳангу маориф дар сиёсати давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон ба самти асосӣ ва стратегӣ табдил ёфт. Барои рушди соҳаи мазкур дар доираи қудрату имкониятҳои мавҷуда корҳои зиёде ба анҷом расонида шуданд. Муҳайё намудани заминаҳои ҳуқуқӣ маблағгузорӣ ва истифодаи воситаҳои самараноки баланд бардоштани сифати таълиму

тарбия, ҳифзи саломатии кӯдакону наврасон, шароити зист ва таълиму тарбияи кӯдакони یتиму бепарастор таҳти назорату ғамхории доимии Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон қарор дорад.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Ҳамин тавр, омӯзишу таҳлили манбаъҳои таърихӣ ва адабиёти илмӣ доир ба авзои иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара нишон медиҳанд, ки дар ин ду марҳалаи таърихӣ дастовардҳои ноҳия назаррас буда, ноҳия аз як минтақаи ақибмонда ва рушднаёфтаи Бухорои Шарқӣ ба як маркази пешрафтаи саноатӣ кишоварзӣ ҷумҳурӣ табдил ёфтааст. Сарчашмаи таҳаввулот баробари табиати рангину бой, таърихи бостонӣ, фарҳанги аҷдодӣ, инчунин сиёсати созанда ва бунёдкоронаи Ҳукумати Ҷумҳурӣ ва часорату қордонии фарзандони меҳнатқарину матиниродаи он мебошад.

Мавзуи мавриди таҳқиқ қарор гирифта таърихи таҳаввулоти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара ду марҳалаи тақдирсозӣ таърихӣ давраи навтарини ҳалқи тоҷикро фаро мегирад. Аз ин рӯ, ҳадафи асосии таҳқиқот низ таҳлилу баррасии дигаргунсозӣҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар ин ду марҳалаи таърихӣ дар заминаи сарчашмаҳои таърихӣ, маводи бойгонӣ, бо қиёс ва муқоиса бо адабиёти илмӣ муқаррар гардид.

То солҳои 80 – уми асри XX қаламрави маъмурии ноҳияи Данғара аз панҷ ҷамоати деҳот- Пушинг, Оксу, Сангтӯда, Себистон ва Исмат Шарипов иборат буда, маркази он деҳаи типӣ шаҳрии Данғара маҳсуб меёфт. Айни замон ноҳия аз ҳашт ҷамоати деҳот – Себистон, Оксу, Пушинг, Корез, Сангтӯда, Лолазор, Лоҳур, Исмат Шарипов ва ҷамоати шаҳраки Данғара иборат аст [8–М].

Дар ибтидои асри XX пас аз ғалабаи Инқилоби Октябр ва барқароршавии ҳокимияти Шуро дар Бухорои Шарқӣ, дар ҳаёти сиёсии ҳалқи тоҷик, аз ҷумла сокинони ноҳияи Дағара дигаргунӣҳои кулӣ ба вуқӯ омаданд. Чунин воқеоти таърихӣ тасодуф набуда, маҳз бо мубодилаи қонуниятҳои таърихӣ ва талошу муборизаҳо ба даст омадаанд, ки натиҷаи он ба таъсиси давлати миллӣ оварда расонид. Бори нахуст дар харитаи сиёсӣ барои тоҷикон ҳудуди кӯчаке бо номи ҶМШС Тоҷикистон ҷудо гардид. Минбаъд бо талош ва ҷидду ҷаҳди абармардони миллат қаламрави он то андозае густариш ёфта, боиси соли 1929 аз ҳайати

ҶШС Ёзбекистон баромадан ва ба ҳайати Иттиҳоди Шуравӣ шомил гардидани ҶШС Тоҷикистон гардид [13–М].

Минбаъд таърихи ноҳияи Данғара монанди тамоми қаламрави ҶШС Тоҷикистон дар ҳайати Иттиҳоди Шуравӣ идома меёбад. Бо сабаби мавҷуд будани заминаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, ба хусус мавқеи ҷуғрофӣ, хоҷагии кишоварзӣ, хунармандӣ, касбу кор ва тичорат зарурияти ташкили ноҳия ба миён меояд. Бо назардошти мавҷуд будани заминаҳои моддӣ – маънавӣ бо қарори Президиуми Кумитаи Марказии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ташкилёбии ноҳияи Данғара» аз 8 – уми июли соли 1932 дар ҳаёти меҳнаткашони диёри куҳанбунёди Данғара, ки тобеи ҳудуди маъмурии ноҳияи Кангурт буд [91, в. 23], дигаргунии ҷиддӣ ба миён омада, ба ноҳияи алоҳида табдил ёфт. Ҷй тавре, аз таҳқиқот бар меояд, бо ташаббуси ҳамонвақтаи Шурои Комиссарони Халқӣ маркази маъмурии ноҳияи Данғара деҳаи ҳозираи Оксу таъин гардид ва то соли 1936 ноҳияи мазкур номи Оксуро дошт. То соли 1932 дар 90 нуқтаи аҳолинишини ҳудуди маъмурии ноҳияи Данғара 21 000 нафар аҳоли иқомат дошт [4–М].

Дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара таҳавуллоти ҷиддӣ ба миён омад. Меҳнаткашони ноҳия дар тамоми соҳаҳои халқи ҷумҳурӣ зарбдорона меҳнат намуда, сазовори дастовардҳои бузурги меҳнатӣ гардид, ноҳияро ба яке аз минтақаҳои ободи ҷумҳурӣ табдил доданд. Бо ташкил ёфтани ноҳияи алоҳида аввалин корҳои ташкилӣ, таъсиси мақомоти хизбию шуравӣ, идораҳои соҳавӣ, хоҷагиҳои кишоварзӣ ба роҳ монда шуд. Дар як муддати кӯтоҳ комбинати хизмати маишӣ ва хоҷагии ҷангалпарварии “Данғара”, шуъбаи ноҳиявии “Тоҷикселхозтехника”, Раёсати махсусгардонидашудаи “Гидроспетстрой”, Раёсати баистифодадихии роҳ, Раёсати сохтмони байниқолхозӣ ва институти лоиҳакашии “Таджикгипроводхоз” ташкил ёфтанд. Дар хусуси ҳаёти хоҷагидории кишоварзии ноҳияи Данғара дар замони Иттиҳоди Шуравӣ нуқтаеро қайд намудан лозим аст, ки вобаста ба мавқеи ҷуғрофӣ барои рушди соҳаи мазкур шароити имконот бештар фароҳам буд. Зеро бо назардошти шароити мусоиди соҳаи аграрӣ дар ноҳия таъсис ёфтани қолхозу совхозҳо боиси боз ҳам вусъат ёфтани истехсолоти кишоварзӣ гардид [3–4–М].

Ба ҷумҳурӣ, инчунин ба ноҳия ворид гардидани техникаҳои кишоварзӣ ва мутахассисони касбӣ боиси барзиёд истехсол

гардидани махсулоти кишоварзӣ гардид, ки натиҷагирии он дар дастовардҳои колхозҳои ба номи В. И. Ленин, К. Маркс, Дзержинский, Фрунзе, «Съезди XXII партия», «Ғайрат», «Коммунизм» ва ғайраҳо арзёбӣ мегардад [6–М].

Дар хусуси замина ва рушди муассисаҳои фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони Шуравӣ бояд қайд намуд, ки миллати тамаддунофари тоҷик аз азал фарҳангдӯсту меҳанпарвар буда, бузургии чунин унсурҳои гаронмояву арзишмандро мунтазам пос медорад, зеро фарҳанг ҳастии миллат эътироф шудааст. Дар замони Шуравӣ сатҳи ҳаёти фарҳангии мардум низ дар шакли умум мунтазам дар маркази диққати роҳбарони ҳамоҳангӣ хизбу ҳукумат қарор гирифта буд. Хусусияти оммавии фарҳангикунории замони Шуравӣ боиси таъсиси мактабҳои типӣ нава, соҳиби хату савод гардидани мардум ва саросар сохта ба истифода додани муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ гардида бошад ҳам, аз тарафи дигар нисбат ба урфу одат ва анъанаҳои фарҳангии миллӣ маҳдудиятҳо ба вуҷуд оварда, боиси азбайнравии баъзе хусусиятҳои фарҳанги миллӣ гардид. Маҳз бо чунин пешравию нуксонҳо ҳаёти фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони собиқ Иттиҳоди Шуравӣ идома меёфт. Бо назардошти бархе аз камбудиву нуксонҳои зикршуда, ибраз менамоем, ки бо сохта шудани муассисаҳои таълимии типҳои мухталиф, муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ ва соҳиби хату савод гардидани аҳоли заминаи устуворе барои рушди ҳаёти фарҳангии ноҳия ба амал омад [11–М].

Ниҳоят дар натиҷаи сиёсати бозсозӣ Иттиҳоди Шуравӣ рӯ ба заволи овард, ки натиҷаи манфии он гарчанде ба суҳт ва коста гардидани вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ оварда расонид, аммо натиҷаи ниҳонии мусбӣ он боиси соҳибистиклол гардидани ҷумҳуриҳо, аз ҷумла истиқлоли давлатии Тоҷикистон гардид. Дар таҳқиқоти илмӣ сабабҳои муташанниҷ гардидани авзои сиёсии ҷумҳурӣ ва таъсири он ба ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа, аз ҷумла ноҳияи Данғара акси худро ёфтааст. Аз таҳқиқот бармеояд, ки дараҷаи коҳиш ёфтани истеҳсолот дар саноат, хоҷагии аграрӣ ва самтҳои дигари хоҷагидорӣ сабабҳои субъективӣ ва обьективиро дар бар мегирад, ки ба таҳлили алоҳида ниёз дорад [4–М].

Бояд қайд намуд, ки дар замони истиқлол ба рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ таваҷҷӯҳи бештар зоҳир гардида бошад ҳам, аммо бо сабаби муташанниҷ гардидани авзои сиёсӣ рӯ ба

косташавӣ оварда буд. Аммо баъди ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ баҳри дар амал тадбиқ намудан ва баланда бардоштани сатҳи некӯахлоқии халқ, бархе аз ноҳияҳое, ки дар пешбурди иқтисодиёт мавқеи калидиро ишғол менамуданд, ба Минтақаи озодаи иқтисодӣ мубаддал гардонидани шуданд. Аз ҷумла, Данғара тавассути «Низомнома дар бораи минтақаҳои озодаи иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақае, ки бо қарори Маҷлиси намояндагонӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005 тасдиқ шудааст», таҳия гардидааст, ҳамчун Минтақаи озодаи иқтисодии «Данғара» мақоми ҳуқуқӣ пайдо намуд [5–М].

Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон масъалаи саноаткунории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳадафи чоруми стратегияи Ҳукумати ҷумҳурӣ қарор гирифта, ки баҳри беҳтаршавии сатҳи некӯахлоқӣ, ба ҷойи қор таъмин намудани аҳоли ва рушди стратегияи муҳимми кишвар арзёбӣ мегардад.

Ҳоҷагии кишоварзӣ яке аз соҳаҳои асосии ҳоҷагии халқи ҷумҳурӣ ба ҳисоб рафта, баҳри рушди он аз солҳои аввали истиқлолият тавачҷӯх зоҳир гардида буд, зеро воситаи асосии ҳаёти иқтисодии аҳоли аз маҳсулоти аграрӣ вобаста аст. Аз тарафи дигар, барои ба даст овардани мақсади дилхоҳ шаклҳои асосии истифодабарии заминро ба шароити замони муосир мутобиқ бояд намуд, ки натиҷаи назаррас ҳосил гардад. Дар ин самт тавассути сиёсати худтаъминкунӣ ва худмаблағгузори иқтисоди бозоргонӣ заминро бояд самаранок истифода намуд, ки пурра аз худ карда шавад ва сатҳи бекорӣ низ дар деҳот коҳиш ёбад. Дар самти мазкур аввалин қонуне, ки соҳаи кишоварзӣ ҷумҳуриро ба танзим даровард, “Дар бораи ислоҳоти замин” маҳсуб меёбад, ки 5 – уми марти соли 1992 қабул гардид. Минбаъд барои рушди соҳаи кишоварзӣ ба қонуни амалкунанда 21-уми июли соли 1994, 4-уми ноябри соли 1995 ва 15-уми майи соли 1997 тағйироту иловаҳо ворид гардиданд [6–М].

Дар баробари қонунҳои амалкунанда моҳи июни соли 1996 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи азнавсозии корхонаҳои ҳоҷагии кишлоқ” қабул гардид, ки дар асоси он колхоз ва совхозҳои зараррасон барҳам дода ва дар заминаи он ҳоҷагиҳои шахсии фермерӣ ва деҳқонӣ таъсис ёфтанд [6–М].

Дар конунҳои ба тавсибрасида қайд мегардад, ки замин воситаи асосии истеҳсолоти хоҷагии кишоварзӣ мебошад, ки рушди бемайлони вазъи хоҷагидорӣ аз самаранок истифода бурдани он зич алоқаманд аст. Маҳз бо чунин тадбири чораандешиҳо дар ноҳияи Данғара ташаббуси хоҷагиҳои деҳқонии «Раҳмонҷон», «Мавҷи Сомон», «Лолазор», «Ҳоҷӣ Ҳафиз» ва ҷамоати деҳоти ба номи Исмат Шарифов мусбат арзёбӣ мегарданд. Воқеан барои вусъат ёфтани соҳаи боғу тоқпарварӣ ҳанӯз 27-уми августи соли 2009 аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон фармон “Дар бораи тадбирҳои иловагӣ доир ба рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои солҳои 2010-2014” ба тавсиб расид, ки тибқи он бояд дар майдони 50 ҳазор гектар боғу тоқзорӣ нав бунёд гардад, ки ноҳияи Данғара аз он истисно набуд [6–М].

Баҳри рушди боғу тоқпарварӣ ва баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволии мардум Ҳукумати ҷумҳурӣ «Барномаи мақсадноки давлатии рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ ва зиёд намудани истеҳсоли меваю парвариши ниҳолҳои мевадихандаву ҳамешасабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2020» қабул намуд. Минбаъд дар партави сиёсати Ҳукумати ҷумҳурӣ ва сарвари давлат оид ба рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои таъмини амнияти озуқаворӣ аҳоли ва корхонаҳои саноатӣ бо ашёи хом, васеъ гардонидани имкониятҳои содирот ва ба кори доимӣ таъмин намудани аҳоли дар вилоят ва ноҳия қорҳои зиёде ба анҷом расонида шуда, 11-уми сентябри соли 2015 роҳбарияти вилояти Хатлон қарор оид ба “Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020” қабул намуд, ки дар рушди соҳаи мазкур нақши мусоид гузошт [6–М].

12-уми ноябри соли 2015 бо назардошти иқлими мусоид барои рушди боғу тоқпарварӣ роҳбарияти ноҳияи Данғара барои дар амал татбиқ намудани қарори мақомоти вилояти Хатлон ва “Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020” чораҳои зарурӣ андешида, ҳамаи шаклҳои хоҷагии ноҳия 160 гектар боғу тоқзор аз нав бунёд, 193 гектар боғ ва 45 гектар тоқзор барқарор гардид, ки аз рушди босуръати соҳаи кишоварзӣ ноҳия шаҳодат медиҳад [6–М].

Диссертант дар рафти таҳқиқи мазӯъ ба хулосае омад, ки воқеан дар замони истиқлол ҳаёти фарҳангии ҷомеа рӯ ба пешравию боиси таҳаввулоти ҷиддӣ гардидааст. Дар ин ҷода самти афзалиятнокро соҳаи маориф ташкил медиҳад ва баҳри

пешбурди он таваҷҷӯҳи хоса зоҳир гардида, корҳои зиёде ба сомон расонида шуданд. Дар ноҳияи Данғара низ барои ҷоннокшавии соҳаи мазкур ҷораҳои зиёде андешида шуда, илова ба бунёди муассисаҳои нави таълимӣ, сохтмони биноҳои замонавӣ ҳамзамон ба сифат ва мазмуни самарабахши ҷараёни таълим низ таваҷҷӯҳи хос зоҳир гардида, рушди босуръати низоми маориф таъмин гардидааст [10–М].

Бо назардошти афзоиши аҳолии мамлакат ва қонеъ намудани талаботи кишвар бо мутахассисони соҳавӣ бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ноҳияи Данғара Донишгоҳи давлатии Данғара, Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон, Коллеҷи тиббӣ ва ғайраҳо сохта ба истифода дода шудаанд. Ҳамзамон, барои баланд бардоштани сатҳи фарҳанги аҳоли ҷораҳо андешида шуда, як қатор маҷмааҳои нави фарҳангӣ ба мисли хонаҳои фарҳангӣ, маркази фарҳангии варзишӣ, театри мусиқӣ-драмавӣ, осорхона, клубҳо сохта ба истифода дода шудаанд, ки аз баланд гардидани ҷаҳонбинии фарҳангии аҳоли ва рушди бемайлони фарҳанги ноҳияи Данғара дар замони истиқлолият гувоҳӣ медиҳанд [4–М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Натиҷаҳои ба даст омадаи таҳқиқи вазъи иқтисодиёи иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ва давраи истиқлол имкон медиҳанд, ки оид ба истифодаи амалии онҳо чанд нуктаи муҳимро баҳри рушди илми таърихшиносии миллӣ ва таҳқиқи баррасии таърихи минтақаҳои алоҳидаи ҷумҳури тавсия намоем:

- аввалан, таҳқиқ ва баррасии масъалаи нишон медиҳад, ки метавон таърихи давраи навтарини ҳар як минтақаи алоҳидаи ҷумҳурии соҳибистиклолро дар заминаи маводи зарурии бойгонии сарчашмаҳои амиқи таърихӣ дар доираи як рисолаи илмӣ мавриди омӯзиш қарор дод;

- яке аз усулҳои асосӣ ва муҳими таҳқиқи мукаммали марҳалаҳои гуногуни таърихи кишвар ин омӯзиши таърихи минтақаҳои ҷудогонаи он буда, татбиқи усули илмӣ аз ҷузъ ба кулро талаб менамояд;

- натиҷа ба даст омадаи баррасии масъалаи мазкурро метавон ҳангоми навиштани асарҳои бунёдӣ ва маҷмӯи давраҳои нав ва навтарини таърихи халқи тоҷик, китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ ҳамаҷониба истифода намуд;

- ба замми он маводи диссертатсия ва натиҷаи таҳқиқоти ба даст овардаи унвончӯро метавон дар раванди таълим ва омӯзиши фанҳои ҷомеашиносӣ, пеш аз ҳама «Таърихи халқи тоҷик», «Таърихи муосири Тоҷикистон», «Таърихнигории таърихи халқи тоҷик» ва курсҳои дигари махсус оид ба таърихи давраи навтарин ба таври васеъ истифода намуд;

- аҳамияти амалии таҳқиқот инчунин дар имконияти истифодаи натиҷаҳои он дар раванди тарбияи ватандӯстии ҷавонон ва тарбияи насли наврас дар руҳияи худшиносии миллӣ, ҳифзи ҳақиқати таърихӣ зоҳир меёбад;

- натоиҷи ба даст омада доир ба паҳлуҳои гуногуни таърихи ноҳияро мақомоти идоракунии ҳокимияти маҳаллии ноҳия метавонад дар фаъолияти худ, қорҳои тарғиботию ташвиқотӣ ва баргузории чорабиниҳои гуногуни маърифатӣ фарҳангӣ истифода намояд;

- таҷрибаи таъмини раванди рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ноҳия дар марҳалаи навтарини таърихи ҷумҳурий метавонад дастур ва раҳнамои хубе барои рушди минбаъдаи ин ноҳия ҳамчун маркази калотарини саноатӣ ва кишоварзии кишвар бошад;

- ҳулосаҳои илмӣ таҳқиқот ва таҳлилҳои илмӣ дар рисола ҷойдошта, вазъи комили ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳуриро дар мисоли ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ва истиқлол (1921–2021) инъикос менамоянд.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

**Мақолаҳои илмӣ, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон ҷоп шудаанд:**

[1–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Маориф-поёи двлат ва давлатдорӣ (дар мисоли н.Данғара) / О. Ш. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи Омӯзгорӣ. – 2020. – № 6(89). – С. 278-280.

[2–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Шаклҳои пешбурди истеҳсоли кишоварзӣ ва мақоми онҳо дар ислоҳоти институтсиявӣ / Г.М. Давлатова, О. Ш. Абдулҳақов, М.Қ. Кураева // Маҷаллаи илмӣ тиббӣ Симурғ. – 2021. – № 9(1). – С. 145-150

[3–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Рушди кишоварзӣ ва соҳаҳои он дар солҳои 50 - ум ва 80 - уми асри XX / О. Ш. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №. 5. – С. 69-75.

[4–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара / О. Ш. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №. 3. – С. 75-80.

[5–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Ба маркази саноатӣ табдил ёфтани Данғара / О. Ш. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №. 5. – С. 92-99.

[6–М]. Убайдулло, Н. К. Шодмонзода, О. Ш. Дастовардҳои кишоварзони ноҳияи Данғара дар замони истиқлол / Н. К. Убайдулло, О. Ш. Шодмонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №. 12-2. – С. 81-88.

Мақолаҳои дар дигар маҷмуаҳои илмӣ, маҷаллаҳо ва маводҳои конференсиявӣ ба таърисида:

[7–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Саҳми ҷавонон дар рушд ва ташаккули корхонаҳои саноатии кишвар / О. Ш. Абдулҳақов // конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ амалии ҳаёти профессорону омӯзгорон ва аспирантону донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии Данғара бахшида ба «20-солагии Ваҳдати миллӣ» 17-22 апрели соли 2017. — Данғара: 2017. — С. 100-103

[8–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Асрори номи Данғара / О. Ш. Абдулҳақов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ амалии ҳаёти профессорону омӯзгӯзгорон, аспирантон, магистронунвонҷӯён ва донишҷӯён бахшида ба 27-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара: 2017. — С. 627-628

[9–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Аз таърихи бонкдорӣ Осӣи Миёна / О. Абдулҳақов, Ш. Ҳасанов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ амалии ҳаёти профессорону омӯзгӯзгорон, аспирантон, магистронунвонҷӯён ва донишҷӯён бахшида ба 27-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара: 2017. — С. 230-232

[10–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Рушди маорифи Данғара дар замони Истиқлолият / О. Абдулҳақов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ амалии ҳаёти профессорону омӯзгӯзгорон, аспирантон, магистронунвонҷӯён ва донишҷӯён бахшида ба 27-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара: 2017. — С. 624-626

[11–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Дастовардҳои фарҳангии Данғара дар замони Истиқлол / О. Абдулҳақов // Маводди конференсияи илмӣ–назариявии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. 15 ноябри 2022. — Душанбе : , 2022. — С. 265-267

[12–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Сохтумони аввалин нақби ирригатсионӣ дар ноҳияи Данғара / О. Абдулҳақов, Н. Мардонова, Г. Давлатова// Масъалаҳои мубрами тибби муосир: мушкилот ва роҳҳои ҳалли он. Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ–амалии бахшида (III-солона) МДТ “Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон” бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 16 декабри 2022. — Данғара: , 2022. — С. 375-376

[13–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Вазъи иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар ибтидои асри XX / О. Абдулҳақов // Маҷаллаи сиёсат, давлат ва ҳуқуқи факултети идораи давлат ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлати Данғара. – 2022 – №. 5 (5) – С. 153-156.

[14–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Эмомалӣ Раҳмон ва саҳми ӯ дар пешрафти соҳаи илм ва маориф (дар мисоли ноҳияи Данғара) / О. Абдулҳақов // Мақолоти таърихӣ. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии факултети идораи давлат ва ҳифзи ҳуқуқи Донишгоҳи давлати Данғара. Душанбе: Шоҳин-С, 2022 — С. 144-149

[15–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Ривҷебии илм дар аҳди Сомониён / О. Абдулҳақов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ–назариявӣ дар мавзӯи “Заминаҳои илмӣ–назариявӣ ва таърихӣ фалсафии ҳифзи арзишҳои миллӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ” бахшида ба эълон гардидани соли 2024 “Соли маърифати ҳуқуқӣ” - (8 июни соли 2024). Душанбе: Дониш, 2024 — С. 156-163.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ДАНГАРА**

УДК: 9 (575.3)

На правах рукописи

ШОДМОНЗОДА ОРЗУ ШОДМОН

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ И КУЛЬТУРНОЕ
ПОЛОЖЕНИЕ ДАНГАРЫ В СОВЕТСКОЕ ВРЕМЯ И В
ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических
наук по специальности 07.00.00 – Исторические
науки и археология (07.00.02 – Отечественная история)

Душанбе – 2025

Диссертация выполнена в кафедре всеобщей истории Государственного университета Дангары

**Научный
руководитель:**

Убайдулло Насрулло Каримзода – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониш НАНТ

**Официальные
оппоненты**

Ализода Бахриддини Пирмухаммад – доктор исторических наук, и.о. профессора, директор Института государственного управления и государственной службы Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Наджмиддинов Толибшо Ашурович – кандидат исторических наук, доцент кафедры всеобщей истории и международных отношений Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

**Ведущая
организация:**

Национальный университет Таджикистана

Защита состоится «12» ноября 2025 года в 13.00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA – 093 по защите диссертаций на соискание ученой степени кандидат исторических наук и доктора исторических наук при Институте истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана, по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33.

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке имени Индиры Ганды Национальной академии наук Таджикистана (734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33) и на официальном сайте Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана (www.institute-history.tj)

Автореферат разослан «___» _____ 2025 года

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
доктор философии (PhD)
по специальности история.**

Мирзоев Ш.Дж.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. С обретением государственной независимости начинается совершенно новый этап в исследовании и изучении тысячелетней истории таджикского народа. Ибо независимость предоставила новые возможности и горизонты для исследования и изучения истории, методы и приемы исследования, а также доступ к историческим источникам, в том числе и к архивным материалам. Также история и исторические знания стали важнейшими средствами формирования национального самосознания, единства и сплоченности общества страны.

Созидательным и развивающим фактором роли исторической науки и исторических знаний в обществе страны является, прежде всего, непосредственное внимание Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона к истории, историческим примерам, цивилизации, обычаям и традициям наших предков как важным объединяющим опорам и средствам укрепления самосознания и национальной идентичности народа.

В то же время, в период независимости, которая обрелась через несколько столетий в истории таджикского народа, национальные интересы и идеи заняли ключевую роль в государственной политике, и это позволило исследователям и историкам последовательно с политикой Главы государства – с учетом национальных интересов и ценностей, исследовать и выявлять различные страницы истории нашей нации.

Особенно, в данном контексте переосмысление истории последних ста лет и отражение значительных достижений эпохи независимости приобрели новую и особую роль. В том числе, тема настоящего научного исследования, которая нацелено на изучение и исследование современной истории одного из крупнейших административный единиц республики – Дангаринского района является важным шагом в этом направлении. Диссертация в первую очередь посвящена изучению и исследованию истории становления и развития Дангаринского района в период Советского Союза, а также важным вопросам экономического, социального и культурного развития Дангары в период независимости.

Дангаринский район был образован в 1932 году в составе тогдашней Кулябской области. По мере развития и

преобразований, которые происходили в советское время в Таджикской ССР Дангара также постепенно развивался и стал одним из важных районов республики. Дангара в связи с частыми изменениями административного устройства республики, неоднократно перешел из подчинения одной области в другой. Так, в 1944 году этот район был выведен из состава Кулябской области и подчинен в Курган-Тюбинскую область, однако в 1947 году вновь перешел в подчинение Кулябской области[83; 17]. Несмотря на это, в советское время район превратился из когда-то отсталого региона Восточной Бухары в развитый район и стал одним из важнейших сельскохозяйственных районов республики. В экономической, социальной и культурной жизни Дангары произошли серьезные изменения и продвижения.

Новый этап развития района связан с периодом независимости. Благодаря созидательной политики Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, наряду с другими регионами страны, Дангаринский район полностью изменил свой облик, превратившись в одного из развитых промышленных, сельскохозяйственных и культурных районов республики.

Однако до настоящего времени история развития Дангаринского района как одного из промышленно-аграрных регионов страны не было предметом диссертационного исследования. Несмотря на то, что к настоящему времени по истории Дангаринского района опубликованы отдельные научно-популярные статьи и книги, они не могут в полной мере отразить историю образования и развития этого района на основе исторических источников. Актуальность выбранной темы, также подтверждается и тем, что:

- Таким образом появляется возможность отобразить на примере истории Дангаринского района важные политические, экономические, социальные и культурные преобразования, достигнутых таджикским народом за последние сто лет;

- Выявляется тот факт, что накануне установления Советской власти Дангаринский район был одним из отсталых районов Восточной Бухары Бухарского эмирата, а в результате преобразований советского времени стал отдельным административным центром и развитым сельскохозяйственным районом. Исторический опыт процесса этих преобразований

имеет важное значение для осмысления истории прошлого и планирования и реализации созидательных работ настоящего;

- на примере истории развития одного района определяется в какие кратчайшие сроки благодаря независимости и благоприятным условиям существования государственности, Республика Таджикистан достигла единства и целостности, несмотря на внутренние и внешние проблемы и существующие ограничения, что является важным показателем уникальных достижений таджикского народа в период независимости.

Степень научной изученности темы. Процесс работы над изучением темы показал, что до настоящего времени отечественными и зарубежными исследователями не было выполнено комплексное научное исследование по истории Дангаринского района. Опубликованные по сей день материалы по теме это в основном несколько научно-популярные статьи и отдельные книги публицистического характера. Авторы в целом изложили отдельные вопросы по теме в научно-популярном стиле, не применяя научную методологию исследования с привлечением достоверных исторических источников. Однако в этих научно-популярных произведениях, статьях и мемуаров в той или иной степени отображены различные аспекты экономической, социальной и культурной жизни района.

Авторами упомянутых статей и работ в основном являются специалисты различных отраслей, в том числе политики, юристы, представители различных профессий. Несмотря на это, в процессе исследования темы были использованы статьи и книги указанных авторов, а также другие труды Советского периода и времен независимости, которое посвящено отдельным страницам политической, общественной и культурной истории Дангаринского района.

Следует отметить, что также, имеются отдельные научные исследования, которые посвящены различным аспектам экономической, социальной и культурной жизни Хатлонской области в 1921-2021 годах, и в них включены и рассмотрены некоторые вопросы, связанные с историей Дангаринского района.

В целом, по истории советского периода и времен независимости Республики Таджикистан, особенно по Хатлонской области, написаны много фундаментальных и коллективных трудов, мемуаров, научно-популярных статей и диссертаций, в которых также исследованы и рассмотрены различные вопросы

политической, экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района в целом. Использованную литературу, по нашему мнению, можно классифицировать следующим образом:

К первой группе относятся произведения, статьи, доклады, выступления[1–7] [8–22] и ежегодные Послания Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона, которые охватывают важнейшие вопросы экономики, социальной жизни и культуры республики и высказаны в ходе его рабочих визитов в различные регионы республики, в том числе в Хатлонскую область, а именно в Дангаринский район. Известно что вопросы экономического, социального и культурного развития республики всегда находятся в центре внимания Главы государства и ежегодно анализируются и обсуждаются в его посланиях, выступлениях, произведениях и статьях.

В этой связи особого упоминания заслуживают труды Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, которые посвящены истории периода независимости, и в которых всесторонне анализируется процесс развития республики и его характерные особенности[85 - 88].

Кроме того, некоторые вопросы, связанные с темой диссертации, изложены и в литературе, посвященной рабочей деятельности и поездкам Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в различные регионы республики, в том числе и в Дангаринский район [204–212; 214].

Во вторую группу входят фундаментальные и коллективные научные труды, посвященные истории Советского Таджикистана и независимого Таджикистана, где наряду с другими регионами республики, также рассматриваются различные вопросы экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района. В эту группу внесены следующие фундаментальные и коллективные произведения: «История таджикского народа» [102 - 106, «Из истории колхозного строительства в Таджикской ССР» [103-105, «Из истории культурного строительства в Таджикистане» [45; 1], «Из истории индустриализация Таджикской ССР» [107], «Народное хозяйство Таджикской ССР (Ст.сб.) (1981/1987/1988)» [80; 81], «Очерки по истории Таджикистана»[108], «Очерки истории народного хозяйства

Таджикистана (1917-1965 гг.)»[109], «Очерки истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965)»[116], «Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол» [119], «Осуществление государственной программы в области образования в Хатлонской области»[115] и т.п. Эти произведения и публикации в определенной мере отображают различные процессы и аспекты экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района в обобщенной форме.

К третьей группе относятся монографии и научные труды, в которых авторы непосредственно исследовали различные вопросы социально-экономического и культурного положения Хатлонской области, в том числе Дангаринского района в рамках изучения общей истории таджикского народа. Это прежде всего труды таких известных ученых как Б. Г. Гафуров [99; 100], Б. А. Антоненко[96], Р. М. Масов [113; 114], Р. А. Абулхаев[92-94], Ф. Абдурашитов[90; 91], Ф. Хомидов[126], Ш. Акрамов[95], И. С. Ашуров[130], З. Кабутов, М. Махсумов[111], Ш. Умар, Ч. Бобоев[97], Х. Абдуназаров[89], Ч. Х. Талбаков[125], С. М. Парпиев[120] и др.

В работах Б. Г. Гафурова, Б. А. Антоненко и Р. М. Масова в основном рассмотрены основные и самые актуальные вопросы истории таджикского народа, тенденции развития Таджикской ССР, прогресс отдельных регионов страны, в том числе Хатлонской области и Дангаринского района, вопросы таджикской историографии, развития исторической науки и т.п.

В трудах и монографиях Р. Абулхаева, Ф. Абдурашитова, Ф. Хомидова, С. М. Парпиева, И. С. Ашурова, Ш. Акрамова, К. Х. Барфиева и С. О. Мирзохонова изучены вопросы развития сельского хозяйства и аграрных реформ, проблемы внутренней и внешней миграции в советское время и в период независимости. Вопрос культурного развития, в частности история образования и деятельности Республиканского музыкально-драматического театра Дангаринского района рассмотрен в труде З. А. Кабутова и М. Махсумова.

Основное содержание монографий Х. Абдуназарова, Дж. Бобоева, Дж. Х. Талбакова и Умари Шерхон охватывают разные страницы истории Хатлонской области и Дангаринского района.

В четвертую группу внесены научные работы, посвященные изучению различных вопросов социально-экономического и культурного положения Хатлонской области в Советское время и

в период Независимости, в которых также есть свежения о районе Дангара. В эту группу в основном входят исследования историко-экономического характера и, прежде всего, кандидатские диссертации Г. А. Афзалов[138], Х. Н. Аламов[137], Р. Ахмедов [139], М. Ч. Буриева [140], Б. С. Музаффаров[141], Х. Г. Рузибоев[142] и Г. Сафарзода[143].

Пятую группу составляют научно-популярные и публицистические статьи, опубликованные в журналах и газетах по вопросам, связанным с событиями эпохи Советского Союза и периода независимости, где отображены различные стороны социально-экономической и культурной жизни Дангаринского района.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Связь работы с научными программами (проектами), темами. Диссертационное исследование выполнено в рамках реализации перспективного плана научно-исследовательских работ отдела новейшей истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониш Национальной академии наук Таджикистана на 2016-2020 гг. по теме «История таджикского народа, общие закономерности и специфические особенности исторического процесса современного периода».

Цель и задачи исследования. Основной целью диссертационного исследования является отражение истории экономического, социального и культурного развития Дангаринского района в советское время и период независимости. Для достижения поставленной цели считается необходимым выполнить следующие задачи:

- изучить географическое и административное положение Дангары и его специфические особенности;
- изучение образование Дангаринского района как административной единицы и социально-экономические условия района в советское время;
- выявить ресурсный и производственный потенциал района;
- определение развития школ и сферы образования и их роли в повышении уровня образованности населения района;
- описание культурной жизни Дангаринского района и ее достижений в советское время;
- социально-экономический кризис республики в начале периода независимости и его влияние на положение района;

- выявление основных мер и факторов, которые в период Независимости преобразовали район в промышленный центр;
- определение роли аграрных реформ и их влияния на положение сельского хозяйства района в период независимости;
- отражение процесса реформы сферы образования и формирования системы профессионального образования в районе;
- рассмотрение вопросов развития общественной и культурной жизни района за период государственной независимости.

Объектом диссертационного исследования является история образования и развития Дангаринского района как одного из промышленных, сельскохозяйственных и культурных центров Республики Таджикистан в XX – начале XXI вв.

Предметом исследования определен изучение процесса преобразований в политической, административной, экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района в рамках два исторических периода: советское время и период Независимости (1921–2021 гг.).

Хронологические рамки исследования охватывают два исторических этапа новейшего периода истории таджикского народа: 1921–2021 гг. С установлением Советской власти и проведением национально-территориального размежевания в 1924 году произошли коренные изменения в политической, экономической, социальной и культурной жизни таджикского народа. Несмотря на некоторые несправедливости и недостатки имеющие место в ходе размежевания в 1924 году, важными событиями были те факты, что сначала была образована Таджикская Автономная ССР, а в 1929 году – Таджикская ССР, что является началом новой страницы в истории государственности таджикской нации.

Несмотря на то что, как административная единица Дангаринский район был образован в 1932 году, с самого начала установления советской власти на его территории постепенно начали происходить политические и экономические преобразования.

Теоретико-методологическую основу исследования составляют прежде всего, принцип историзма, историческая истинность и научная периодизация истории таджикского народа, которые применены в таких фундаментальных трудах как шеститомная книга «История таджикского народа», труды академика Б.

Гафуров и Президента Республики Таджикистан Его Превосходительства Эмомали Рахмона. В качестве методологических основ использованы ряд методов научного, историко-сравнительного, историко-проблемного и географическо-хронологического анализа.

Источниковедческая база исследования. Основными источниками исследования являются официальные документы государственных органов, нормативно-правовые акты, ежегодные республиканские, областные и районные отчеты, публичные статистические данные и материалы периодической печати [35–72].

В процессе исследования широко использовались материалы Центрального государственного архива Республики Таджикистан (ЦГА РТ), архивов Хатлонской области, областного Управления народного хозяйства, действующих областных и районных архивов. Одним из важнейших источников для изучения истории современного периода таджикского народа, в том числе истории Дангаринского района, являются своды документов, статистических сборников, праздничных публикаций или сводных актов, изданных в разные годы [32; 33; 34; 82; 83; 84].

Также, были использованы нормативно-правовые акты, законы, постановления и приказы по различным относившиеся к теме вопросам, которые стали для нас основой при проведении точных научных рассуждений по рассматриваемым вопросам. Значительную роль в изучении темы занимают документы организаций, предприятий и отдельных учреждений: промышленных предприятий, сельскохозяйственных и культурных учреждений.

При изучении истории периода Независимости в качестве важных источников служили ряд государственных программ республиканского, областного и районного уровней. В частности, наиболее важным правовым основанием является принятие «Программы социально-экономического развития Хатлонской области на 1995–2000 и 2005–2015 годы», что также оказала значительное влияние на социально-экономическое и культурное развитие Дангаринского района.

Также были использованы «Программа развития садоводства и виноградарства в Хатлонской области на 2016–2020 годы» и «Государственная целевая программа развития садоводства и виноградарства, увеличения производства фруктов и выращивания плодовых и вечнозеленых культур в Республике

Таджикистан на 2017–2020 годы», которые играли важную роль в развитии района.

Кроме того, в диссертации в качестве источников широко использованы материалы таких республиканских газет как «Садои мардум», «Джумхурият», «Минбари халк», «Народная газета», «Комунист Таджикистан», «Азия-Плюс», «Тоҷикистон», областных СМИ «Новый Хатлон» и районных СМИ «Зардбор», «Навобод», «Симои Дангара». Информация из периодической печати позволяют более подробно и наглядно отразить повседневную экономическую, социальную и культурную жизнь района на различных исторических этапах.

Научная новизна исследования заключается в том что, впервые в ее рамках исследованы история образования Дангаринского района, его экономическое, социальное и культурное развитие, постепенное превращение в одного из крупных аграрных и промышленных центров республики за два исторических периода.

Несмотря на то, что исследование охватывает два исторических периода, которые отличаются по своим особенностям, именно в этот период произошли коренные изменения в экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района, которые отражены в следующих пунктах настоящей диссертации:

- проанализированы основные факторы развития экономики и производства Дангаринского района в два исторических периода;
- всесторонне изучена и описана экономическая, социальная и культурная жизнь района в советское время;
- исследованы основные предпосылки и направления развития производственного потенциала Дангаринского района, как одного из крупнейших сельскохозяйственных центров;
- исследован влияние политического, экономического и социального кризиса конца советской эпохи и начала периода независимости на ситуацию в районе;
- определены и проанализированы важные количественные и качественные перемены, произошедшие в экономической, социальной и культурной жизни района за период независимости;
- исследованы основные факторы и предпосылки преобразования Дангаринского района в одно из промышленных центров республики;

- изучены приоритетные направления деятельности научных и образовательных учреждений, в том числе высших учебных заведений района, а также процесс подготовки кадров в них в период независимости;

- определена роль культурных учреждений района в формировании светского мировоззрения, уважения к историческим и национальным ценностям, повышении уровня образованности населения района в период независимости.

Положения, выносимые на защиту:

- Несмотря на то что история экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района привлекала внимание многих исследователей еще в советское время, большое количество работ по этому вопросу в основном сосредоточены на отражении проблем общереспубликанского, областного и редко районного уровня;

- Изучение источников и научной литературы, посвященных экономической, социальной и культурной истории Дангаринского района, показывает, что различные аспекты изучаемой темы в той или иной степени отражены в отечественной историографии, однако история района не был предметом отдельного комплексного и всестороннего научного исследования. Литература советского времени и работы периода Независимости это в основном публикации научно-популярного, административного и художественного характера, большинства из которых сочинены на основе информации периодической печати;

- в процессе рассмотрение темы выявлено что, несмотря на то что Дангаринский район, как и другие регионы страны, в начале периода независимости Республики Таджикистан пережил тяжелый экономический, социальный и культурный кризис, в начале XXI века, с вступлением республики в новый этап развития, благодаря реализации стратегических целей Правительства страны, крупных созидательных проектов и мудрой политике Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, происходили значительные экономические, социальные и культурные достижения в районе;

- исследование показало, что благодаря восстановлению мира и национального согласия, спокойствия и стабильности общества постепенно произошли кардинальные перемены в экономической и социальной жизни республики, в том числе и Дангаринского

района, что в дальнейшем привело к планомерному развитию его экономики района, особенно в аграрном секторе. Ее результатами стали создание новых ферм, увеличение площади пахотных земель и значительное расширение оросительной сети;

- в результате исследования установлено, что после обретения Таджикистаном независимости иностранные инвестиции в промышленность и сельское хозяйство республики, в том числе в Дангаринский район, испытали новый всплеск, что привело к бурному развитию этой отрасли. Благодаря Независимости и мудрой политике Главы государства за последние два десятилетия значительно возросло количество иностранных инвесторов и объем инвестиций, что сыграло значительную роль в экономическом развитии Хатлонской области и Дангаринского района;

- Достижения советского периода и периода Независимости в сфере образования в Дангаринском районе, благодаря реформам привели к серьезным переменам. Ее конечным результатом стало создание школ современного типа, таких как президентские школы, гимназии, лицеи, высшие учебные заведения и другие частные образовательные учреждения;

- Социальная защита и здравоохранения населения, которые находятся под постоянным вниманием Правительства республики и Главы государства, также претерпели кардинальные изменения в лучшую сторону. За период независимости для повышения благосостояния населения республики, в том числе и Дангары было принято множество мер. В частности, создание Дангаринского государственного университета, Хатлонского областного медицинского университета в Дангаринском районе и медицинского колледжа способствовало развитию сферы здравоохранения и улучшению подготовки специалистов в этой области;

- Анализ показал, что роль культурно-просветительских учреждений Дангаринского района как в советский период, так и в период Независимости была весьма значима в духовном и культурном воспитании населения. В период независимости были образованы новые культурные комплексы и центры, что способствовало усилению национального самосознания, патриотизма, уважению к ценным традициям предков среди населения.

Соответствие темы диссертации с паспортом научной специальности. Тема диссертации соответствует пунктам 1, 2, 6 паспорта специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 07.00.00 – Исторические науки и археология (07.00.02 – Отечественная история).

Личный вклад соискателя ученой степени выражается в том, что впервые в отечественной историографии автором написано сравнительно комплексное научное исследование, основанное на достоверных источниках, большом количестве опубликованных научных работ и информации периодической печати, которые посвящены экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района в советское время и периода независимости (1921–2021 гг.). По результатам рассмотрения и изучения различных источников и научной литературы автором представлена история современного периода одного из крупнейших районов республики и важных агропромышленных центров страны – Дангаринского района.

Теоретическая значимость исследования. Впервые на основе анализа широкого круга архивных материалов, статистических данных, нормативных актов, официальных документов и научной литературы, изучена история экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района в периоды Советского Союза и государственной Независимости (1921–2021 гг.). Результаты исследования и научные выводы диссертации могут быть использованы специалистами в области истории и других общественных наук для изучения экономической, социальной и культурной истории в частности истории современного периода Таджикистана и таджикского народа.

Практическая значимость исследования. Материалы диссертации могут будут широко использованы при преподавания и изучении общественных наук, в первую очередь таких предметов как «История таджикского народа», «Современная история Таджикистана», «Историография истории таджикского народа», а также спецкурсов по истории новейшего периода.

Выводы и научные анализы диссертации, также могут быть использованы для демонстрации состояния экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района в периоды Советского Союза и государственной независимости (1921–2021 гг.), при составлении фундаментальных многотомных трудов по истории страны и Хатлонской области.

Апробация диссертации и информация об использовании ее результатов. Основные результаты диссертационного исследования были изложены автором на международных, республиканских и региональных научно-практических и научно-теоретических конференциях, научно-практических семинарах молодых ученых и докторантов Республики Таджикистан.

Диссертация была на совместном заседании кафедр гуманитарных наук и всеобщей истории факультета государственного управления и права Дангаринского государственного университета, протокол №9 от 22.06.2024 г., и рекомендована к защите.

Опубликование результатов диссертации. По результатам исследования темы диссертационной работы опубликовано 15 научных статей, в том числе 6 научных статей в журналах рецензируемых ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация написана в объеме 188 страниц компьютерного текста и состоит из введения, трёх глав, семи параграфов, заключения, рекомендаций и списка использованных источников и литературы (359 наименований).

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во **введении** обоснована актуальность темы, указаны степень изученности, цели, задачи, научная новизна, методологические основы, источниковедческая база, хронологический и географический рамки, объект и предмет исследования, положения, выносимые на защиту, теоретическая и практическая значимость, личный вклад соискателя, апробация и опубликование результатов диссертации.

В первой главе диссертации — «Образование Дангаринского района и первые политико-экономические преобразования», которая состоит из двух подразделов, диссертант подробно рассматривает понятие «Дангара», его происхождение, образование района как административной единицы, формирование системы управления, а также экономические, социальные и культурные преобразования в начале советского периода. Развитие района в советское время освещается на основе архивных данных, статистических материалов и публикаций периодической печати

В первом параграфе данной главы—«**Образование Дангаринского района и формирование его системы управления**», автор, изложив информацию о географическом положении

района, его территории и значении термина «Дангара», подчеркивает, что в средние века территория Дангары был одним из самых процветающих и развитых долин, центром которого было городище Золи Зар. При раскопках в Булëни Боло, Пушинге, Кангурте, Булëни Поён, Тоджкала, Ка'лаи Хусрав, Тамлиёте и Кулоке были найдены много зданий, стены которых были построены из жженого кирпича и украшены лепкой[25].

Советская власть в Дангаринском районе была установлена в результате боевых действий Гиссарского военно-экспедиционного отряда. 15 марта 1921 года Красная Армия разгромила сторонников Бухарского эмира и заняла Куляб, однако летом того же года всю территорию Восточной Бухары, включая Кулябский регион, охватило антисоветское движение[41]. После разгрома басмаческого движения в июле – августе 1922 года, Советская власть была восстановлена на всей территории Куляба, включая Дангаринский район[27].

Восточная Бухара была делена на области Гарм, Гиссар, Куляб и Шерабад (временно) [26; 42-46]. Такая форма управления сохранялась до августа 1924 года. В августе 1924 года после окончания избирательной кампании в Местные Советы состоялся съезд местных сельских (кент), районных (туман) и областных Советов, а 1–5 сентября того же года состоялся I съезд Народных представительных Советов Восточной Бухары, на котором был избран Центральный исполнительный комитет Советов (ЦИК) Восточной Бухары[23; 144-145].

После образования Таджикской АССР начался процесс советизации органов управления, перехода от революционных комитетов к избирательным органам – Советам, который продолжилось в течении 1925–26 годов. 1–12 декабря 1926 года состоялся Первый съезд Учредительных Советов Таджикской АССР. Высшим органом управления республики стал Центральный Исполнительный Комитет Таджикской АССР, а административно республика делилась на джамоаты, кенты, туманы и области. Отдельным указом от 16 июля 1927 года республика была разделена на округа Гарм, Гиссар, Куляб, Курган-Тюбе, Пенджикент и Горно-Бадахшанскую автономную область.

Согласно Декларации об образовании Таджикской АССР от 16 октября 1929 года, административная карта республики охватывало ГБАО, округов Худжанд, Ура-Тюбе, Гиссар, Гарм,

Курган-Тюбе, Куляб и Пенджикент. Однако в начале 1930-х годов на основании постановления «Об упразднении округов» от 15 июля 1930 года и совместного постановления ЦИК СССР и Совнарком Таджикской ССР от 30 мая 1930 года в пределах республики было проведено новое административное деление. Это мероприятие продолжалось с перерывами до 1939 года[26].

Решением ЦИК Таджикской ССР от 8 июля 1932 года Дангаринский район, до этого входивший в состав Кангуртского района[13; 50-51], был отделен от него и стал отдельным районом, центром которого был назначен нынешнее село Сафобахш (Оксу). В 1932 году территория Дангаринского района административно включала 90 населенных пунктов с населением 21 тыс. человек. Площадь Дангаринского района составляла 2 тыс. км², а плотность населения – 24,6 человек на 1 км². В первые годы своего существования район включал в себя 7 джамоата (сельсовета), такие как Оксу, Булён, Игрон, Макеев, Сангтуда, Туткавул и Яккатут[2].

С 1932 по 1939 год Дангаринский район входил в состав округа Куляб, с 1939 по 1944 год – в состав Кулябской области. В 1944 году в связи с образованием Курган-Тюбинской области Дангаринский район был включен в его состав. Однако в 1947 году в связи с упразднением Курган-Тюбинской области Дангара вновь был присоединен в состав Кулябской области и сохранил это положение до 1955 года[73]. 25 августа 1955 года в связи с упразднением Кулябской области входившие в ее состав районы были переданы в подчинение центральной власти [18; 108]. Подобные административные изменения, в том числе переход некоторых районов из подчинения одной области в другую, происходили часто вплоть до конца советской власти.

29 декабря 1973 года Кулябская, а 4 апреля 1977 года постановлением Верховного Совета Таджикской ССР Курган-Тюбинская области были заново образованы, и на этот раз Дангаринский район был включен в состав Кулябской области. 8 сентября 1988 года решением Президиума Верховного Совета Таджикской ССР Кулябская и Курган-Тюбинская области были объединены в единую Хатлонскую область. В феврале 1990 года Хатлонская область была вновь упразднена, а на ее месте образованы Кулябская и Курган-Тюбинская области. Однако 2 декабря 1992 года Кулябская и Курган-Тюбинская области были вновь объединены, и на их месте образована Хатлонская область.

Так, в зависимости от административно-территориального деления Дангаринский район иногда входил в состав Кулябской, а иногда в Курган-Тюбинской областях, а с 1992 года – является составной частью Хатлонской области.

В Дангаре, как и в других районах республики, шел процесс строительства советской системы, в конце 1920-х годов были созданы первые партийные и комсомольские ячейки. Строительство правительственных и административных зданий района было налажено после образования района в 1932 году.

Таким образом, в 1932 году Дангаринский район был образован как отдельная административная единица, а система его управления формировалась в связи с изменениями советского общества. Следует подчеркнуть, что административное устройство республики определялось в соответствии с изменениями и указаниями центральных партийных и государственных органов Советского Союза. Однако, несмотря на некоторые недостатки, в 1930–1940-е годы Дангаринский район был образован как административно-территориальная единица республики.

Во втором параграфе – «Экономические преобразования и развитие Дангаринского района в советское время» диссертантом на основе исследования и анализа обширных архивно-статистических материалов и периодических изданий описан процесс экономических преобразований и выявлен бурное развитие района на каждом из определенных исторических этапов. Подчеркивается, что жители района активно участвовали в борьбе за установление новой советской власти против басмачества, проведении экономических реформ, им удалось строить первые колхозы и совхозы, а также другие социальные и административные учреждения социалистического общества. В 30–40-е годы XX века комсомольцы района приступили к созданию колхозов и МТС. Они своим усердным трудом участвовали в строительстве автодороги Душанбе–Хорог и Большого Ферганского канала.

С началом Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.) стабильный процесс строительства был нарушен, и отважные сыны Дангаринского района вместе с другими странами и народами встали на защиту Родины. Было мобилизовано более 2230 жителей района, из которых 1264 погибли в ожесточённых боях, а 966 человек вернулись на родину[19; 110], среди которых

были в том числе много раненых и инвалидов. Мужество и отвага жителей Дангаринского района, в том числе Героя Советского Союза Исмата Шарифова, уже много раз описан в научно-популярной литературе.

В годы послевоенного восстановления (1946–1950) деятельность трудящихся района была весьма значительна. Они, как и жители других регионов Таджикистана, активно участвовали в развитии всех отраслях народного хозяйства республики, добились больших трудовых успехов, превратили Дангару в один из самых благополучных и развитых районов республики. За эти годы благодаря созидательному труду населения, партийных и советских организаций, отраслевых ведомств, сельскохозяйственных предприятий действительно произошли коренные изменения в социально-экономической жизни района, достигнуты значительные успехи в различных отраслях народного хозяйства.

Одним из важных мер по развитию в этот период была электрификация сельских местностей района. Население района принимало активное участие в строительстве электротехнических объектов республики, прокладке новых линий электропередач, электростанций «Шаршара», «Сангтуда», «Нурек», рытии Дангаринского оросительного тоннеля, освоении новых земель и их орошении. Дангаринский район был объявлен зоной комсомольского передового строительства республики, в создании новых микрорайонов и освоении земель участвовало более 1,5 тыс. комсомольцев и молодежи.

Учитывая созидательскую инициативу и активность молодежи на данном этапе, Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон отметил, что строительство Дангаринского тоннеля стало школой мужества и профессиональной подготовки не только для молодежи этого района, но и всего региона Южного Таджикистана и сыграло благоприятную роль в развитии экономической и социальной жизни республики[59; 1].

Таким образом, до начала Перестройки во второй половине 1980-х годов Таджикистан, в том числе Дангаринский район, имел мощный экономический и социальный потенциал. Богатые природные ресурсы, развитие различных отраслей народного хозяйства, в том числе хлопководства и промышленности

заложили благоприятный фундамент для дальнейшего повышения благосостояния населения.

Вторая глава диссертации — «Развитие сельского хозяйства и культурная жизнь района в 50-80-е годы XX века», которая состоит из двух подразделов, диссертант исследует стремительное развитие сельского хозяйства района и его достижения в сфере культуры и образования.

Первый параграф второй главы диссертации — «Развитие сельского хозяйства и его отраслей в 50–80-е годы XX века в основном анализируются процессы организации и развития одной из основных и наиболее прибыльных отраслей народного хозяйства республики – аграрного сектора. Развитие аграрного сектора республики осуществлялось на основе коллективизации сельского хозяйства и реализации пятилетних планов развития советского общества.

Природно-географические условия Дангаринского района были весьма благоприятны для развития этой важной отрасли. Однако большие площади залежных земель, отсутствие полноценной системы орошения, монокультурные хозяйства и нахватка необходимой техники изначально не позволяли в полной мере использовать существующий потенциал района. Постепенно, с укреплением советского строя, серьезными экономическими и социальными продвижениями, прежде всего строительством оросительной системы, освоением новых земель, созданием новых колхозов, Дангаринский район превратился в один из основных сельскохозяйственных районов республики.

Первый зерновой совхоз «Дангара» был образован в начале 1929 года[7; 106] и несмотря на сложные условия, в первый год было запланировано посеять зерно на 150, лён на 200, кунжут на 60, просо на 20, люцерну на 20 и бахчевые на 10 гектарах, общая площадь которых равнялся 460 гектарам[31].

В первые годы работы совхозов и колхозов существенной проблемой было освоение десятков гектаров неиспользуемых земель. Для решения этой проблемы было запланировано освоить 35 тыс. га земель, в том числе вокруг Дангары – 11 тыс. га, вокруг Олимтоя – 7 тыс. га, вокруг Уртабуза – 13 тыс. га, вокруг Бурунтеппа – 4 тыс. га[20; 87].

С образованием Машинно-тракторных станций (МТС) в январе 1930 года в недавно созданный совхоз «Дангара»

поступили первые американские тракторы «Катерпиллар-Пиллер» и российские «Интернационал».

В целом за первое десятилетие коллективизации сельского хозяйства в республике, то есть к 1 января 1939 года, в Дангаринском районе было организовано 66 колхозов и 2872 общих хозяйства, из которых 2540 были колхозами и 332 единоличными хозяйствами, а уровень коллективизации сельского хозяйства составил 88,4%[30; 46]. К 20 марта 1939 года в колхозах района были в эксплуатации 49 тракторов марок СТЗ, 12-У-1, 2-СТЗ и 11-НАТИ[30; 38].

В диссертации рассмотрен процесс развития аграрного сектора района, достижения крупных хозяйств в различных сферах производства, показаны конкретные цифры, в которых исследован десятилетнее развитие. В частности, подчеркивается, что известными хозяйствами района в 1960-е годы были колхозы имени Ленина, Фрунзе и К. Маркса, «Победа», «XXII-й Партсъезд», «Коммунизм», «Гайрат». В 1966 году эти хозяйства сдали государству 2200 тонн мяса, 4100 тонн молока и 2590 тонн шерсти, а в 1970 году эти показатели достигли 2310 тонн мяса, 5420 тонн молока и 2870 тонн шерсти[70].

Фактически 1964–1970 годы были периодом роста и развития животноводства. Поголовье крупного рогатого скота в районе в эти годы увеличилось, достигнув в 1964 году 8450, а в 1969 году – 8500 голов. Увеличилось и поголовье мелкого рогатого скота, достигнув в 1970 году 23 500 голов[88]. Было организовано и птицеводство. Население района от 11 943 в 1964 году увеличилось в 1970 году до 14 500 человек [70].

В Дангаре развивалось также выращивание других культур. В частности, климат района благоприятствовал выращиванию хлопка, что в период с 1966 по 1970 год было собрано в общей сложности 2700 тонн этой продукции[70].

В районе было развито и шелководство (коконоводство), производство которого в 1966 году достигло 335, а в 1970 году – 360 центнеров[76].

Другой высокоприбыльной отраслью сельского хозяйства района было садоводство и виноградарство. Производство винограда в Дангаре достигло в 1966 году 35 тонн, а в 1970 году 70 тонн[72].

Анализ сведений источников и статистических данных показывает, что в 60-70-е годы прошлого столетия сельское

хозяйство района достигло значительных успехов и прогресса в результате упорного труда его жителей. В результате организации колхозов, проведения ирригационных работ, особенно Дангаринского тоннеля, освоения пустых земель, переселения жителей из горных районов страны, всеобщего привлечения населения к коллективному труду и, конечно, механизации производственного процесса, бывшая Дангаринская степь стала одним из развитых сельскохозяйственных районов республики.

Освоение Дангаринской степи не только привело к развитию в районе зерноводства и хлопководства, но и способствовало возникновению и развитию других отраслей сельского хозяйства, таких как садоводство, шелководство, виноградарство, выращивание цитрусовых фруктов и животноводство.

В 1978 году общая площадь пахотных земель в районе составляла 30 381 га, из них орошаемых – 1 377 га. Из этого 20 903 га отведено под зерновые культуры, в основном пшеницу и ячмень, 1 116 га – под хлопок, 6 734 га – под кормовые культуры для животных, 672 га – под яблоневые сады и 229 га – под виноградники. В 1978 году район поставил государству 11416 тонн зерна, в том числе ячменя, пшеницы и бобовых, 152 тонны яблок, 18 тонн семечковых плодов, 140 тонн бахчевых культур, 2208 тонн мяса, 5828 тонн молока, 216 тонн шерсти, 29429 каракулевых шкурок, 153 тысячи яиц, 243 центнера коконов, 19 центнеров меда[22; 66].

Одним из крупнейших хозяйств района был совхоз имени В. И. Ленина, которую возглавлял Лидер нации Эмомали Рахмон с 24 июня 1987 по 1992 год. Это хозяйство считалось одним из самых передовых не только в районе и области, но и в республике.

Таким образом, сельское хозяйство, как одна из основных отраслей экономики Дангаринского района, достигло значительного развития в советское время. Анализ имеющихся данных показывает, что процесс преобразования и развития аграрного сектора района можно разделить на несколько этапов. Первый этап охватывает период от установления Советской власти и образования района до начала 50-х годов XX века. Это период образования первых совхозов, расширения аграрных работ, коллективизация сельского хозяйства, создания в районе первых колхозов и совхозов. Второй этап охватывает 50-е – первую половину 80-х годов прошлого века. Данный этап является периодом развития сельского хозяйства района и его становления

в одного из развитых аграрных районов республики. На этом этапе земледельцы района своими достижениями, инициативами и упорным трудом играли важную роль в повышении производительности труда, освоении новых земель, искусственном орошении земель региона, особенно строительстве и эксплуатации Дангаринского оросительного тоннеля, организации новых хозяйств находясь в первых рядах труженников и неоднократно становясь победителями соревнований по строению социалистического строя в республике и во всем Советском Союзе.

Второй параграф второй главы диссертации — «Образование и культурная жизнь района» посвящён анализу существенных преобразований в системе образования и культурной жизни района в советский период.

На базе ценных документальных материалов анализируется в работе процесс становления новой советской системы образования в районе, борьба с неграмотностью, открытие первых новых школ, обеспечение учебных заведений кадрами, процесс охвата обучением учащихся школьного возраста. Диссертант подчеркивает, что несмотря на то что таджикский народ имеет богатую и древнюю историю и культуру, в начале XX века из-за политической раздробленности и отсутствия объединяющей культурной связи, духовно-культурное положение общества было неблагоприятным. Накануне Октябрьской революции и установления Советской власти, система образования Таджикской ССР, уровень развития культуры, особенно наука и искусства общества, находились на крайне низкой стадии. В результате реализации планов развития социалистического общества, а именно индустриализации и коллективизации сельского хозяйства, улучшилось экономическое положение республики, создались благоприятная база и возможности для развития культуры. Ликвидация неграмотности и развитие народного образования были одним из главных направлений культурной революции. С первых дней победы Октябрьской революции началась преобразования школ и всей системы народного образования. Однако культурное развитие и строительство новых советских школ, особенно на таджикском языке и на территории нынешнего Таджикистана, начались позже, чем в других регионах СССР, т.е., лишь после образования Таджикской АССР[51; 115].

Согласно отчету Народного комиссариата просвещения республики от 11 февраля 1925 года, в Восточной Бухаре имелось всего 4 школы-интерната и 3 начальные школы с общим числом учащихся 152 человека[71; 192]. В этой связи важнейшей задачей Наркомпроса было строительство новых советских школ и ликвидация неграмотности по всей республике. В 1925/26 учебном году по всей республике действовало 42 школы по ликвидации неграмотности, в которых обучалось 600 учащихся[70; 141].

На пути развития образования в районе было много трудностей и препятствий, основным из которых была нехватка необходимого количества учащихся и учителей в школах республики. Однако, несмотря на имеющиеся проблемы, в 1924–1925 годах в районе были открыты первые новые школы. В частности, они были открыты в 1923 году в селе Пушкин, в 1924 году в селе Оксу (ныне Сафобахш), в 1927 году в Сангтуде, в 1929 году в Гиждовке и Хушманзаре, в 1930 году в Паркамчи, в 1931 году в Гаргаре и в 1932 году в самой Дангаре[30; 244]. В учебном году 1940–1941 в Дангаринском районе действовало 39 начальных школ и 12 неполных средних школ[29; 99].

23 июля 1940 года было принято постановление СНК Таджикской ССР «Об образовании в городе Куляб педагогического института». 3 августа 1940 года это решение было поддержано Советом депутатов и трудящихся Хатлонской области. В учебном году 1940–1941 в Кулябский педагогический институт было зачислено 60 человек, из которых 5 человек были из Дангаринского района. В то же время в Кулябском педагогическом институте были открыты курсы повышения квалификации для 60 человек, в числе которых также обучались 5 человек из Дангаринского района[29; 145].

Диссертантом поэтапно рассмотрен развитие системы образования, строительство школ, охват учащихся школьного возраста обучением. Отмечается, что, несмотря на имеющиеся недостатки, в советский период сфера образования в районе развивалась, в результате чего была полностью ликвидирована неграмотность. Система образования менялась не только количественно, но и качественно. Автором представлены преобразования системы образования и ее качественное развития на примере отдельных школ, с изложением точных доказательств. Кроме того, анализируются вопросы привлечения девочек к образованию, деятельность школьных библиотек, количество

книг, включая учебники и художественную литературу, а также многочисленность мелких населенных пунктов, в которых были приостановлены строительство школ из-за малочисленности учащихся.

В данном параграфе работы, также представлена подробная информация об преобразованиях культурной жизни района, создании культурных центров, клубов, домов культуры, чайхана, медицинских пунктов и других образовательных и культурных учреждений, где обобщается их деятельность обоснованными выводами. Автор утверждает, что, несмотря на недостатки и недочеты, имевшиеся в советское время, экономическая и социальная жизнь района в этот период достигла очень значимых результатов развития. Это проявляется, прежде всего, в строительстве крупных сельскохозяйственных ферм, развитой системы орошения, освоении больших площадей пустых земель, строительстве дорог, формировании новой системы образования и воспитания, строительстве учебных заведений, развитии различных социальных, оздоровительных и культурных центров. Наблюдается системное развитие и прогресс района с начала его формирования и до второй половины 80-х годов прошлого.

Третья глава диссертации – «Дангара в период независимости (1991–2021 гг.)», состоит из трех параграфов, в которых исследованы и анализируются достижения района в период независимости.

В первом подразделе второй главы – «Превращение Дангары в промышленный район» автор диссертации на основе фактов и документальных доказательств излагает результаты своих исследований по развитию индустриальных предприятий и превращение района в один из промышленных центров республики. Подчеркивается, что Республика Таджикистан обладает богатыми источниками природного сырья, подземными полезными ископаемыми, а также благоприятными ресурсами и возможностями для развития промышленности. С другой стороны, промышленность должна стать одной из основных высокодоходных отраслей экономики Республики Таджикистан, и ее устойчивое развитие зависит от строительства и создания новых предприятий. Вопрос индустриализации независимой Республики Таджикистан является четвертой стратегической целью Правительства республики, направленной на повышение уровня благосостояния, обеспечение населения рабочими местами и ускорение развития страны. Дангаринский район по своему

потенциалу и производственной базе имеет исключительно благоприятные условия для развития индустриализации и обеспечения экономической безопасности республики.

Именно поэтому в период независимости Дангаринскому району как промышленной зоне с широким потенциалом уделялось особое внимание Правительством республики и Главой государства. В этой связи объявление о создании СЭЗ «Дангара» было весьма своевременным и конструктивным шагом.

Дангара имеет также весьма богатые природные ресурсы. В частности, на территории района имеются крупные запасы каменной соли, мергеля, известняка, конгломерата, песчаника, периодического мела и малеогонового гипса. Есть также богатый запас подземных вод[79; 138]. Потенциал района в переработке сельскохозяйственной продукции, прежде всего зерна, хлопка, лекарственных трав и фруктов, также весьма обширен.

Для полного использования потенциала района в области индустриализации в период независимости были приняты ряд мер. В первую очередь, учитывая бурное развитие промышленности республики, возникла необходимость в присоединении регионов республики, в том числе Дангаринского района, к единой национальной электроэнергетической системе.

В конце советской эпохи и начале периода независимости в Дангаринском районе насчитывалось 25 промышленных предприятий, из которых действовало только 6. Посредством реализации политики государства и Правительства Таджикистана, особенно после принятия четвертой стратегической цели – индустриализации республики, в районе быстрыми темпами росли количество промышленных предприятий и объемы производимой ими промышленной продукции. Именно поэтому Дангаринский район добился многих промышленных и экономических достижений в период независимости. В 2017 году в районе начали работу такие предприятия как: ЗАО «Джунтай Син-Силу Текстиль», ЗАО «Дангара», «Дарё-2015», Дангаринский кирпичный завод, ООО «Мехровари Худобахш», ООО «Грин-Голд», ООО «Миср-2001», ООО «Давид-бетон», ООО «Ауфен», ООО «Ориён-Сорво», ООО «Тойпласт», ООО «Каёншудзандаги», ООО «Тоджи Осиё», ООО «Ю и Сервис», ООО «Паси Гач», ООО «Сино», ООО «Джунтай – Дангара», ОАО «Хушобак», предприятие сферы услуг «Сулаймон», коженное предприятие «Аль-Асад» и др[76]. Также с привлечением иностранных

инвесторов на территории СЭЗ «Дангара» ведется строительство объектов «Нефтеперерабатывающий завод», «Металлоконструкции» и «Завод по переработке соли».

На территории СЭЗ «Дангара» действует одно из крупнейших предприятий региона – ООО «Ауфен». Его учредителем является китайский бизнесмен Руан Бан Дзюнь, потративший на его строительство и открытие более 18 млн долларов США. Четыре технологически инновационных линии ежегодно выпускают 100–120 тысяч тонн, или 1,2 миллиона квадратных метров металлоконструкций, соответствующих международным стандартам[61; 1-2].

В 2017 году промышленными предприятиями района совместно с частным сектором произведено промышленной продукции на сумму 1 млрд 43 млн 521 тыс. 100 сомони, увеличив объем производства по сравнению с предыдущим годом на 481 млн 945 тыс. 100 сомони и обеспечив темп роста 185,8%[1]. По состоянию на 1 января 2020 года на территории района работало более 37 промышленных предприятий, 33 строительных организаций, 2 транспортных учреждения, [74; 6], что свидетельствует об устойчивом развитии промышленной и строительной отраслей района.

Таким образом, благодаря созидательной политике Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, экономика республики, и, в частности, Дангаринского района, за последние два десятилетия добилась стремительного развития и значительных успехов.

Второй параграф третьей главы диссертации – «Достижения в сфере сельского хозяйства в период независимости», в основном посвящен исследованию и анализу достижений аграрного сектора района в период независимости. В данном параграфе диссертации рассматриваются правовые основы реформирования сельского хозяйства в республике и районе, факторы, приведшие к упадку отрасли в начале периода независимости, а также своевременные меры и инициативы правительства по развитию сельского хозяйства. Подчеркивается, что переход к рыночной экономике в период независимости потребовал принятия новых законов по всем отраслям, и аграрный сектор не стал исключением. В частности, сельское хозяйство, столкнувшийся с проблемами и трудностями после распада Советского Союза, оказалась перед

необходимостью адаптироваться в условиях и возможностей новой эпохи, которые обусловили принятия и реализации соответствующих законов. Первым актом, регулирующим аграрный сектор республики, стал закон «О земельной реформе», принятый 5 марта 1992 года[64; 129]. В то же время в июне 1996 года был принят Указ Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона «О реструктуризации сельскохозяйственных предприятий», на основании которого были ликвидированы бесприбыльные колхозы и совхозы и на их базе созданы фермерские и крестьянские хозяйства.

Развитию аграрного сектора района в период независимости больше всего способствовало увеличение площади вновь освоенных земель. В период с 2001 по 2016 годы за счет привлечения инвестиций по проекту «Орошение земель Дангаринской долины» в Дангаринском районе в два этапа было орошено и освоено 4248,5 га земель. Первый этап охватывал 2001–2006 годы, в время которого было освоено 2500 гектаров земли[80]. Второй этап реализации проекта началась в 2008 году и была завершена 31 марта 2016 года, в результате чего было орошено 1750 гектаров земли. Также в рамках программ по улучшению мелиоративного состояния орошаемых сельскохозяйственных земель Республики Таджикистан на 2005–2009 и 2010–2014 годы в Дангаринском районе проведены мелиоративные работы на сумму 756 тыс. сомони, в результате чего улучшено состояние 739 гектаров неудовлетворительных земель[62; 6].

Вопросы реализации государственных программ по созданию дополнительных рабочих мест, повышению уровня производства сельскохозяйственной продукции, увеличению площадей новых земель, повышению благосостояния жителей района, организации и деятельности крестьянских (фермерских) хозяйств и производственно-промышленных кооперативов, развития различных отраслей сельского хозяйства, в первую очередь животноводства, садоводства и виноградарства, увеличения производства зерна, пчеловодства, хлопководства и другие направления рассмотрены в диссертации более подробно. В частности, подчеркивается, что в 2019 году в районе были произведены 80 тыс. тонн зерна, 46,1 тыс. тонн моркови, 33,1 тыс. тонн бобовых, 197,7 тыс. тонн фруктов, 6,8 тыс. тонн винограда, 778 тонн мяса, 930 тонн молока, 31 тонну меда, 4,7 тонны коконов,

203 тыс. штук яиц. План по производству хлопка-сырца в объеме 9555 тонн был выполнен на 115% [56; №1]. Также было экспортировано 3254 тонны сельскохозяйственной продукции за рубеж.

Таким образом, развитие сельского хозяйства Дангаринского района было обусловлено аграрными реформами и преобразований в Республике Таджикистан в период независимости, а именно 1991–2021 годы, и это определяет вклад Главы государства в дальнейшее созидание и развитие страны. Впервые в Республике Таджикистан земли, которые были розданы гражданам для ведения личного подсобного хозяйства в соответствии с указами Президента республики Эмомали Рахмона, с тех пор стали именоваться «Президентскими землями» среди народа. Именно благодаря таким мерам и инициативам Правительства республики аграрный сектор Дангаринского района достиг значительных успехов, и в настоящее время считается одним из самых многоотраслевых сельскохозяйственных производственных районов республики.

Третий параграфе второй главы диссертации – «Дангара культурный центр региона» на основе архивных материалов, сообщений средств массовой информации и официальных отчетов рассматриваются существенные продвижения в сфере культуры и образования, в том числе среднего и высшего профессионального образования, достижения в культурной жизни населения района в период независимости. Диссертантом на основе комплексного анализа наглядно описывается процесс важных преобразований в культурной жизни и основные факторы, способствующие превращению Дангаринского района в один из культурных центров региона.

В диссертации подчеркивается, что развитие общества, устойчивое экономическое развитие, обеспечение национальной и государственной безопасности, достижение уровня прогресса мировой экономики, технологии, науки и культуры в первую очередь связаны со стабильным развитием сферы образования, улучшением системы и качества обучения в образовательных учреждениях различного уровня.

Президент Республики Таджикистан неоднократно подчеркивал, что учреждения среднего и высшего профессионального образования в охваченных войной районах страны практически прекратили свою деятельность. Только за

1992–1995 годы из Республики Таджикистан в другие страны выехало более 20 тысяч учителей, а часть преподавателей, студентов и профессорско-преподавательского состава стали беженцами[87; 58]. Однако в последующие этапы периода независимости количество учебных заведений в Дангаринском районе увеличилось, что привело к быстрому развитию сферы образования. В 2001 году по инициативе Азиатского банка развития 9 образовательных учреждений района были капитально отремонтированы. В целом за период независимости построено и сдано в эксплуатацию 35 новых учебных корпусов вместимостью 1500 мест со всеми современными учебными условиями и оборудованием. Наряду с улучшением условий обучения повысился и уровень успеваемости студентов. Чтобы найти таланты, необходимо проводить олимпиады по естественным наукам, которые раскрывают истинные возможности и навыки учащихся и повышают их мотивацию в учебе.

В 2005 году в 63 средних и основных образовательных учреждений района обучением и воспитанием учащихся занимались 1252 квалифицированных и опытных педагога. В 2016 году на территории района функционировало 75 образовательных учреждений, в том числе 60 средних школ, 10 основных средних школ, 2 начальные школы, Президентская школа, технический лицей, центр дополнительного образования, центр информационных технологий, 3 детских сада, в которых обучалось 32 886 учащихся, работали 1700 педагогов. В 1992 году количество учебных заведений составляло 58, в них работали 1145 преподавателей, обучавших 18 589 учащихся[55; №33].

По статистическим данным 2017 года в Дангаринском районе функционировало 78 образовательных учреждений, в том числе 61 средне-профессиональных, 9 основных общеобразовательных, 2 начальных общеобразовательных учреждений, один технический лицей, одна республиканская гимназия, одна Президентская школа, один центр дополнительного образования, один центр информационно-коммуникационных технологий, один центр выявления и развития талантов, 3 детских сада, один центр дополнительного образования, один центр информационных технологий. В указанных учреждениях обучением и воспитанием 35 368 учащихся занимались 1873 педагога[1]. В учебном году 2016–2017 только воспитанники Президентской школы для одаренных детей завоевали 40 почетных мест на областных,

республиканских и международных олимпиадах, что свидетельствует о высоком качестве образования и воспитания в этом учреждении.

Также, в данном параграфе работы подробно анализируется участие молодежи и молодежных организаций, профсоюзных комитетов, деятельность более 48 культурно-просветительских учреждений и Дворца культуры района, музыкально-вокального ансамбля «Ганджинаи умед», образование Республиканского музыкально-драматического театра на 296 мест, творческая деятельность главного театра района, участие этого театра в республиканских и международных конкурсах. Если в 2015 году в районе действовало 5 домов культуры, 2 центра культуры и спорта, музыкально-драматический театр, 1 музей, 16 клубов[93], то в 2019 году количество домов культуры достигло 12, центров культуры и спорта – 4, клубов – 8. В 2005 году в районе насчитывалось 28 библиотек, в том числе одна центральная и две детские библиотеки с фондом в 2000 книг, которыми пользовались 11 380 читателей. В 2019 году в районе функционировало 28 библиотек с общим книжным фондом 198,5 тыс. экземпляров[76; 14].

Год за годом население района также увеличивалось. По данным переписи 2000 года, население района составляло 98,8 тыс. человек, из них 83,2% – таджики, 16,2% – узбеки, 0,6% – представители других национальностей и народностей. В 2015 году численность населения района достигла 140,4 тыс. человек, в 2019 году – 160,9 тыс. человек, а плотность населения – на 1 км² составляло 80,5 человек[77; 7д].

Одним из достижений эпохи независимости является образование в районе новых средних и высших профессиональных учебных заведений. 1 августа 2005 года постановлением Правительства Республики Таджикистан в районе было создано первое высшее профессиональное учебное заведение – филиал Таджикского аграрного университета имени Ш. Шохтемур в Дангаринском районе. На факультетах экономики, инженерии, агротехнологии и иностранных языков филиала по 15 специальностям по очной форме обучения учились 400, а по заочной – 100 студентов.

Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 2 мая 2013 года № 25 Дангаринский государственный университет начал свою деятельность. По инициативе Основателя мира и

национального единства, Лидера нации Эмомали Рахмона 23 ноября 2007 года был заложен первый камень в фундамент нового здания этого университета, а 1 сентября 2016 года в честь 25-летия независимости Республики Таджикистан был торжественно открыт в современном архитектурном стиле[78; 5]. В Университете в 5 факультетах подготовились кадры по 25 специальностям. У Дангаринского государственного университета было 17 учебных корпусов, рассчитанных на 4000 студентов в одну смену, спортивно-культурный зал, столовой, два общежития для студентов и 3 жилых корпусов для преподавателей[57; 7]. Также, в соответствии с Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 25 февраля 2016 года, № 79 был образован Хатлонский государственный медицинский университет (ХГМУ). В 2018–2019 учебном году в ХГМУ учились 1093 студента, а численность профессорско-преподавательского состава и основного кадрового состава было 132 человека.

Таким образом, по инициативе Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона культуры и образования стали ключевыми и стратегическим направлениями политики независимого Таджикистана. В рамках имеющихся возможностей и потенциалов проделана большая работа по развитию этих сфер. Создание правовых основ, финансирование и использование эффективных средств для повышения качества образования и воспитания, охраны здоровья детей и подростков, улучшения условий жизни, образования и воспитания детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, находится под постоянным контролем и заботой Президента и Правительства Республики Таджикистан.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

I. Основные научные результаты диссертации

Изучение и исследование исторических источников и научной литературы об экономическом, социальном и культурном положении Дангаринского района показывают, что в два исторических периода достижения района были весьма значительными, что превратили его из отсталого и слаборазвитого региона Восточной Бухары в одно из развитых промышленных и сельскохозяйственных центров республики. Основой такого развития, наряду с богатой природой, древней истории и культуры предков, являются также созидательная

политика правительства Республики и трудолюбие самих жителей страны.

Изучаемая тема – история экономического, социального и культурного развития Дангаринского района – охватывает два судьбоносных исторических этапа истории новейшего времени таджикского народа. Поэтому основной целью исследования является анализ и рассматривание социально-экономических и культурных преобразований в районе за два указанных исторических периода на базе исторических источников, архивных материалов, сопоставляя и сравнивая их с научной литературой.

До 80-х годов XX века территория Дангаринского района административно состояла из пяти сельских общин – Пушинг, Оксу, Сангтуда, Себистон и Исмаат Шарипов, а его центром был посёлок городского типа Дангара. В настоящее время в состав района входят восемь сельских общин – Себистон, Оксу, Пушинг, Корез, Сангтуда, Лолазор, Лохур, Исмаат Шарипов и посёлок городского Дангара [8–А].

В начале XX века, после установления Советской власти в Восточной Бухаре, в политической жизни таджикского народа, в том числе жителей Дангаринского района, произошли коренные изменения. Подобные исторические события не были случайностью, а скорее были результатами исторической закономерности и достигнуты посредством усилий и борьбы, которые привели в конечном итоге к созданию национального государства. Для таджиков была выделена небольшая территория, где была образована Таджикская ССР[13–А]. Позднее, благодаря усилиям и стараниям выдающихся личностей нации, ее территория несколько расширилась, и в 1929 году она вошла в состав Советского Союза как самостоятельная союзная республика.

После этого события история Дангаринского района, как и всей территории Таджикской ССР, будет продолжаться как часть в составе Советского Союза. В связи со сложившимися экономическими и социальными условиями, особенно географическим положением, потенциалом сельского хозяйства, ремесленничества, занятия населения и торговли, возникла необходимость в образовании района. Учитывая наличие материальной и моральной базы, с постановлением Президиума ЦК Таджикской ССР «Об образовании Дангаринского района» от 8 июля 1932 года в жизни трудящихся поселения Дангара,

административно подчинявшегося Кангуртскому району, произошла серьезная перемена, и оно получил статус отдельного района. Как показывают исследования, по предложению Совета Народных Комиссаров нынешнее село Оксу было назначено административным центром Дангаринского района, и до 1936 года район назвалось Оксу. В 1932 году в 90 населенных пунктах Дангаринского района проживало 21 тысяча человек [4–А].

В советское время в экономической, социальной и культурной жизни Дангаринского района произошли серьезные изменения. С получением статуса отдельного района была проведена первые организационные работы: созданы партийные и советские органы, отраслевые отделы, сельскохозяйственные учреждения. За короткий срок были созданы Дангаринский хозяйственно-лесной комбинат, районное управление «Таджиксельхозтехника», специализированное управление «Гидроспецстрой», Управление дорожного хозяйства, Управление межколхозного строительства, Институт проектирования «Таджикгипроводхоз». Благодаря своему географическому положению и благоприятным сельскохозяйственным условиям с образованием колхозов и совхозов, район стал превратится в особую сельскохозяйственную зону [3–4–А].

Внедрение в республику и в район сельскохозяйственной техники и специалистов привело к перепроизводству сельскохозяйственной продукции, что выразилось в достижениях колхозов им. В. И. Ленина, К. Маркса, Дзержинского, Фрунзе, «XXII съезд партии», «Гайрат», «Коммунизм» и др [6–А].

В советское время культурная жизнь и ее развитие постоянно находились в центре внимания государственных и правительственных органов. Хотя придание массового характера культуре в советский период привел к образованию школ нового типа, распространению грамотности, широкому строительству и функционированию культурно-просветительных учреждений, с другой стороны, он создал ограничения для национальных культурных обычаев и традиций, что привело к размыванию некоторых черт национальной культуры. Именно с такими достижениями и недостатками продолжалась культурная жизнь Дангаринского района в период Советского Союза. Учитывая некоторые из вышеперечисленных недостатков, хотелось бы констатировать, что со строительством различного рода учебных заведений, культурно-просветительских учреждений, повышением

грамотности населения была создана прочная основа для развития культурной жизни района [11–А].

В конечном итоге в результате Перестройки начался процесс распада Советского Союза, и хотя ее негативные последствия привели к ослаблению и ухудшению экономического, социального и культурного положения, ее конечным положительным результатом стало обретение независимости союзными республиками, наряду которых в том числе и Таджикистан обрел государственную независимость. Научные исследования выявили причины напряженной политической ситуации в республике и ее влияние на экономическую, социальную и культурную жизнь общества, в том числе Дангаринского района. Исследование показывает, что спад производства в промышленности, сельском хозяйстве и других сферах экономики имеет субъективные и объективные причины, требующие отдельного рассмотрения [4–А].

Следует отметить, что с самого начала периода независимости развитию экономики республики уделялось особое внимание, но из-за напряженной политической обстановки оно временно замедлилось. Однако после стабилизации политической ситуации, в целях реализации и повышения благосостояния населения, некоторые районы, занимавшие ключевое положение в развитии экономики, были преобразованы в Свободные экономические зоны. В частности, согласно Закону Республики Таджикистан «О регионе», утвержденного Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 5 декабря 2005 года» Дангаринский район приобрел правовой статус «Свободной экономической зоны Дангара» [5–А].

По инициативе Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона для повышения уровня благосостояния и обеспечения рабочими местами населения, индустриализация Республики Таджикистан был назначен четвертой стратегической целью независимого Таджикистана.

Сельское хозяйство является одной из основных отраслей народного хозяйства республики, и его развитию уделяется внимание с первых лет независимости. Прежде всего, в целях повышения прибыльности аграрного сектора правовые основы землепользования и собственности на землю были адаптированы к современным условиям. В этом направлении посредством

политики самодостаточности и самофинансирования рыночной экономики следует эффективно использовать землю, осваивать неиспользуемые земли, сокращать безработицу в сельской местности. Первым актом, регулирующим аграрный сектор республики, был Закон «О земельной реформе», принятый 5 марта 1992 года. В целях развития аграрного сектора в действующий закон вносились изменения и дополнения 21 июля 1994 года, 4 ноября 1995 года и 15 мая 1997 года[6–А].

Наряду с действующими законами в июне 1996 года был принят Указ Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона «О реструктуризации сельскохозяйственных предприятий», на основании которого были ликвидированы бесприбыльные колхозы и совхозы и на их базе созданы фермерские и крестьянские хозяйства[6–А].

Согласно принятым законам земля является основным средством сельскохозяйственного производства, и устойчивое развитие экономической ситуации тесно связано с ее эффективным использованием. Именно такое отношение может служить поводом положительной оценки работ таких хозяйств как «Рахмонжон», «Мавджи Сомон», «Лолазор», «Ходжи Хафиз» и сельского джамоата имени Исмата Шарифова Дангаринского района. В целях развития садоводства и виноградарства 27 августа 2009 года Президент Республики Таджикистан утвердил указ «О дополнительных мерах по развитию отрасли садоводства и виноградарства на 2010–2014 годы», согласно которому планировалось создание новых садов и виноградников на площади 50 тысяч гектаров, что охватило также и часть территории Дангаринского района[6–А].

В целях развития садоводства и виноградарства, повышения благосостояния народа Правительством республики принята «Государственная целевая программа развития садоводства и виноградарства, увеличения производства фруктов и выращивания плодовых и вечнозеленых саженцев в Республике Таджикистан на 2017–2020 годы». Кроме того, для обеспечения населения продовольствием, промышленных предприятий сырьем, расширению экспортных возможностей, обеспечения постоянной занятости населения области и район в рамках политики Правительства республики и Главы государства проделана большие работы по развитию отрасли садоводства и виноградарства. В том числе 11 сентября 2015 года была

утверждена «Программа развития отрасли садоводства и виноградарства в Хатлонской области на 2016–2020 годы», которая сыграла действенную роль в развитии данной отрасли. 12 ноября 2015 года в Дангаринском районе принята аналогичная программа по развитию садоводства и виноградарства, в которой поставлена задача всем категориям хозяйств района создать на территории 160 га новых садов и виноградников, и восстановить 193 га существующих садов и 45 га виноградников[6–А].

По результатам исследования диссертант приходит к выводу, что, действительно, за период независимости произошли серьезные изменения в культурной жизни общества, значительно повысился уровень образованности населения района. Ибо сфера образования является приоритетным направлением, ее развитию уделяется особое внимание и проводится большая работа. В Дангаринском районе приняты многочисленные меры по еще большему развитию этой сферы. Помимо строительства новых учебных заведений и современных зданий, особое внимание уделяется качественному и эффективному содержанию образовательного процесса, обеспечивающему стремительное развитие системы образования [10–А].

Учитывая рост населения страны и в целях обеспечивая потребности страны, по инициативе Основателя мира и национального единства, Лидера нации Эмомали Рахмона в Дангаринском районе построены и сданы в эксплуатацию Дангаринский государственный университет, Хатлонский государственный медицинский университет, Медицинский колледж и др. В то же время принимались меры по повышению уровня культурного развития населения, были построены и введены в эксплуатацию ряд новых культурных комплексов, таких как дома культуры, культурно-спортивные центры, музыкально-драматический театр, музей, клубы, что свидетельствует о постепенном развитии культурной сферы и образованности населения Дангаринского района в период независимости. [4–А].

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

Результаты исследования экономического, социального и культурного положения Дангаринского района в советское время и период независимости позволяют рекомендовать несколько важных положений для их практического использования в целях

развития отечественной исторической науки и изучения истории отдельных регионов республики:

- во-первых, исследование проблемы показывает, что возможно в рамках одной научной диссертации на основе необходимых архивных материалов и других исторических источников изучать истории каждого района республики в отдельности;

- несомненно, одним из основных и важных методов комплексного исследования различных этапов истории страны является изучение истории ее отдельных районов, с применением научного метода от частного к целому;

- результаты изучения данного вопроса могут быть всесторонне использованы при написании фундаментальных и обобщающих трудов, а также учебников и учебных пособий по новым и новейшим периодам истории таджикского народа;

- кроме того, материалы диссертации и результаты исследований, полученные соискателем, могут быть широко использованы в процессе преподавания обществоведческих дисциплин, в первую очередь «История таджикского народа», «Современная история Таджикистана», «Историография таджикского народа» и других спецкурсов по истории новейшего периода;

- практическая значимость исследования проявляется также в возможности использования его результатов в процессе патриотического воспитания молодежи и воспитания подрастающего поколения в духе национального самосознания, сохранения исторической памяти;

- полученные результаты по различным аспектам истории района могут быть использованы органами местного самоуправления района в собственной деятельности, пропагандистской и агитационной работе, при проведении различных образовательных и культурных мероприятий;

- опыт обеспечения процесса экономического и социального развития района в новейшем этапе истории республики может стать хорошим руководством и ориентиром для дальнейшего развития района как крупнейшего промышленного и аграрного центра страны;

- научные выводы исследования и анализы, содержащиеся в диссертации, отражают общее состояние экономической, социальной и культурной жизни республики на примере

Дангаринского района в советское время и период независимости (1921–2021 гг.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

Маъруъаву суҳанрониҳо ва Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон

1. Благополучие зависит от труда каждого [Текст]: Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на собрании актива Кулябской зоны Хатлонской области // Народная газета. – 1995. – 3 августа.

2. Воҳӯрии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯхтарам Эмомалӣ Раҳмон бо роҳбарон ва ғаёлони вилояти Хатлон [Матн] // Садои мардум. – 2013. 1 ноябр;

3. Встреча Эмомали Рахмона с активом Хатлонской области, 7 октября 2000 года [Текст] // Народная газета. – 2000. – 12 окт.

4. Выступление Президента на встрече с руководством, специалистами и активом Хатлонской области [Текст] // Народная газета. – 2012. – 23 мая.

5. Выступления Президента на церемонии сдачи в эксплуатацию третьего агрегата ГЭС «Сангтуда-1», Дангаринский район, 5 ноября 2008 года [Текст] // Народная газета. – 2008. – 12 ноября.

6. Доклад Президента РТ Э. Рахмона на торжественном республиканском собрании в честь 10-летия независимости Таджикистана [Текст] // Экономика Таджикистана. – 2001. – № 4. – С. 5–30.

7. Мурочиатномаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба мардуми Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 5 январи соли 2010 [Матн]. – Душанбе, 2010. – 47 с.

8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 19 апрели соли 2005. – Душанбе, 2005. – 38 с.

9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]: ш. Душанбе 20 апрели соли 2006. – Душанбе, 2006. – 56 с.

10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 30 апрели соли 2007. – Душанбе, 2007. – 40 с.

11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 16 апрели соли 2008. – Душанбе, 2008. – 38 с.

12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 15 апрели соли 2009. – Душанбе, 2009. – 95 с.

13. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 15 апрели соли 2010. – Душанбе, 2010. – 47 с.

14. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 15 апрели соли 2011. – Душанбе, 2011. – 63 с.

15. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 20 апрели соли 2012. – Душанбе, 2012. – 62 с.

16. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 15 апрели соли 2013. – Душанбе, 2013. – 50 с.

17. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 23 апрели соли 2014. – Душанбе, 2014. – 47 с.

18. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 23 январи соли 2015. – Душанбе, 2015. – 47 с.

19. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 20 январи соли 2016. – Душанбе, 2016. – 39 с.

20. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 20 декабри соли 2017. – Душанбе, 2017. – 35 с.

21. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 22 декабри соли 2018. – Душанбе, 2018. – 39 с.

22. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 26 декабри соли 2019. – Душанбе, 2019. – 34 с.

23. Поездка Главы государства в Дангару [Текст]: Президент Эмомали Раҳмон совершил рабочую поездку для участия в Республиканском совещании, посвященном проведению осеннего сева сельскохозяйственных культур, 11 октября 2008 года // Народная газета. – 2008. – 15 октября.

24. Сафари кории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ноҳияҳои вилояти Хатлон [Текст] // Садои мардум. – 2013.

25. Суханронии Пешвои миллат дар мулоқот ба роҳбарону фаъолон ва намоёндагони сокинони вилояти Хатлон [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – №22-23 (6668-89). – 8 июл.

26. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 20-умин солгарди Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 16 ноябри соли 2012 [Матн]. – Хучанд, 2012. – 79 с.

Санадҳои меъёрӣ ва ҳуқуқӣ

27. Закон РТ [Текст]: о государственной поддержке отраслей агропромышленного комплекса» от 22 февраля 2007 года, № 283 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2007. – №3.

28. Закон РТ [Текст]: об охране здоровья населения» от 15 мая 1997 года, № 419 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 1997. – №14.

29. Закон РТ [Текст]: о культуре от 13 декабря 1997 года, № 520 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 1997. – № 23 - 24.

30. Закон Республики Таджикистан [Текст]: об образовании от 17 мая 2004 года, №34. // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2004. – №5

31. Закон РТ [Текст]: об инвестиции от 12 мая 2007 года, № 260 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2007. – №5.

32. Осуществление государственной программы в области образования в Хатлонской области [Текст] / под ред. Х. Курбонзода. – Душанбе: Авесто ЛТД, 2014. – 280 с.

33. Свод законов и другие нормативно-правовые акты о земле [Текст]. – Душанбе, 2004. – 404 с.

34. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан за 2004 год. Оперативная информация [Текст]: для служебного пользования. – Душанбе, 2005. – 151 с.

Маводи бойгонӣ ва оморӣ:

35. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Годовой отчеты о расходах на содержание аппарата райфо (1963-1967 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 10. – Л. 12.

36. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Годовой отчеты об исполнении местного бюджета. – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 5. – Л. 35, 36.

37. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Решения Дангаринского райсполкома о составлении проекта бюджета (1964-1975 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 13. – Л. 25.

38. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Решения Дангаринского райсполкома о результатах ревизии исполнения бюджета района (1964-1971 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 14. – Л. 15.

39. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Кулябской области, Таджикской ССР. Информации о работе райфинотдела (1964-1975 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 18. – Л. 23.

40. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской

ССР. Годовой отчеты об исполнении местного бюджета. – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 5. – Л. 3.

41.БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Письмо Министерства финансов Таджикской ССР о результатах проверок районы райфо (1957-1973 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 1. – Л. 5.

42.БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Письмо Министерства финансов Таджикской ССР об итогах исполнения местного бюджета района (1958-1972 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 2. – Л. 7.

43.БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Годовой объединенный отчеты об исполнении местного бюджета Дангаринского и Советского районов 1962. – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 6. – Л. 13.

44.БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Решения Дангаринского райсполкома об итогах исполнения местного бюджета (1963-1972 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 8. – Л. 12.

45.БДВХК. Решения Исполкома. Исполнительного комитета Кулябского областного Совета депутатов трудящихся. – Ф.7. – Н.1. – Б.173. – В.17.

46.БДВХК. Указ президиума Верховного Совета Таджикской. Присланным для руководства. Об упразднении некоторых районов Таджикской ССР. – Ф.7. – Н.1. – Б. 46. – В.45.

47.БМД ЧТ [Матн]: хисоботи омории мактабҳои рӯзонаи маълумоти умумии ноҳияи Данғара дар солҳои 1956-1957 А-3. – Ф. 360. – Н. 11. – Б.714. – В.119, 120.

48.БМД ЧТ [Матн]: хисоботи омории мактабҳои рӯзонаи маълумоти умумии ноҳияи Данғара дар солҳои 1957-1958. – Ф. 360. – Н. 11. – Б. 838. – В.130, 131, 132, 133.

49.БМД ЧТ [Матн]: хисоботи омории мактабҳои рӯзонаи маълумоти умумии ноҳияи Данғара дар солҳои 1955-1956 А-3. – Ф. 360. – Н. 11. – Б.714. – В.102, 103, 104, 113, 114, 119.

50.БМД ЧТ [Матн]: шиносномаи мактаби миёнаи №1 ба номи Ленини ноҳияи Данғара, барои солҳои таҳсили 1954, 1955 – 1960-1961. – Ф. 366. – Н. 10. – Б.478. – С.7, 25,

51.БМД ЧТ [Матн]: шиносномаи мактаби миёнаи №1 ба номи Пушкини ноҳияи Данғара, вилояти Кӯлоб барои солҳои таҳсили 1954, 1955 – 1960-1961. – Ф. 360. – Н. 10. – Б.479. – В.1, 25.

52.БМД ЧТ [Матн]: шиносномаи мактаби миёнаи ба номи А.М.Горький ҷамоати деҳоти Сангтӯда, деҳаи Сангтӯдаи ноҳияи Данғара, барои солҳои таҳсили 1954, 1955 – 1960-1961. – Ф. 360. – Н. 10. – Б.477. – С.1, 25.

53. БМД ҚТ. – Ф. 360. – Н. 11. – Б. 838. – В.134, 135.

54. БМД ҚТ. – Ф. 360. – Н. 11. – Б. 838. – В.135, 136.

55. БМД ҚТ [Матн]: шиносномаи мактаби миёнаи ба номи Сталини ҷамоати деҳоти Кангурт, деҳаи Кангурти ноҳияи Данғара, барои солҳои таҳсили 1954, 1955 – 1960-1961. – Ф. 360. – Н. 10. – Б.480. – С.25, 41.

56. БМД ҚТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1966-1970 гг. Дангаринского района. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.411. – В.8,31 32,33, 35, 36, 37.

57. БМД ҚТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1972 год по колхозам Дангаринского района. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.607. – В.259, 260, 265.

58. БМД ҚТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1973 году по Дангаринскому району. – Ф. 288. – Н. 14. – Б. 627. – В.1, 2, 4.

59. БМД ҚТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1974 год по Дангаринскому району. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.653. – В.4,7, 27.

60. БМД ҚТ [Текст]: секретариат Президиума Верховного Совета Таджикской ССР. Выписка из постановления Президиума ЦИКА за 1927-1937гг и Президиума Верховного Совета Тадж. ССР за 1938-1949 гг. О наименовании и переименовании населённых пунктов, об оздании карты республики, списки населённых пунктов и др. – Ф. 297. – Н. 28. – Б.69. – В.62.

61. БМД ҚТ [Текст]: Статические отчеты 1957-1958. – Ф. 360. – Н. 11. – Б.838. – В.130.

62. БМД ҚТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1969 года Дангаринского района. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.486. – В.28.

63. Бойгонии Давлатии вилояти Хатлон [Текст]: исполнительный комитет Дангаринского районного Совета Депутатов трудящихся Таджикской ССР. Протоколы заседания районного Совета и его решение. – Ф. 230. – Н. 1. – Б. 43. – Л. 23, 24, 25.

64. Бойгонии Давлатии вилояти Хатлон [Текст]: исполнительный комитет Дангаринского районного Совета Депутатов трудящихся Таджикской ССР. Протоколы заседания районного Совета и его решение. – Ф. 230. – Н. 1. – Б. 241. – Л.6, 7,8, 10,28.

65. Бойгонии давлатии вилояти Хатлон [Текст]: исполнительный комитет Дангаринского районного Совета Депутатов трудящихся Таджикской ССР. Протоколы заседания районного Совета и его решение. – Ф. 230. – Н. 1. – Б. 50. – Л. 34,38, 49.

66. Бойгонии давлатии вилояти Хатлон дар шаҳри Кӯлоб (минбаъд БДВХК). Об отношении кишлака Дангара Дангаринского района Клябской области к категории поселков. – Ф.7. – Н.1. – Б. 46. – В.35.

67. Бойгонии давлатии вилояти Хатлон.(минбаъд БДВХ) [Текст]: Дангаринского Таджиксельхозтехника Кулябской области 1961 г. Смета на строительство склада запасных частей в Дангаринском районе // Ф.483. – Н. 1. – Б. 2. – Л.2,5,4,10.

68. Бойгонии чории мақомоти иҷроияи давлатии ноҳияи Данғара [Матн]: ҳисоботи раиси ноҳияи Данғара оид ба фаъолияти рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии ноҳия дар соли 2017. – (Минбаъд БҶ МИҲД).

69. Бойгонии чории Шуъбаи фарҳанги ноҳияи Данғара [Матн]: ҳисоботи 8-моҳаи ансамбли тарона ва рақси «Ганҷинаи умед»-и ноҳияи Данғара дар соли 2017.

70. Бойгонии марказии давлатии в. Хатлон [Текст]: решение Хукумата Хатлонской области «От 09.02.1995 года, №67, г. Курган – тубе. «О социально- экономическом развитии Хатлонской области за 1994. – Ф. 279. – Н. 2. – Б. 96. – Л. 81,82,83.

71. Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Минбаъд БМД ҶТ) [Текст]: переписка с международными организациями по оказанию гуманитарной помощи в области образования 1998 – 1999. – Ф. 360. – Н. 21. – Б. 1211. – В.16,95.

72. Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Минбаъд БМД ҶТ) [Текст]: производственно – финансовый план МТС (МТЖ, ЛМС) Дангаринской район на 1957 г. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.290. – В.27, 29, 45.

73. Выписки по административно – территориальным изменения в республике с (16/07-1927 по 6/8-1949 г) // БМД ҶТ. – Ф. 297. – Н. 28. – Б.69. – В.23.

74. Годовые отчеты колхозов Дангаринского за 1956 г. // БМД ҶТ. – Ф. 288. – Н. 5. – Б.1717. – В.122.

75. Дангаринского Таджиксельхозтехника Кулябской области. Производственно-торгово финансовые планы за 1962, 1963, 1964, 1965 годы // БДВХ. – Ф.463. – Н. 1. – Б. 1. – Л. 101,108.

76. Из истории совхозного строительства в Таджикской ССР (1929-1970 гг.). [Текст] / Сборник документов и материалов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 384 с.

77. Книга памяти Республики Таджикистан (сводный том) [Текст] / Под.общ.ред. И. К. Каландаров. – Душанбе, 1997.– 421 с.

78. Матбуоти РСС Тоҷикистон дар (1928-1958). [Матн]: материалҳои статистикӣ. – Сталинобод, 1959.–74 с.

79. Маълумотнома аз осорхонаи Қасри фарҳанги ноҳияи Данғара [Матн]. – 2020. – 1 октябр

80. Народное хозяйство Таджикской ССР [Текст]: Ст.сб. (1987-1988). – Душанбе: Ирфон, 1988. – 268 с.

81. Народное хозяйство Таджикской ССР [Текст]: Ст.сб. 1981. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 277 с.

82. Статистической сборник Хатлонской области Республики Таджикистан [Текст]. – Курган-Тюбе, 2011. – 353 с.

83. Статистической сборник Хатлонской области Республики Таджикистан [Текст]. – Курган-Тюбе, 2015. – 270 с.

84. Статистической сборник Хатлонской области Республики Таджикистан [Текст]. – Курган-Тюбе, 2016. – 277 с.

85. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: отчет Управления культуры за 2015. – Д. 15. – Л. 3.

86. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: отчет Управления культуры за 2008. – Д. 13. – Л. 6–7.

87. Ҳисобот оид ба рафти иҷрои Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои солҳои 2016-2020 [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – №11 (6657). – 8 апрел.

88. Ҳисоботи раиси ноҳияи Данғара оид ба фаъолияти рушди соҳаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ноҳия дар нӯҳ моҳи соли 2016 ва муайян намудани вазифаҳо барои нимсолаи дууми соли 2016 [Матн] // Симои Данғара. – 2016. – №37 (6637). – 17 октябр

Монография ва маҷмӯаҳои илмӣ

89. Абдуназаров Х. Саҳифаҳо аз таърихи Вахшонзамин. Душанбе, 2003.- 460 с.

90. Абдурашидов Ф.М. Таърихи ислоҳоти аграрӣ дар Тоҷикистон дар охири асри XX – оғози асри XXI [Текст] / Ф.М.Абдурашидов. – Душанбе, Дониш, 2020. – 395 с.

91. Абдурашидов Ф.М. Земельно-аграрная реформа в Таджикистане в конце XX в. – начало XXI вв. [Текст] / Ф.М. Абдурашидов. – Душанбе: Дониш, 2018. – 405 с.

92. Абулхаев, Р. А. Исторический опыт ирригационного строительства и освоение новых земель в Таджикистане (1961-1985 гг.) [Текст] / Р. А. Абулхаев. – Душанбе: Дониш, 1991. – 336 с.

93. Абулхаев, Р. А. Развитие ирригации и освоение новых земель в Таджикистане (1946-1960 гг.) [Текст] / Р. А. Абулхаев. – Душанбе: Дониш, 1988. – 295 с.

94. Абулхаев Р. Таърихи муҳочират дар Тоҷикистон (солҳои 1924-2000). Душанбе: Дониш, 2009. 479 с.

95. Акрамов, Ш., Барфиев, К. Х., Мирзохонов, С. О. Конкурентоспособность дехканских (фермерских) хозяйств в продовольственном сельскохозяйственном региональном рынке Ш. Акрамов., К. Х Барфиев., С. О. Мирзохонов. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 245 с.

96. Антоненко, Б. А. Аграрные преобразования в доколхозном таджикском кишлаке [Текст] / Б. А. Антоненко. – Душанбе: Дониш, 1990. – 256 с.

97. Ашуров, И. С. Аграрная реформа Республики Таджикистан [Текст] / И.С. Ашуров. – М.: НИПКС Восход, 2008. – 332 с.

98. Бобоев, Ҷ. Нақби Данғара [Матн] / Ҷ. Бобоев. – Душанбе: Шарки оод, 2014. – 431 с.

99. Ғафуров, Б.Ғ. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. К.1. Душанбе: Ирфон, 1998. – 704 с.;

100. Фафуров, Б. Ф. Тоҷикон [Матн]: таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. / Б. Ф. Фафуров. – Душанбе: Ирфон, 1998. – К.1. – 704 с. Охирҳои асри миёна ва давраи нав. Душанбе: Ирфон, 1998. – К.2. – 416 с.
101. Из истории индустриализация Таджикской ССР. Душанбе: Ирфон, 1972. Т. 1. 526 с.
102. Из истории колхозного строительства в Таджикской ССР. 1938-1958 гг [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1985. – Т.2. – 640 с.
103. Из истории культурного строительства в Таджикистане [Текст]: сборник статей. – Душанбе, 1968. – Вып.1. – 229 с.
104. Из истории культурного строительства в Таджикистане 1941-1960 гг. [Текст] / Под.общ.ред.З.Ш. Раджабов. – Душанбе: Ирфон, 1966. –Т.1. – 671 с.
105. Из истории культурного строительства в Таджикистане в 1924 - 1941 гг. [Текст] / Душанбе: Ирфон, 1972. – Т.II. – 511 с.
106. Из истории колхозного строительства в Таджикской ССР (1929-1970 гг.). Сборник документов и материалов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 384 с.
107. История таджикского народа. Новейшая история (1941-2010 гг.) / под общ. ред. Р.М. Масова. – Душанбе: Империял – Групп, 2011. – Т.VI. – 688 с.
108. История таджикского народа [Текст]. – М.: Наука, 1965. – Т.3. Кн. 2. – 283 с.
109. История таджикского народа [Текст]: переход к социализму. – М.: Наука, 1964. – Т.3. – Кн.1. – 376 с.
110. История таджикского народа. Новейшая история (1917-1941 гг.) [Текст]: / под общ. ред. Р.М. Масова. - Душанбе, 2004. – Том.V. – 752 с.
111. Кабутов, З., Махсумов, М. Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ-драмавии ноҳияи Данғара [Матн] / З. Кабутов, М. Махсумов. – Душанбе: Адабиёти бачагон, 2013. – 92 с.
112. Кошелев, И. А., Василев, П.А. Административно-территориальное деления Таджикской ССР [Текст] / И. А. Кошелев., П.А. Василев // Исторический очерк. – Сталинабад, 1948. – 47с.
113. Масов, Р.М. Историография Советского Таджикистана (1917-1975 гг.) [Текст] / Р.М. Масов. – Душанбе: Дониш, 1978. – 200 с.
114. Масов, Р.М. Историография социалистической реконструкции сельского хозяйства и дальнейшего развития колхозного строительства в Таджикистане (1917-1969 гг) [Текст] / Р.М. Масов. – Душанбе: Дониш, 1974. – 126 с.
115. Осуществление государственной программы в области образования в Хатлонской области [Текст] / под ред. Х. Курбонзода. – Душанбе: Авесто ЛТД, 2014. – 280 с.
116. Очерки истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965) [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 434 с.
117. Очерки истории народного хозяйства в Таджикистана (1917-1965 гг.) [Текст] / Под ред. И. К. Нарзикулова., Х. С. Саидмуродова, Г. Я.

Курцера. – Душанбе: Дониш, 1967. – 496 с.

118. Очерки по истории Таджикистана [Текст]. – Сталинобод, 1957. – Т.1. – 228 с.

119. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони сохибистиклол [Матн] / зери таҳрири д.и.т. З. Акрамӣ. – Душанбе: Дониш, 2016. – 463 с.

120. Парпиев, С.М. Орошение голодной степи [Текст] / С. М. Парпиев. – Душанбе, 1965. – 124 с.

121. Раҳмон, Э. Маориф омили муҳимтарини тақими давлат ва начоти миллат аст [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Шалола, 2007. – 325 с.

122. Раҳмон, Э. Уфуқҳои истиклол [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2018. – 433 с.

123. Раҳмонов Э. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин. Душанбе: Ирфон, 1996. – С.119.

124. Раҳмонов, Э. Ш. Экономические реформы - веление времени [Текст] / Э. Ш. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 1998. – 104 с.

125. Талбаков, Ҷ. Ҳ. Тақсмоти маъмурӣ-территориявӣи вилояти Кӯлоб (1939-1955) [Матн] / Ҷ. Ҳ. Талбаков. – Кӯлоб, 1991. – 382 с.

126. Хамидов Ф.М. Советская аграрная политика в Таджикистане (20 – е годы XX века). – Худжанд, 2010. – 218 с.

127. Шарипов, А., Шамсиддинов, С. Нақши Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар таҳкими ҳокимияти давлатӣ ва истиклолияти миллий [Матн] А. Шарипов, С.Шамсиддинов. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 70 с.

128. Шарифзода, А., Қосимӣ, З. Эмомалӣ Раҳмон ва 20-солагии истиклол [Матн] / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе, 2012. – 392 с.

129. Шарифзода, А., Қосимӣ З. 7 соли Эмомалӣ Раҳмон [Матн] / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе, 2013. – 350 с.

130. Шарифзода, А., З. Қосимӣ [Матн] / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Бунёдкор. – Душанбе, 2013. – 336 с.

131. Шарифзода, А., А. Ғафуров [Матн]: начотбахши миллат / А., Шарифзода, А. Ғафуров. – Душанбе, 2012. – 336 с.

132. Шарифзода, А., З. Қосимӣ [Матн]: Пайвандгар // А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе, 2013. – 336 с.

133. Шарифзода, А., Шамсиддинов., С. Қосимӣ, З. Президент [Матн] / А. Шарифзода., С. Шамсиддинов., З. Қосимӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.

134. Шарифзода, А., С. Шамсиддинов., З. Қосимӣ. Фархундапай [Матн] / А. Шарифзода., С. Шамсиддинов., З. Қосимӣ. – Душанбе, 2014. – 336 с.

135. Шарифзода, А., З. Қосимӣ. Эмомали Раҳмон и мировое сообщество [Текст] / А. Шарифзода., З. Қосимӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.

136. Эмомалӣ Раҳмон. Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷ.7 – Душанбе: Ирфон, 2007. – 480 с.

Диссертатсия ва фишурдаҳо

137. Аламов, Ҳ. Н. Социально-экономическая и культурная жизнь Хатлонской области в период независимости Республики Таджикистан (1991-2015 гг.): дис. ... канд. ист. наук [Текст] / Ҳ. Н. Аламов. – Душанбе, 2019. – 188 с.

138. Афзалов, Г. А. Развитие арендных отношений в аграрном секторе в условиях перехода к рыночной экономике (на примере Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / Г. А. Афзалов. – Душанбе, 2000. – 150 с.

139. Ахмедов, Р. Деятельность Коммунистической партии Таджикистан по освоение новых земель (1966-1975 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Р. Ахмедов. – Душанбе, 1989. – 21 с.

140. Буриева, М. Ч. Эколого-экономическая эффективность функционирования мелиоративно-ирригационного комплекса аридного региона (на материалах Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / М.Ч. Буриева. – Душанбе, 2014. – 200 с.

141. Музаффаров, Б. С. Пути повышения инвестиционной активности предприятий аграрного сектора региона (на примере Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / Б.С. Музаффаров. – Душанбе, 2013. – 177 с.

142. Рузибоев, Х. Г. Повышение экономической эффективности производства и первичной переработки хлопка-сырца в регионе (на материалах хлопкового подкомплекса Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / Х. Г. Рузибоев. – Душанбе, 2017. – 196 с.

143. Сафарзода, Ғ. Ғ. Рушди маорифи вилояти хатлон дар охири асри XX – ибтидои асри XXI (Дар заминаи маводи минтақаи Кӯлоб). : дис. ...канд. ист.наук : 07 00 02 [Текст] / Ғ. Ғ. Сафарзода. – Душанбе, 2022. – 178 с.

Матбуоти даврӣ:

144. Сафари кории Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн] // Сарзамин. – 2018. – С.8.

145. Сафари кории Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн] // Сарзамин. – 2019. – С.10.

СПИСОК ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

**Статьи, опубликованные в рецензируемых научных журналах,
указанных в перечне ВАК при Президенте Республики
Таджикистан:**

[1–А]. Абдулхақов (Шодмонзода), О. Ш. Маориф-поия двлат ва давлатдорӣ (дар мисоли н.Данғара) / О. Ш. Абдулхақов // Паёми Донишгоҳи Омӯзгорӣ. – 2020. – № 6(89). – С. 278-280.

[2–А]. Абдулхақов (Шодмонзода), О. Ш. Шаклҳои пешбурди истеҳсоли кишоварзӣ ва мақоми онҳо дар ислохоти институтсиявӣ / Г.М Давлатова, О. Ш. Абдулхақов, М.Қ. Қураева // Маҷлла илмӣ тиббӣ Симурғ. – 2021. – № 9(1). – С. 145-150

[3–А]. Абдулхақов (Шодмонзода), О. Ш. Рушди кишоварзӣ ва соҳаҳои он дар солҳои 50 - ум ва 80 - уми асри XX / О. Ш. Абдулхақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №. 5. – С. 69-75.

[4–А]. Абдулхақов (Шодмонзода), О. Ш. Ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара / О. Ш. Абдулхақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №. 3. – С. 75-80.

[5–А]. Абдулхақов (Шодмонзода), О. Ш. Ба маркази саноатӣ табдил ёфтани Данғара / О. Ш. Абдулхақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №. 5. – С. 92-99.

[6–А]. Убайдулло, Н. К. Шодмонзода, О. Ш. Дастовардҳои кишоварзони ноҳияи Данғара дар замони истиқлол / Н. К. Убайдулло, О. Ш. Шодмонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №. 12-2. – С. 81-88.

Статьи в других научных сборниках, журналах и опубликованные материалы конференций:

[7–А]. Абдулхақов, (Шодмонзода) О. Ш. Саҳми ҷавонон дар рушд ва ташаккули корхонаҳои саноатии кишвар / О. Ш. Абдулхақов // конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ амалии ҳаёти профессорону омӯзгорон ва аспирантону донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии Данғара бахшида ба «20-солагии Ваҳдати миллӣ» 17-22 апрели соли 2017. — Данғара: 2017. — С. 100-103

[8–А]. Абдулхақов, (Шодмонзода) О. Ш. Асрори номи Данғара / О. Ш. Абдулхақов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ амалии ҳаёти профессорону омӯзгӯзгорон, аспирантон, магистронунвонҷӯён ва донишҷӯён бахшида ба 27-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара: 2017. — С. 627-628

[9–А]. Абдулхақов, (Шодмонзода) О. Ш. Аз таърихи бонкдорӣ Осиёи Миёна / О. Абдулхақов, Ш. Ҳасанов // Маҷмуаи мақолаҳои

конференсияи умумидонишгоҳии илмю амалии ҳайати профессорону омӯзгӯзгорон, аспирантон, магистронун унвончуён ва донишчуён бахшида ба 27-солагии истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара: 2017. — С. 230-232

[10–А]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Рушди маорифи Данғара дар замони Истиклолият / О. Абдулҳақов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмю амалии ҳайати профессорону омӯзгӯзгорон, аспирантон, магистронун унвончуён ва донишчуён бахшида ба 27-солагии истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара: 2017. — С. 624-626

[11–А]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Дастовардҳои фарҳангии Данғара дар замони Истиқлол / О. Абдулҳақов // Маводди конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. 15 ноябри 2022. — Душанбе : , 2022. — С. 265-267

[12–А]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Сохтумони аввалин нақби ирригатсионӣ дар ноҳияи Данғара / О. Абдулҳақов, Н. Мардонова, Г. Давлатова// Масъалаҳои мубрами тибби муосир: мушкилот ва роҳҳои ҳалли он. Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии бахшида (III-солона) МДТ “Донишгоҳи давлатии тибби Хатлон” бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 16 декабри 2022. — Данғара: , 2022. — С. 375-376

[13–А]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Вазъи иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар ибтидои асри XX / О. Абдулҳақов // Маҷаллаи сиёсат, давлат ва ҳуқуқи факултети идораи давлат ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлати Данғара. – 2022 – №. 5 (5) – С. 153-156.

[14–А]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Эмомалӣ Раҳмон ва сахми ӯ дар пешрафти соҳаи илм ва маориф (дар мисоли ноҳияи Данғара) / О. Абдулҳақов // Мақолати таърихӣ. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии факултети идораи давлат ва ҳифзи ҳуқуқи Донишгоҳи давлати Данғара. Душанбе: Шохин-С, 2022 — С. 144-149

[15–А]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Ривҷёбии илм дар аҳди Сомониён / О. Абдулҳақов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Заминаҳои илмӣ-назариявӣ ва таърихӣю фалсафии ҳифзи арзишҳои миллӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ” бахшида ба эълон гардидани соли 2024 “Соли маърифати ҳуқуқӣ” - (8 июни соли 2024). Душанбе: Дониш, 2024 — С. 156-163.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Шодмонзода Орзу Шодмон “Вазъи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии Данғара дар замони шуравӣ ва давраи истиқлол» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 07.00.00- Илмҳои таърихӣ ва бостоншиносӣ (07.00.02 –Таърихи ватанӣ), Душанбе 2025.

Дар мукаддимаи диссертатсия мубрамияти мавзӯ асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи он, мақсад, вазифаҳо, навовариҳои илмӣ, асосҳои методологӣ, заминаи манбаъҳои қор, доираи хронологӣ ва ҷуғрофӣ, предмет ва объект, муқаррароти ба дифоъ пешниҳодшуда, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ, саҳми шахсии довталаб дар таҳқиқот, тасвиб ва амалишавии натиҷаҳои диссертатсия муайян шудаанд.

Ҳадафи асосии таҳқиқоти рисола инъикоси таърихи ташаккулёбии ва рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ва давраи истиқлол мебошад. Барои ба даст овардани ҳадафҳои асосӣ омӯзиш ва баррасии масъалаҳои мавқеи ҷуғрофию маъмурии Данғара ва хусусиятҳои ҳоси он, ташкил ёфтани ноҳия ҳамчун воҳиди маъмурӣ ва шароити иқтисодию иҷтимоии он дар замони шуравӣ, муайян ва асоснок намудани манобеъ ва иқтидори истеҳсолии ноҳия, инъикоси руши мактабу маориф ва нақши он дар баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии аҳоли, ҳаёти фарҳангии ноҳия ва дастовардҳои он, тадбирҳо ва омилҳои асосии ба маркази саноатӣ табдил ёфтани ноҳия дар замони истиқлол, ислоҳоти аграрӣ ва таъсири он ба вазъи кишоварзӣ, инъикоси раванди ислоҳоти соҳаи маориф ва ташаккули низоми таҳсилоти касбӣ, баррасии таҳаввулот дар ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар замони истиқлол амалӣ гардиданд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки ки бори нахуст ташкилёбии ноҳияи Данғара, вазъи иқтисодию иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ба маркази калони кишоварзӣ саноатӣ табдил ёфтани он дар ду марҳалаи таърихӣ мавриди таҳқиқ дар доираи як рисолаи илмӣ қарор гирифтааст. Дар диссертатсия дар заминаи таҳқику омӯзиши маводи фаровони бойгонӣ, омӯрӣ, адабиёти илмӣ ва матбуоти даврӣ бори аввал омилҳои асосии рушди иқтисодӣ - истеҳсолии ноҳия дар ду марҳалаи таърихӣ, ба вуқӯъ омадани таҳаввулоти ҷиддӣ дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳия, ба яке аз марказҳои калонтарини кишоварзӣ саноатии ҷумҳурӣ табдил ёфтани он баррасӣ гардидаанд.

Мундариҷаи асосии диссертатсияро таъсисёбии ноҳияи Данғара ҳамчун воҳиди маъмурӣ, раванди дигаргунсозихои иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар ин минтақа ва рушди он ҳамчун маркази калонтарини кишоварзӣ дар замони шуравӣ ва таҳаввулоти ҳамаҷонибаи сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ дар замони соҳибистиклолӣ ва ба яке аз марказҳои саноатӣ табдил ёфтани ноҳия дар бар мегирад. Масъалаҳои мазкур дар асоси маълумоти маъхазҳо, пеш аз ҳама ҳуҷҷатҳои бойгонӣ, маълумоти расмӣ оморӣ ва ҳисоботӣ баррасӣ гардида, раванди дигаргунсозихо ва натиҷаҳои ба даст овардаи ноҳия ҳамчун минтақаи озои иқтисодӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Дар хулоса натиҷаҳои таҳқиқот ва хулосаву пешниҳодоти диссертант оид ба дар минбаъда таҳқиқ намудани мавзӯи мазкур оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, замони шуравӣ, истиқлол, соҳибистиклолӣ, Данғара, иқтисодиёт, иҷтимоӣ, фарҳанг, маориф, кишоварзӣ, саноатикунонӣ, минтақаи озои иқтисодӣ.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Шодмонзода Орзу Шодмон «Социально-экономическое и культурное положение Дангары в советское время и в период независимости» на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.00 – Исторические науки и археология (07.00.02 – Отечественная история), Душанбе, 2025

Ключевые слова: Таджикистан, советское время, независимость, суверенитет, Дангара, экономика, общество, культура, образование, сельское хозяйство, индустриализация, свободная экономическая зона.

Во введении диссертации обосновываются актуальность темы, степень ее изученности, определяются цели, задачи, научная новизна, методологические основы, источниковедческая база, хронологический и географические рамки, объект и предмет исследования, положения, выносимые на защиту, теоретическая и практическая значимость, личный вклад соискателя, апробацию и внедрение результатов диссертации.

Основной целью диссертационного исследования является отражение истории экономического, социального и культурного развития Дангаринского района в советское время и период независимости. Для достижения указанной цели изучены история географического и административного положения Дангары и его особенности, образование района как административной единицы и его социально-экономические условия в советское время, выявлены ресурсные и производственные потенциалы района, рассмотрены вопросы развития школ, системы образования и их роль в повышении уровня образованности населения, культурная жизнь района и ее достижения, основные меры и факторы, способствующие превращению района в промышленный центр в период независимости, аграрные реформы и их влияние на положение сельского хозяйства, отражение процесса реформы образования и формирования системы профессионального образования, описаны события социальной и культурной жизни района в период независимости.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в рамках научного диссертационного исследования изучены образование Дангаринского района, его экономическое, социальное и культурное положение, превращение в крупный аграрный и промышленный центр в двух исторических периодах.

В диссертации на основе изучения и анализа обширного архивного, статистического, научного материалов и публикаций периодической печати рассматриваются основные факторы экономического и производственного развития района в два исторических периода, серьезные перемены в политической, социально-экономической и культурной жизни района, превращение его в один из крупнейших аграрных и промышленных центров республики.

Основное содержание диссертации охватывает становление Дангаринского района как административной единицы, процесс экономических, социальных и культурных преобразований в районе и его развитие как крупнейшего сельскохозяйственного центра в советское время, а также всестороннее политическое, экономическое, социальное и культурное развитие в период независимости и превращение района в один из промышленных центров страны. Указанные вопросы рассмотрены на основе сведений исторических источников, прежде всего архивных документов, официальных статистических и отчетных данных, исследован процесс трансформации и достигнутые результаты района в качестве свободной экономической зоны.

В заключении представлены результаты исследования, а также выводы и предложения диссертанта по дальнейшему изучению темы.

ANNOTATION

for dissertation of Shodmonzoda Orzu Shodmon "Social, economic and cultural situation of Dangara in the Soviet time and in the period of independence" for the degree of candidate of historical sciences in the specialty 07.00.00 – Historical sciences and archeology (07.00.02 – National history), Dushanbe, 2025

Keywords: *Tajikistan, Soviet era, independence, sovereignty, Dangara, economy, society, culture, education, agriculture, industrialization, free economic zone.*

The introduction of the dissertation substantiates the relevance of the topic, the degree of its study, defines the goals, objectives, scientific novelty, methodological foundations, source study base, chronological and geographical framework, object and subject of research, provisions submitted for defense, theoretical and practical significance, personal contribution of the applicant, testing and implementation of the dissertation results.

The main objective of the dissertation research is to reflect the history of economic, social and cultural development of the Dangara district in the Soviet era and the period of independence. To achieve this goal, the history of the geographical and administrative position of Dangara and its features, the formation of the district as an administrative unit and its socio-economic conditions in Soviet times were studied, the resource and production potential of the district were identified, the issues of development of schools, the education system and their role in raising the level of education of the population, the cultural life of the district and its achievements, the main measures and factors contributing to the transformation of the district into an industrial center during the period of independence, agrarian reforms and their impact on the situation in agriculture, reflection of the process of education reform and the formation of a vocational education system, the events of the social and cultural life of the district during the period of independence were described. The scientific novelty of the study lies in the fact that for the first time in the framework of a scientific dissertation research, the formation of the Dangara district, its economic, social and cultural position, transformation into a large agricultural and industrial center in two historical periods were studied. The dissertation, based on the study and analysis of extensive archival, statistical, scientific materials and periodical publications, examines the main factors of economic and industrial development of the district in two historical periods, serious

changes in the political, socio-economic and cultural life of the district, its transformation into one of the largest agricultural and industrial centers of the republic.

The main content of the dissertation covers the formation of the Dangara district as an administrative unit, the process of economic, social and cultural transformations in the district and its development as the largest agricultural center in Soviet times, as well as comprehensive political, economic, social and cultural development during the period of independence and the transformation of the district into one of the industrial centers of the country. These issues are considered on the basis of historical sources, primarily archival documents, official statistics and reporting data, the process of transformation and the results achieved by the district as a free economic zone are studied.

The conclusion presents the results of the study, as well as the findings and proposals of the dissertation author for further study of the topic.